

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин і права
Кафедра германської філології та перекладознавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА

магістр

Освітній рівень

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 035 Філологія
Шифр і назва спеціальності

Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська

на тему: **Когнітивно-комунікативні аспекти перекладу
художнього тексту**

Шифр 23252

Виконала:

студентка 2 курсу, групи ФПАмз-23-1

Підпис

В.С. Довга

Керівник:

д. філол. н., професор

Підпис

Ю.П. Бойко

Нормоконтроль: к. пед. н., доцент

Підпис

О.О. Мацюк

До захисту допускаю:

Зав. кафедри проф. Бойко Ю.П.

«27» травня 2024 р.

Хмельницький національний університет

Факультет	<u>міжнародних відносин і права</u>
Кафедра	<u>германської філології та перекладознавства</u>
Освітній рівень	<u>магістр</u>
Галузь знань	<u>03 «Гуманітарні науки»</u>
Спеціальність	<u>035 Філологія. Переклад (англійська)</u>
Освітня програма	<u>Германська філологія та перекладознавство: англійська мова та друга іноземна мова</u>

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

 Юлія БОЙКО

« 02 » лютого 2024 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ
МАГІСТРА****Вікторії ДОВГОЇ**

1. Тема роботи Когнітивно-комунікативні аспекти перекладу художнього тексту

Керівник роботи Юлія БОЙКО, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології та перекладознавства

Затверджено наказом ректора університету від «26» серпня 2024 р. № 60

2. Термін подання студентом роботи на кафедру 2 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи:

Об'єктом дослідження є складнопідрядне речення (далі – СПР) в когнітивному та комунікативно-прагматичному аспектах.

Предметом дослідження становлять синтаксичні, когнітивно-граматичні та комунікативно-функціональні характеристики у їх взаємозалежності.

Матеріал дослідження становить оповідання Е.А.По та їх переклад з англійської мови на українську.

4. Перелік питань, які потрібно розробити: 1) встановити особливості формування когнітивних структур свідомості людини; 2) описати способи представлення когнітивної домінанти у комунікативній площині; 3) виявити характер взаємодії когнітивних структур у перекладі; 4) описати конструкцію як базовий рівень у синтаксисі тексту речення як головний конструктивний елемент останнього; 5) визначити стратегії перекладу з точки зору когнітивних структур; 6) здійснити аналіз перекладу, вказавши на розбіжності у картинах світу різних культур.

5. Дата видачі завдання 5 лютого 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Назва етапів виконання кваліфікаційної дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
Опрацювання літератури за темою дослідження	5 лютого – 5 березня 2024 року	виконано
Написання теоретичного розділу дослідження	5 березня – 12 квітня 2024 року	виконано
Презентація теоретичного розділу на науковому семінарі /конференції	16-17 квітня 2024 року	виконано
Підбір фактичного матеріалу за темою дослідження для практичного розділу	15 квітня – 10 травня 2024 року	виконано
Написання практичного розділу	До 5 червня 2024 року	виконано
Подання чорнового варіанту дипломної роботи керівнику	10 червня 2024 року	виконано
Захист переддипломної практики	8 листопада 2024 року	виконано
Попередній захист кваліфікаційної роботи	14 листопада 2024 року	виконано
Подання кінцевого варіанту дипломної роботи на кафедру	2 грудня 2024 року	виконано
Перевірка на плагіат	3 10 по 13 грудня 2024 року	виконано
Захист дипломних робіт магістра	26-30 грудня 2024 року	виконано

Здобувач

Вікторія ДОВГА

Керівник роботи

Юлія БОЙКО

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. КОГНІТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАКСИСУ	14
1.1. Когнітивні аспекти перекладу	14
1.2. Когнітивна домінанта у комунікативній площині.....	15
1.3. Конструкція як базовий рівень у синтаксисі речення	17
1.4. Типологія складнопідрядного речення в українській мові.....	19
1.4.1. Причленна підрядність.	19
1.4.2. Підрядні до цілого складу головного речення.....	46
1.4.3. Взаємопідрядні речення.	54
Висновки до Розділу 1	55
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕКЛАДАЦЬКА РЕКОНСТРУКЦІЯ ВИХІДНОГО ТЕКСТУ В КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІЙ ПЛОЩИНІ	58
2.1. Методика проведення аналізу як одиниці вищого рівня у синтаксисі.....	58
2.2. Синтаксичний концепт і структурна схема речення	64
2.1.1. Підрядне підметове речення.	64
2.1.2. Підрядне присудкове речення.	65
2.1.3. Підрядне означальне речення.	66
2.1.4. Підрядне додаткове речення.	68
2.1.5. Підрядні обставинні речення.	69
2.3. Мікрорівень та макрорівень аналізу СПР у зіставному аспекті.....	81
2.4. Фреймова організація СПР як складової тексту	97
Висновки до Розділу 2	107
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	109
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	113
ДОДАТКИ	121

Анотація

Довга В.С. Когнітивно-комунікативні дослідження художнього тексту.

У роботі здійснено комунікативно-когнітивний аналіз СПР як складного синтаксичного утворення у художньому тексті, представленого рамочними конструкціями і які мають як ізоморфні, так і аломорфні властивості у порівнюваних мовах. Доведено, що речення є свого роду синтаксичним концептом, ментальною схемою, зорієнтованою на семантику дієслова-присудка самого речення. Конструкція є базовим рівнем у синтаксисі речення. Було проведено аналіз СПР на мікрорівні (комунікативна перспектива речення) та макрорівні (дискурс – аналіз). Встановлено, що складнопідрядне речення контамінує низку пропозицій, які об'єднуються у фреймові сітки і має різні моделі у порівнюваних мовах, саме тому при перекладі використовується низка трансформацій.

Ключові слова: складнопідрядне речення; конструкція; комунікативна перспектива речення; когнітивна домінанта; синтаксичний концепт; ментальна схема; фрейм; переклад.

Abstract

Dovha V.S. Cognitive-communicative studies of literary text.

The work deals with communicative and cognitive analysis of the complex sentence as syntactic formation in the artistic text, represented by frame constructions and having both isomorphic and allomorphic properties in the compared languages. It is proved that a sentence is a kind of syntactic concept, a mental scheme oriented to the semantics of the verb-predicate of the sentence itself. Construction is the basic level in sentence syntax. An analysis of the complex sentence was carried out at the micro level (communicative perspective of the sentence) and macrolevel (discourse – analysis). It has been established that a complex sentence contaminates a number of sentences that are combined into frame and have different models in the compared languages, that is why a number of transformations are used in translation.

Keywords: complex sentence; design; communicative perspective of the sentence; cognitive dominant; syntactic concept; mental scheme; frame; translation.

ВСТУП

Когнітивна лінгвістика, що виникла на хвилі антропоцентричної парадигми в мовознавстві другої половини ХХ століття, зосередилась на дослідженні концептів як ментальних утворень та їхнього вираження мовними засобами. Незважаючи на значний інтерес до лексичних і фразеологічних концептів, синтаксична складова концептуальної системи залишається недостатньо дослідженою, що обумовлює **актуальність нашого дослідження**.

У галузі когнітивістики нині є чимало напрацювань. Основою цього підходу є порівняльні дослідження дискурсу, які аналізують універсальні та культурно специфічні аспекти мовлення. Зокрема, використовуються досягнення таких науковців як [3; 18; 19; 20; 21; 22; 28; 45; 48; 51; 59; 60; 61; 64; 66; 73; 76; 78; 80; 82; 83; 84; 85; 86; 90] та багатьох інших.

Теорія синтаксичних концептів певною мірою опирається на положення концептуальної семантики Р. Джекендоффа, який стверджував, що «концепти, які репрезентується пропозицією, можуть бути описані на основі певного набору ментальних примітивів і ... принципів комбінування цих примітивів» [76]. Прибічник холізму американський лінгвіст Дж. Лакофф у 1980-ті роки вводить поняття *ідеалізованої когнітивної моделі*, що розглядається як абстрактна схема фрагмента культурно-зумовленого досвіду, набутого зі світом дійсності. Ця модель утворюється на підставі чотирьох типів структур знань: **пропозиційних, образно-схемних, метафоричних і метонімічних** – і має властивості гештальта як цілісної константної структури свідомості. Пропозиційні моделі представляють елементи та їхні ознаки, ситуації, у яких вони фігурують. Схеми репрезентують емпіричне сприйняття предметів. Метафоричні моделі уможливають сприйняття елементів однієї предметної сфери в термінах іншої за аналогією. Метонімічні охоплюють різні можливості категорійної метонімії за суміжністю елементів у межах одного класу та стереотипи, які пов'язують суміжні поняття у стійку фіксовану

структуру [79]. Когнітивний аспект перекладацького дискурсу вивчається С. Засекіним [25].

Згідно з когнітивною парадигмою, мова – це інструмент, за допомогою якого ми структуруємо наш світ. Коли ми думаємо про щось, ми не просто виділяємо об'єкт, а й відносимо його до певної категорії, використовуючи мовні засоби для опису його зв'язків з іншими об'єктами.

Кожна мова є своєрідною картою, що відображає ментальний світ її носіїв. Ця карта складається з **концептів** – абстрактних уявлень про явища, предмети та процеси. **За допомогою мови ми структуруємо ці концепти, встановлюємо між ними зв'язки і таким чином будуємо цілісну картину світу.**

Одним із основних та важливих питань в науці про мову можна вважати питання про те «як системні одиниці трансформуються в мовленнєві, яким чином одиниці лексику перетворюються в комунікативні одиниці. У **когнітивних термінах** відповідні питання слід було б сформулювати таким чином: як дискретні відомості про світ групуються так, що при спілкуванні здійснюється передача зв'язного послання, що інформує співбесідника не лише про реальну ситуацію, але й про намір ініціатора спілкування, його емоційний стан, соціальну роль, статус, відношення до співбесідника тощо» [11, с. 319].

«Пошуки прийомів і методик зіставлення синтаксичних конструкцій різних мов як споріднених, так і непорідних проводились уже в ХІХ столітті (О.О. Потебня) [88]. ...Тим не менше ефективних методик, які би дозволяли зіставляти не окремі конструкції, а цілісні синтаксичні системи мов, досі не випрацювано. Справа в тому, що в конкретних текстах ми спостерігаємо так звані поверхневі структури [58], за якими приховані глибинні структури – від однієї до декількох. ...Стає все більш очевидним, що потрібно виявляти глибинні структури, які складають синтаксичну систему окремої мови, а далі зіставляти або системи різних мов в цілому, або лише потрібні для певної мети фрагменти» [57].

Теоретично та практично важливо встановити, в яких когнітивних структурах зберігаються відповідні відомості, яким чином здійснюється «наповнення комунікативної одиниці перерахованими вище відомостями» [11, с. 319]. Перш за все, зазначає Ю. Бойко «теоретичний інтерес представляє також виявлення механізмів перетворення декларативних знань про світ у процедуральні, а також виявлення подібностей та відмінностей між процедуральними та декларативними способами зберігання інформації про світ» [11, с. 319].

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерська робота пов'язана з проблематикою наукової теми кафедри германської філології та перекладознавства «Проблеми лексико-граматичної семантики, прагматики та стилістики в когнітивно-дискурсивній парадигмі».

Об'єктом дослідження є складнопідрядне речення (далі – СПР) в когнітивному та комунікативно-прагматичному аспектах.

Предмет аналізу становлять синтаксичні, когнітивно-граматичні та комунікативно-функціональні характеристики у їх взаємозалежності.

Матеріал дослідження становить оповідання Е.А.По та їх переклад з англійської мови на українську.

Мета дослідження – становлення когнітивно-дискурсивних універсалій на основі порівняльних даних першоджерела та текстів перекладу. Особливістю цього дослідження було виявлення універсальних рішень перекладачів на основі готового продукту – тексту перекладу, тобто встановлення статичних структурно-семантичних універсалій. S-універсалією вважалися повторювані спільні перекладацькі операції / стратегії щодо тексту – схожі між собою варіанти відтворення лексичних та синтаксичних структур, а також метатекстові маркери локальних і глобальних стратегій його когерентності. Останню, на відміну від когезії (зв'язності), що є суто лінгвістичною категорією тексту, тлумачимо як його психолінгвістичну категорію, покликану «скріплювати» текст у плані семантико-сміслової й емоційної цілісності.

Поставлена мета зумовлює вирішення таких **завдань**:

- встановити особливості формування когнітивних структури свідомості людини;
- описати способи представлення когнітивної домінанти у комунікативній площині ;
- виявити характер взаємодії когнітивних структур у перекладі;
- описати конструкцію як базовий рівень у синтаксисі тексту речення як головний конструктивний елемент останнього;
- визначити стратегії перекладу з точки зору когнітивних структур;
- дійснити аналіз перекладу, вказавши на розбіжності у картинах світу різних культур.

Матеріалом для дослідження послугував твір американського письменника

Методи дослідження: Методологічна база, мета та завдання роботи зумовили застосування комплексу загальнолінгвістичних, логічних та когнітивно-семантичних **методів** дослідження, серед яких основними є:

- методи *дедукції та індукції* для формування теоретико-методологічних засад вивчення складнопідрядного речення;
- методи *аналізу й синтезу* для встановлення таксономічних та структурно-семантичних характеристик складнопідрядного речення;
- метод *комбінаторного аналізу* для встановлення конструктивних моделей СПР;
- метод *когнітивного моделювання* з виокремленням когнітивної домінанти, застосований для встановлення ментальних схем гіпотаксису
- статистичний метод для побудови *семантичної моделі клаузи* та способів її реалізації у складній синтаксичній конструкції;
- *концептуальний аналіз* для побудови фреймової сітки гіпотаксису.

Основні положення, що виносяться на захист:

1. Складнопідрядне речення – це структурно й інформаційно цілісна конструкція, сформована із синсемантичних одиниць, де субординативні

елементи доповнюють/розкривають головну. Формально-граматична структура речення базується на процесах синтаксичної деривації: розгорнення (поглиблення синтаксичної перспективи речення), розширення (за рахунок синтетично/ асиндетично поєднаних підрядних та сурядних блоків), включення (введення конструкцій вторинної предикації, парантетичних елементів), спрощення (еліпсис, редукція), усунення маркера (асиндезація), згортання (заміна підрядного речення вербоїдом).

2. Система СПР – це сукупність взаємодіючих полів, які пересікаються, причому кожне з них має своє ядро та периферію, приєднану до ядра за допомогою підрядного сполучника, який детермінує функціонально-семантичне призначення залежної клаузи; можливість об'єднання певних структурних моделей у синтаксичні поля зумовлена наявністю між ними реальних семантичних та функціональних зв'язків, в яких відображаються зв'язки між відповідними відношеннями об'єктивної реальності типу «суб'єкт + предикат», «суб'єкт + предикат + об'єкт»;

3. Механізм формування ментальної схеми у структурі гіпотаксису базується на єдиному принципі – пропозиційному. Ситуація (пропозиція) містить ті ж параметри, що й концепти, які виявляють потенційні можливості приєднуватися до такої пропозиції. Ментальні схеми – абстракції вищого рівня, що лежать в основі клауз у складі СПР, охоплюють схеми: БУТТЯ ОБ'ЄКТА/ НЕБУТТЯ ОБ'ЄКТА (екзистенція) (хто/що/як/де/коли є), (кого/чого/де немає); САМОСТІЙНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ СУБ'ЄКТА (куди/звідки/хто їде/де кого немає; хто/що/руйнує/творить); БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА (ідентифікація; характеристика; ототожнення; ознакова реляція; зміна ознаки); ДІЯ СУБ'ЄКТА (мовно-мисленнєва діяльність об'єктів (хто/що говорить/робить; каузація зміни об'єкта; каузація переміщення об'єкта; результативна дія); СТАН СУБ'ЄКТА (емоційний стан; модальний стан); ВПЛИВ НА ОБ'ЄКТ (вплив на пацієнс; вплив на бенефактив; зміна належності; умова виконання дії / можливість виконання дії);

4. Концептуальні сіті гіпотаксису побудовані за участі п'яти базових фреймів – предметного (схеми БУТТЯ ОБ'ЄКТА та СТАН СУБ'ЄКТА), акціонального (схеми ДІЯ СУБ'ЄКТА та САМОСТІЙНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ СУБ'ЄКТА), посесивного (схема ВПЛИВ НА ОБ'ЄКТ), ідентифікаційного та компаративного (схема БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА); у кожному фреймі ментальні схеми об'єднуються у концептуальні конфігурації, утворюючи поліситуативний фрейм, специфіка якого визначається структурованим змістом ментальної схеми.

5. Синтаксичне поле СПР є базовим доменом. Набір доменів, по відношенню до яких характеризується предикація є концептуальною матрицею. Цей набір формує концептуальну базу – когнітивну структуру, яка стає «фоном», на якому ідентифікується профіль («фігура») – частина бази, безпосередньо пов'язана з даним мовним знаком. База включає специфікацію в одному чи більше доменах, які сукупно формують матрицю.

6. Конструкція є способом вицленювання та усвідомлення (при наповненні конструкції словами) деякої типової ситуації: незліченна кількість конкретних (реальних чи мисленневих) ситуацій, завдяки наявності конструкцій, зводиться у мові до різних типів. У порівнюваних мовах конструкції, в які «запакована» інформація різні.

Наукова новизна відображена у положеннях, що виносяться на захист.

Теоретичне значення роботи зумовлене новим підходом до проблеми вивчення та дослідження складнопідрядного речення в англійській та українській мовах. Результати дослідження є внеском до порівняльної граматики англійської та української мов. Інтегральний підхід до синтаксичних конструкцій уможливив пояснення певних феноменів у розвитку СПР і тим самим сприяв розкриттю взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників мовного розвитку у зіставному аспекті.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання концептуальних положень і висновків роботи в курсах «Теоретична граматика англійської мови» (розділ «Синтаксис»), «Порівняльна граматика англійської

та української мов», а також у спецкурсах з актуальних проблем когнітивної граматики, комунікативно-функціонального синтаксису, у подальших дослідженнях науковців.

Апробація роботи здійснена під час виступів на наукових конференціях і публікації тез доповідей: Синтаксичний концепт у сучасних когнітивних дослідженнях. *Міжкультурна комунікація і переклад: напрями, пріоритети та перспективи* : тези доп. I Всеукраїнської студент. наук.-практ. Конференції, 16–17 квіт. 2024 р., м. Хмельницький. Хмельницький: ХНУ, 2024. С. 103–106; Зіставний аспект речень як рамкових конструкцій у порівнюваних мовах. *Міжкультурна комунікація та переклад: напрями, пріоритети та перспективи*: доповідь на I Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції ; 16-17 квітня, 2024 року. м. Хмельницький; Комунікативно-прагматичний підхід до перекладу художніх текстів. *Філологічні, лінгводидактичні та медійні дослідження: сучасні тенденції та перспективи* : доповідь на I Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів та молодих науковців. Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 30 квітня 2024 року; Структурна схема речення в площині когнітивної лінгвістики . *Іноземні мови у сучасному комунікативному просторі*: доповідь на XV Всеукраїнській студентській науково-практична конференції, Херсонський національний технічний університет, Херсон-Хмельницький 2024; 10 березня 2024 р.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів із висновками до них, загальних висновків та списку використаних джерел. Основний зміст дослідження викладено на – 120 сторінках. Повний обсяг дослідження – 126 сторінок.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовану мету та конкретні завдання дослідження, його наукову новизну, теоретичне значення та практичну цінність, визначено матеріал, джерела дослідження, його методи, подано відомості про апробацію.

У першому розділі досліджується поняття когнітивної домінанти у комунікативній площині; описується конструкція як базовий рівень у синтаксисі речення; подається типологія СПР в українській та англійській мовах.

У другому розділі проводиться аналіз фреймовий та зіставний аналізи СПР у двох мовах.

У загальних висновках підведено підсумки дослідження роботи, описано отримані результати дослідження.

Перелік використаних джерел нараховує 37 праць зарубіжних та 56 праць українських вчених , а також 1 джерело ілюстративного матеріалу.

Додатки розміщено на 6 сторінках, які містять текст оригіналу та його переклад.

РОЗДІЛ 1. КОГНІТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАКСИСУ

1.1. Когнітивні аспекти перекладу

Когнітивні дослідження не можуть проводитись осторонь перекладацької теорії і практики, «оскільки одним із завдань останніх є вивчення способів структурування інформаційного потоку при передачі змісту повідомлення оригіналу у мові перекладу» [8]. «Дослідження шляхів забезпечення оптимального перекладу, на нашу думку, повинно базуватись на детальному аналізі висловлювання (тексту оригіналу) з метою визначення його когнітивних характеристик концептуальної організації, які мають бути відповідно представлені у мові перекладу з урахуванням специфіки її лінгвістичних, прагматичних і культурологічних характеристик» [14]. «Узгодження когнітивних параметрів оригіналу і перекладу забезпечує їх концептуальну і семантичну ідентичність. Очевидно, така когнітивна відповідність сприятиме і досягненню ідентичності прагматичного ефекту перекладом» [9].

На сучасному етапі когнітивна наука пронизує всі галузі лінгвістики, «зосереджуючи увагу на ментальних процесах, шляхах сприйняття, обробки та збереження інформації індивідом, соціальною групою та етнокультурною спільнотою» [8]. Когнітивні дослідження не можуть проводитись осторонь перекладацької теорії і практики, оскільки одним із завдань останніх є вивчення способів структурування інформаційного потоку при передачі змісту повідомлення оригіналу у мові перекладу. Дослідження шляхів забезпечення оптимального перекладу, на нашу думку, повинно базуватись на детальному аналізі висловлювання (тексту оригіналу з метою визначення його когнітивних характеристик концептуальної організації, які мають бути відповідно представлені у мові перекладу з урахуванням специфіки її лінгвістичних, прагматичних і культурологічних характеристик. «Узгодження когнітивних параметрів оригіналу і перекладу забезпечує їх концептуальну і

семантичну ідентичність. Очевидно, така когнітивна відповідність сприятиме і досягненню ідентичності прагматичного ефекту перекладу [8].

Когнітивний підхід у граматиці базується на інших принципах, порівняно із попередніми парадигмами знань, завдяки цьому серед наявних у сучасній лінгвістиці підходів, напрямів та методів він займає провідне місце у вивченні мови та мовних одиниць. До кола інтересів цього підходу входять дослідження принципів співвідношення розумових та мовних структур, вивчення процесів концептуалізації та категоризації, а також способів їх відображення у мові, виявлення засобів репрезентації знань, механізмів формування мовних значень та інші аспекти вивчення мови як когнітивної здатності. Саме когнітивний підхід до вивчення мови дає новий імпульс проблемі взаємодії синтаксису та семантики [13]. Головною тезою тут є визнання за мовою функції «пакування» структурованого знання про світ.

Мова функціонує за принципом матриці: є певні готові схеми (конструкції), які визначають, як слова можуть поєднуватися між собою. Однак, всередині цих схем ми маємо певні варіанти для вибору слів. Саме завдяки цьому поєднанню статичних структур і динамічного лексичного наповнення мова здатна передавати різноманітні смисли.

1.2. Когнітивна домінанта у комунікативній площині

Встановивши «структурну схему конструкції», зазначає А. Голдберг, «її типову пропозицію дослідник отримує можливість глибше осмислити мовленнєві реалізації цієї структурної схеми» [73].

Як основна процедура для цього методу у даній роботі пропонується прийом когнітивної домінанти. «Прийом когнітивної домінанти у синтаксичній репрезентації речення встановлює глибинні механізми концептуального варіювання й динаміки конструктивного значення. Цей прийом узгоджується із принципами когнітивної семантики як теорії значення, в якій пануюча роль у формуванні значення мовного знаку відводиться антропоцентричному

факторові» [3, с 117.]. Цей фактор передбачає «врахування параметрів когнітивних систем людини – творця конкретного речення-висловлювання. Серед них особливо відмітимо функціонування системи сприйняття і значимість інтенцій як певних вольових актів суб'єкта» [3, с 117.]. Так, на рівні сприйняття, первинна обробка інформації, яка поступає із зовнішнього світу, здійснюється згідно мобільних та статичних характеристик об'єктів (за типом *фігура–фон*). **Фігура** характеризується мобільністю у часі та просторі, фон асоціюється із статичністю. На цій основі протиставляються мобільні об'єкти, які йменуються агенсом, пацієнсом, інструментативом, статичним об'єктом. З цими положеннями узгоджується й теорія виділеності Ч. Філлмора, яка базується на здатності людини фокусувати увагу на найбільш значимій для комунікації інформації [68].

Мова не просто інструмент спілкування, а й засіб організації наших думок. Коли ми говоримо, ми обираємо слова та граматичні конструкції, які найкраще передають нашу думку та враховують контекст спілкування. Вибір слів та синтаксичних конструкцій у мовленні не є випадковим. Кожне висловлювання відображає цілеспрямовану діяльність мовця, який свідомо обирає мовні засоби для досягнення певної мети. Таким чином, мова дозволяє нам не тільки передавати інформацію, але й виражати свої наміри та ставлення до світу.

Важливо підкреслити у цьому зв'язку, що «принцип дії когнітивної домінанти полягає у тому, що мовець, орієнтуючись на завдання комунікації повинен передавати різні ракурси об'єктивної ситуації. У цьому процесі задіяні всі когнітивні системи людини. Загальний механізм операційної моделі мислення, який пояснює концептуальне варіювання і динамізм синтаксичних процесів, може бути розкритий на основі заявленого прийому когнітивної домінанти. Прототипові концептуальні характеристики, якими оперує мислення людини, є фоновою структурою, яка дозволяє інтерпретувати будь-яку подію реального світу у будь-якому ракурсі. Фонова структура ментального рівня є свого роду сховищем знань, вже оброблених мисленням людини. Когнітивно-домінуюча структура включає лише ті блоки знань, які є

значимими в даний момент. Активізація певної структури знання через прийом когнітивної домінанти дозволяє оперативно виводити із пам'яті людини той чи інший концепт або схему мислення із подальшою його вербалізацією. Активізовані когнітивні структури у мисленнєвому образі ситуації отримують той чи інший напрям і, «висвітлюючи» тип концепту або схеми, свого роду символну структуру ментального рівня, фокусують той або інший тип конструкції як засіб репрезентації активізованого концепту. Будь-яка зміна напрямку концептуальних зв'язків відображається на типовому значенні конструкції і виборі лексичних одиниць – конститuentів речення. У залежності від того, які концептуальні характеристики потрапляють в фокус когнітивної домінанти, потрібними для їх вербалізації виявляються різні мовні засоби [3, 119].

Прийом когнітивної домінанти дає змогу пояснити як механізм концептуального варіювання, так і динаміку мовленнєвого-мисленнєвого процесу, що є важливим в аспекті репрезентації концептуального простору синтаксису клаузи зокрема і СПР у цілому та виявлення типології конструкцій на цій основі.

Далі розглянемо конструкцію як когнітивну домінанту у синтаксисі речення.

1.3. Конструкція як базовий рівень у синтаксисі речення

У сфері синтаксису відсутній чіткий підхід до виділення об'єктів вищого, базового та нижчого рівнів. На основі того, що дієслово своєю семантикою й валентнісною рамкою фіксує у нерозчленованому вигляді пропозицію як мисленнєвий образ денотативної ситуації, воно є носієм моделі пропозиції, яка, у свою чергу, слугує одиницею вищого рівня (абстрактної категорії). Одиницею нижчого рівня (конкретної категорії) є конкретний тип речення, актуалізована у мові *конструкція*. Об'єктом базового рівня у синтаксисі є конструкція, яка представляє своєю структурою пропозицію у вигляді позицій іменних актантів

та типу відношень між ними в абстрагованому вигляді. На підтримку цього положення наведемо думку прибічників пропозиційної форми репрезентації знань. «Як своєрідні ментальні структури, які відображають типову ситуацію та характер відношень її учасників, пропозиції організують всю інформацію, яка поступає у пам'ять людини» [45].

Значення окремих одиниць – складових речення, що формують систему наших знань про світ, є їх ментальною сутністю – концептом, «пов'язаним» знаком [3, с. 120]. Цей когнітивний феномен – структура знань, подана певною одиницею номінації, як правило, словом, рідше – словосполученням. Як суб'єктивне відображення експериментальних відомостей, концепт має динамічну природу: він конструюється свідомістю людини, у зв'язку із чим *значення* розуміють як концептуалізацію (результат когнітивної обробки) [81, с. 5].

Підхід до пропозиції як особливої оперативної структури свідомості або особливої одиниці збереження інформації є характерним для когнітивної лінгвістики. У рамках цього підходу відмічається, що «слова можуть взаємоасоціюватися лише при умові, що відповідні їм поняття входять до закодованих в пам'яті пропозицій. З когнітивної точки зору довготривала пам'ять людини є великою сіткою пропозиційних дерев, що взаємоперетинаються, причому кожне з них включає деякий набір вузлів пам'яті з чисельними зв'язками» [45].

Передавання значень лексично поданими концептами у межах речення здійснюється за певними ментальними схемами, вербалізованими у вигляді синтаксичних конструкцій, що відповідають знанням про структуру ситуації. Здатність людської мови описувати одну ситуацію різними засобами відома з семантико-синтаксичних теорій [3, с. 120]. Такий підхід «базується на розумінні синтаксичної конструкції як знака, що має план вираження (послідовність словоформ) і план змісту» [3, с. 120]. Тобто граматична конструкція визначається когнітологами як поєднання форми й змісту.

Останній надає у розпорядження когнітолога об'єкт дослідження – узагальнений смисл або пропозицію.

Пропозицію в когнітивній лінгвістиці розуміють як «особливу оперативну структуру свідомості та/або особливу одиницю збереження знань в голові людини», що «репрезентує світ» [76, с. 137–140]. Пропозиція, що складається з окремих компонентів смислу та відношень між ними, є «виключно смисловим набором» компонентів, що їх мовець прагне вербалізувати (діяч, дія, інструмент, об'єкт дії, час, місце дії тощо)» [8]. Відношення предикуювання між цими компонентами фіксуються у базових схемах складнопідрядного речення.

1.4. Типологія складнопідрядного речення в українській мові

Підрядністю речень називаємо такі синтаксичні відношення в парному, або бінарному, сполученні часткових речень, коли одне з них дістає внутрішню синтаксичну будову і функціональне значення, узалежнені від другого часткового речення виражені засобами підрядного підпорядкування – сполучними словами, сполучниками підрядності, лексико-синтаксичними засобами та інтонацією.

Залежно від того, яка частина головного речення синтаксично підпорядковує собі друге часткове речення, слід розрізнити три головних типи підрядності:

- підрядність до окремих членів речення (причленна підрядність);
- підрядність до цілого складу речення;
- взаємопідрядність.

1.4.1. Причленна підрядність речень виникає при членах головного речення, які звичайно виражаються різними частинами мови. Як відомо, кожна частина мови має свої синтаксичні особливості. Так, членам речення, вираженим іменником, властиво підпорядковувати собі інші слова, які узгоджуються з іменником, означально пояснюють його; прикметники в

реченні можуть пояснитися обставинно; дієслово як форма присудка сполучається з підметами, керує додатками, пояснюється обставинами і т. д. Ці властивості особливо чітко виявляються в іменниках, прикметниках, дієсловах, прислівниках, займенниках і позначаються на підрядному підпорядкуванні речень. Отже, характер причленної підрядності в цьому розумінні залежить від синтаксичних властивостей частин мови в ролі підрядно пояснюваних членів речення.

Підрядні речення, що пояснюють члени головного речення, виражені іменниками, можуть бути названі **присубстантивними**. Таким, наприклад, є підрядне в реченні: «Високо поросло розкішне дерево вгору, укриваючи холодком зелену землю, **на котрій**, чіпляючись колосками за гілки, буяє розкішна рослина» (П. Мирний).

Підрядні, що пояснюють прикметники, можуть бути названі **приад'єктивними**. Такі підрядні так само функціонують і до дієприкметників, наприклад: «*Другою рукою, **умазаною** в землі, **бо** тільки що полола, вона махала перед його очима і показувала на двері*» (М. Коцюбинський).

Підрядні, що пояснюють дієслова в різних формах і функціях, називаються **прідієслівними**. Приклади з такими підрядними: «*Ти **не чуєш**, як солов'ї весільним співом дзвонять?*» (Л. Українка). «*Калина сама себе хвалить, що з медом добра*» (прислів'я).

Підрядні, якими пояснюються прислівникові члени головного речення, можна назвати **приадвербіальними**. Таким є підрядне в реченні: «*Тепер, коли били вже тільки окремі батареї та міномети, всі почули рівномірний безперервний гул далеко на лівому фланзі*» (О. Гончар).

Підрядні речення можуть функціонувати до займенникового члена головного речення. Такі підрядні можуть бути названі **призайменниковими**. Їх функції різноманітні, в залежності від синтаксичної ролі пояснюваних займенників та їх семантичних особливостей, коли ці займенники виступають:

а) в ролі формально-субстантивних членів головного речення; так звичайно вживаються особові займенники, до яких можуть функціонувати

підрядні присубстантивні з особовим відтінком значення, наприклад: «В захваті дивилася з натовпу Вутанька на свого Леоніда, щаслива й горда за **нього, який** належав зараз усім своєю мужністю, своїм розумом і навіть отими рідними, по-чайному розкритими бровами» (О. Гончар);

б) в ролі своєрідних підрядно-займенникових «зв'язок», до яких прилучаються і з якими функціонально зливаються призайменникові підрядні, як у таких прикладах: «**Всі, хто** тільки міг, висипали з загонів, захоплено вітаючи довгождану, рідну землю» (О. Гончар); «**Більше було таких, що** прийдуть удень чи надвечір, а вночі й зникають» (О. Копиленко); «**Там, де** за тиждень перед тим стигла пустельна тиша, всюди гомоніли колгоспники» (О. Ільченко);

в) в ролі підкреслювально-наголошених формальних означень і обставин, реальний зміст або смислове призначення яких розкривається підрядними реченнями, як у таких прикладах: «**Вільний час** він витрачав на розгадування таємниць **тих сортів** скла, **яких** у нас тоді не вміли виробляти» (Ю. Шовкопляс); «**Вітер став такий тугий, що** його, здавалось, можна схопити рукою» (О. Копиленко); «**Задні колеса так міцно** засіли в густому багні рівчака, **що** ледве крутилися» (М. Руденко).

Підрядність до цілого складу головного речення властива тим підпорядкованим реченням, зміст яких в тому чи іншому відношенні узалежнюється змістом головного речення / синтаксична будова яких при цьому позначається показниками підрядного підпорядкування. До цього типу підрядності належить, наприклад, підрядне в такому реченні: «Світлиця з матового скла, з одкритою стелею, **так що** видно то неба і зовсім не видно землі» (Л. Українка).

Взаємопідрядністю речень називаємо такі синтаксичні відношення в парному поєднанні часткових речень, при яких будова кожного з них взаємно синтаксично узалежнюється, як наприклад, в реченні: «Тільки сонце, заглянувши в наш холодний світ, заграло сліпучими відблисками на крижаних і снігових схилах, **як** миттю все перемінилося» (М. Погребецький)

Переходимо до розгляду цих типів підрядності та до характеристики підрядних речень.

Підрядні присубстантивні причленної підрядності. Підрядні цього типу вживаються при субстантивних членах головного речення (головним чином, при іменниках) і своїм змістом підрядно означають або доповнюють пояснюване слово у відповідності з синтаксичною роллю і семантикою цього члена. Тому що пояснюваний субстантивний член за своїми синтаксичними властивостями потребує від залежного речення насамперед означальної функції, то й підрядні, функціонуючі при субстантивному члені, сприймаються головним чином як підрядні означальні. Це до певної міри позначається й на доборі сполучних граматичних засобів, у першу чергу – відносних, або сполучних слів, які підкреслюють підрядно-означальну функцію підрядного і, при граматичній можливості, встановлюють з означуваним субстантивним членом зв'язок підрядного узгодження.

В результаті дослідження підрядних присубстантивних виявляється, що функції їх у сучасній українській мові досить різноманітні, як різноманітною є і їх синтаксична будова.

Присубстантивні означальні. а) Підрядні зовнішньо-узгодження. Найбільш яскраво означальна функція виявляється в підрядних, які сполучаються з головним за допомогою сполучних слів **який, котрий**. Особливість цих сполучних слів полягає в тому, що вони, в порядку неповного (точіше – підрядного) узгодження пов'язані з означуваним субстантивним членом головного речення, як це можна бачити і в таких прикладах: *«Будинки, в яких мешкали хлопці стояли навпроти, через вулицю»* (О. Гончар); *«Після похмурої темної ночі, в котру не переставав хлюскати лапастий дощ, розливаючи великі річки-озера по землі, починало світати»* (П. Мирний).

У реченнях цього типу сполучні слова двобічні в своєму синтаксичному зв'язку і функції, вони узгоджені в роді і числі (як означення) з субстантивними членами головного речення, яким підпорядковані, і в той же час у складі підрядного речення виступають як займенникові члени, своєрідні

«заступники» означуваних субстантивних членів, від яких дістають і своє реальне значення. Ці сполучні слова в складі підрядних виконують функції членів речення, що властиві іменникам, – отже, з цього погляду, сполучні слова субстантивовані.

Сполучні слова **який**, **котрий** вказують на загально-означальну функцію підрядного речення, яка не ототожнюється з функцією означення простого речення: підрядно-означальне значення може супроводитися додатковим відтінком значення, або співзначенням. Приклади: *«Мимохіть просипалася в дитячому серці, подяка і любов до цієї людини в незмінних блискотливих окулярах, яка з такою пристрастю розкривала перед школярами все нові й нові таємниці природи»* (О. Донченко), – до загально-означальної функції підрядного приєднується співзначення причини; *«Олег, протираючи кулаками вологі очі, на які стікали з волосся тоненькі струмочки води, дригав ногами над головою батька і радісно верещав»* (М. Руденко), – також з співзначенням причини; *«Бузина, котру так не любив старий князь і велів з корінням викорчувати, де й набралась – висока та розкішна поросла»* (П. Мирний), – з співзначенням допустовості. Можуть бути також і інші співзначення.

В сучасній українській мові сполучне слово **який** вживається частіше, ніж **котрий**, вказуючи на загальноозначальну функцію підрядного. Проте в окремих випадках **який** може вносити і специфічні відтінки в значення підрядного. Так, в підрядних, які функціонують при субстантивному члені, що має означення, виражені якісними прикметниками, сполучне слово **який** може вказувати на підкреслення якісної ознаки підрядно пояснюваного слова, як наприклад у такому, реченні: *«І враз Василь знову став **спритним, швидким і моторним юнаком, яким він був раніше»*** (В. Владко). Досить у наведеному прикладі випустити підкреслені прикметники, лишивши субстантивний член без означень, щоб виявити не лише виникнення (внаслідок цього) смислового «провалу», але й зникнення відтінку якісного акцентування в означальній функції підрядного. Наявність вказаних займенників при присубстантивних

означеннях служить засобом підсилення підкресленості якісної характеристики субстантивного члена і, разом з тим, підсилення якісного відтінку в означальній функції підрядного як у такому прикладі: *«Разом з тим ростучим рівним гулом росло у Лялі почуття вдоволенням **такого гострого, тривожного вдоволення, якого, здається, ніколи вона не зазнавала доти**»* (О. Гончар). Відтінок якісно підкресленої характеристики відчувається навіть при відсутності якісних означень при субстантивному члені, як у такому прикладі: *«**Інтонація, з якою** були вимовлені останні слова, на щось, натякала»* (Ю. Шовкопляс). При такій підрядності предмет, що означається субстантивним членом, уявляється як такий, що має дорозумлювану якість. Цей же тип підрядності вживається з співзначенням кількісного підкреслювання, посилення або вичерпності, наприклад: *«**Гроші, які** знайшлися, було витрачено на літературу»*. Сполучне слово **який** може вносити також відтінок уподібнення, порівняння або зіставлення, наприклад: *«**Високий, стрункий, він ходив навколо залізної пічки і щасливо посміхався тією посмішкою, яка** буває звернена в глибину власної душі»* (М. Руденко).

Як вище зазначалось, сполучні слова **який, котрий** підрядно узгоджуються з пояснюваним субстантивним членом, вживаючись в одному з ним роді і числі. Узгодження в роді виявляється лише в тому разі, коли субстантивний член має форму однини. Щодо узгодження в числі, то треба зробити такі зауваження: 1) ці сполучні слова, відносячись до кількох однорідних субстантивних членів, вживаються звичайно у множині, наприклад: *«Тимчасом Хмельницький зберігав **рівновагу і спокій, які** не давали змоги відгадати майбутні наміри, гетьмана»* (Н. Рибак); 2) якщо субстантивний член головного речення має форму однини, означаючи один з тих предметів, про сукупність або множинність яких говориться в підрядному, то сполучні слова мають форму множини, наприклад: *«Звідси він (бородатий рибалка) здавався маленьким добрим **дідуганом-гномиком, які** майже в усіх казках виручають із біди велетнів»* (М. Руденко). Ці факти переконують, що підрядне узгодження не слід вважати «неповним» узгодженням, яке буває в

межах простого речення: сполучне слово може і не узгоджуватися з субстантивним членом ні в роді, ні в числі, але мусить існувати між ними зв'язок семантичний, що і є неодмінною і обов'язковою умовою підрядного узгодження.

б) Підрядні внутрішнього узгодження. Сюди належать підрядні, рідше вживані, ніж підрядні попереднього типу; ці підрядні також пояснюють субстантивний член головного речення, але пов'язуються з ним сполучним словом **чий**, яке узгоджується не з субстантивним членом головного, а з іменником підрядного, наприклад: *«Лунали радісні крики, але чути було й ридання вдов, чий чоловіки не повернулися з війни, поклавши свої голови на полі бою»* (А. Шиян).

Особливістю цього типу підрядних є те, що сполучне слово **чий**, хоч і вказує на відношення підрядного до субстантивного члена головного речення, не має формальних показників цього зв'язку (подібних до попереднього типу підрядності, де спостерігається підрядне узгодження); разом з тим, в середині підрядного воно узгоджується з іменником, вказуючи на приналежність предмета, означуваного цим іменником, тій особі, назвою якої є субстантивний член. Таким чином, сполучне слово своєю семантикою, так би мовити, звернене до означуваного субстантивного члена, підкреслюючи відтінок присвійності в означальній функції підрядного, а формально, через узгодження в середині підрядного, пов'язує назву предмета присвійності з назвою його власника. Отже, як правило, за допомогою сполучного слова **чий** підрядне може бути пов'язане лише з субстантивним членом з значенням особи або взагалі живої істоти.

в) Підрядні особової означальності. Такі підрядні функціонують до тих субстантивних членів, що є назвами осіб; підрядний зв'язок здійснюється за допомогою сполучного слова **хто** в різних відмінках. Приклад: *«І Стах і Золотар уже не раз пробували звернутися до когось із тих робітників, кого вони бачили з гвинтівкою в жовтні сімнадцятого і в січні цього року»* (Ю. Смолич).

Сполучне слово хто може вживатися в тому ж значенні підрядного підпорядкування, що і сполучні слова **який, котрий**, – пор.: «...пробували звернутися до когось із тих робітників, яких вони бачили з гвинтівкою...»; але при цьому виявляється, що при вживанні сполучного слова **хто** зміст підрядного речення стосується конкретних осіб. Отже, сполучним словом **хто** в різних відмінках можна замінити **який і котрий** там, де вони підрядно відносяться до субстантивних членів із значенням конкретної особи. Тому такої заміни не можна зробити, наприклад, у реченні: *«На людину, яка вперше з нею зустрічалася, вона справляла враження розумної, культурної дівчини з високими, романтичними пориваннями душі»* (М. Руденко), – субстантивний член **людину** не має конкретно-особового значення; але сполучне слово **хто** можливе на місці **який, котрий** у таких, наприклад, реченнях: *«Її Сашенька, за здоров'я якого вона гаряче молилася вранці й увечері, заради якого зважилася навіть на крадіжку грошей з чоловікової скриньки, якого з навіть на крадіжку грошей таким нетерпінням додому, він, її улюбленець Сашенька, гарних людей віддає ворогам на катування, муку й вірну смерть»* (А. Шиян), *«Полювання з крякухою дуже добутливе, спокійне полювання, особливо для мисливців, котрі вже в літах, котрим уже бродити по болотах та лазити по очеретах, сказати би, важкувато»* (О. Вишня). Так само легко відбувається така заміна і в тих випадках, коли на місці субстантивного члена вживається займенник, – тому що такий займенник безпосередньо вказує на конкретну особу, як, наприклад, у реченнях: *«Ти, котрого бачу в рядах ворогів, хто ти?»* (І. Франко); *«В захваті дивилася з натовпу Вутанька на свого Леоніда, щаслива й горда за нього, який належав зараз усім своєю мужністю, своїм розумом і навіть отими рідними, по-чайному розкритими бровами»* (О. Гончар). Проте конструкції присубстантивних підрядних з сполучним словом **хто** в сучасній мові мало продуктивні.

Сполучне слово **хто** змінюється лише за відмінками, відповідно до синтаксичної ролі, яку воно виконує в середині підрядного речення. Не маючи форм роду і числа, воно не має зв'язку підрядного узгодження з пояснюваним

субстантивним членом. Якщо сполучне слово **хто** вживається в підрядному в ролі підмета, то присудок до нього вживається лише в однині, незважаючи на те, форму однини чи множини має підрядно пояснюваний субстантивний член, наприклад: *«Моїх батьків, хто так турбувався про мою долю, непокоїла моя далека і тривала поїздка»*.

г) **Підрядні означальні неузгодженого підрядного зв'язку, вираженого сполучним словом незмінної форми суб'єктно-об'єктного значення.** Так називаємо підрядні, які сполучаються з головним реченням, пояснюючи його субстантивний член, за допомогою сполучного слова **що**. Поруч з підрядними присубстантивними, що мають сполучне слово **який**, даний тип дуже поширений в сучасній українській мові і служить для вираження загальноозначального значення в Функції підрядних. Але сполучне слово **що**, не міняючи своєї форми, вживається лише в значенні називного і знахідного безприйменникового відмінка. Тому в підрядному реченні воно виступає в функції підмета або прямого додатка, переймаючи на себе семантичне значення пояснюваного субстантивного члена головного речення. Наведемо приклади: *«Думки, радісні метелики, що живуть лише секунди, схоплювались і в рожевому піднесенні віяли на Альошине серце»* (І. Микитенко), – сполучне слово в ролі підмета; *«Часом Галя заспіває пісеньку яку-небудь, що перейняла, роблячи з іншими веселими дівчатами вкупі»* (М. Вовчок), – сполучне слово в ролі прямого додатка.

Так само, як і підрядні з узгодженими сполучними словами, підрядні цього типу можуть функціонувати до субстантивного члена, вираженого займенником, як у такому прикладі: *«Той самий я, що три хвилини тому з таким напруженням повз, тікаючи від небезпеки, я, що кожною точкою свого тіла припадав до землі, щоб зберегти своє життя, тепер стояв просто під кулями, не відчуваючи ніякого страху»* (І. Багмут).

Як і всі інші присубстантивні підрядні, і цей тип вживається звичайно постпозитивно відносно пояснюваного субстантивного члена. Проте в окремих випадках зустрічаються ці підрядні і в препозиції, як наприклад:

«Пані Софія знайшла собі іншу, що більш личила новому часові, *забаву:* влаштувала в маєтку солдатський лазарет і сама, начепивши на лоба білу косинку з червоним хрестом, стала першою в Асканії сестрою-жалібницею» (О. Гончар). У таких випадках перед препозитивним присубстантивним підрядним звичайно стоїть означення до субстантивного члена, яке функціонує до нього ніби паралельно з підрядним означальним реченням.

д) Підрядні означальні сполучниково-відносного підпорядкування.

Розглядаючи контекстуальні зв'язки між реченнями, ми відзначили, що одним із засобів такого зв'язку служить вживання в наступних суміжних реченнях займенників 3-ої особи **він, вона, воно**, які вказують на зв'язок висловлення з предметами, названими в попередніх членах контексту. У таких умовах з суміжних речень може утворитися складне речення. Якщо такі речення сполучаються за допомогою сполучника **що**, то утворюється складнопідрядне речення і підрядний зв'язок підпорядкованого речення з головним виражається сполучними групами **що він, що вона, що воно, що його, що її** і т. д., склад яких неоднорідний: **що** виступає в ролі службового слова і не є членом підрядного речення, займенники ж 3-ої особи, вживаючись у різних відмінкових формах з прийменниками й без них, ніби відновлюють свою давню функцію вказівних слів, виступають в підрядному як сполучні слова, члени речення, і узгоджуються з пояснюваним субстантивним членом головного речення. Приклади: *«Де речі запальні, де та одвага, що ними ти очарував мене?»* (Л. Українка); *«Побачила й батьківське подвір'я і ту вербу кучеряву, гіллясту, що малою ще дівчиною під нею гралась»* (М. Вовчок).

е) Підрядні означально-локальні. Такі підрядні пояснюють субстантивний член головного речення, який розкривається для підрядного в локальному значенні, надаючи сполучним словам, що виступають у підрядному в ролі обставин місця, реального значення. Ці підрядні сполучаються з головним за допомогою прислівниково-відносних слів із значенням місця: **де, куди, звідки**. Приклади: *«Ми знали велике озеро, де щороку гуси восени спинялися й жили тижднів зо два, а то й більше»*

(О. Вишня); *«Тримаючи зброю наготові, підрозділи почали спускатися в якісь темні байраки, куди ще не сягало блакитне місячне сяйво»* (О. Гончар); *«Можє, там дєсь, в глибоких долинах, звідки гори починають рости, і лунають сміх людський та голоси...»* (М. Коцюбинський).

є) **Підрядні означально-часові.** Так називаємо підрядні речення, які пояснюють субстантивні члени, головним чином, з семантичним значенням часу (ніч, день, час, рік і под.); вони сполучаються з головним реченням за допомогою сполучних слів **коли, як, поки**. Приклади: *«Немовби все діялося вчора, так яскраво лишився в її пам'яті день, коли вона, дівчина з провінції, приїхала до Петрограда»* (А. Шиян); *«Згадай той час, як ти ягнята пасла»* (Л. Українка).

Друга різновидність таких підрядних має відношення до субстантивних членів, які не мають часового значення, але служать своєрідним часовим фоном, на якому розкривається значення пояснюваного субстантивного члена, наприклад: *«Таня йшла, не поспішаючи, вздовж, алеї, обсадженої невисокими кущами троянд, і намагалася уявити її собі, коли кущі зацвітуть, коли з кожного зеленого пуп'янка з'явиться величезна червона троянда»* (В. Собко).

Третя різновидність таких підрядних відноситься до субстантивного члена, який функціонує як обставина часу до присудка головного речення. Внаслідок цього обставинно-часовий відтінок значення в таких підрядних посилюється, і вони часто в однаковій мірі синтаксично тяжать і до субстантивного члена, і до присудка головного речення. За таких умов означальне значення відходить на задній план, і ці підрядні фактично є присубстантивними обставинно-часовими. Приклади: *«Через два дні Боря зробив усі штампи й печатки, а пізньої ночі, коли жандарми звичайно кілька годин не турбували населення, я оформив собі документи, які відповідали вимогам поліції»* (І. Козлов); *«Ото було тими вечорами, довгими, осінніми, як вже стомить мене робота, заберу обойко до себе на коліна та почну на добрий розум навчати»* (М. Вовчок); *«Четвертий раз у село Новоселиця я*

приїхав минулого року, коли розквітла весна заливала його повіддю кольорів, пахощів і звуків» (І. Ле).

Четверта різновидність таких підрядних вживається при субстантивних членах, які входять до складу словосполучення дати; за таких умов предметне значення субстантивного члена послаблюється, а разом з тим послаблюється і означальний характер підрядного, яке починає, паралельно з субстантивно-обставинним членом, функціонувати до присудка головного речення, набуваючи обставинно-часового значення. Приклади: *«У вересні, коли наші війська вели бої біля підніжжя Карпат, льотчик Мірошніченко вилетів на завдання і не повернувся» (Н. Рибак); «Двадцять четвертого вересня, коли я був з завданням в Євпаторії, тамтешній міськком партії одержав таємну директиву негайно евакуювати всіх жінок і непрацездатних чоловіків» (І. Козлов).*

Крім використання відносних, або сполучних слів, присубстантивна підрядність речень оформлюється також за допомогою сполучників підрядності, вживання яких обумовлене, з одного боку, семантикою субстантивних членів, а з другого – тими додатковими відтінками, або співзначеннями, які необхідно буває внести в основне значення підрядного речення. Зупинимося на підрядних з такими структурними і функціональними властивостями.

1. Підрядні, підпорядковані субстантивним членам, вираженим іменниками з значенням мовної і розумової діяльності, внутрішніх почуттів та властивостей людини тощо. Вони сполучаються з головним реченням за допомогою сполучника **що**. Слід розрізняти дві різновидності таких підрядних.

а) Підрядні, що пояснюють субстантивні члени, виражені віддієслівними іменниками так, як поясняли б вони відповідні дієслівні члени тієї ж основи (чутка – чути, думка – думати, повідомлення – повідомити і под.). Приклади: *«Сьогодні вранці пронеслась чутка, що дружинникам привезли, нарешті, довгожданне обмундирування і на вранішній перевірці будуть його*

роздавати» (А. Шиян); «Щодня ходжу на пошту, певну маючи **надію, що** ось сьогодні неодмінно бу де мені пакет» (С. Васильченко) – пор.: «...почули, що привезли...», «...сподіваюсь, що ось сьогодні...» і под.

Присубстантивні підрядні цієї різновидності функціонально близькі до підрядних придієслівних додаткових, хоча й зберігають підрядно-означальне значення; за функціональними ознаками їх можна назвати означально-додатковими.

б) Підрядні, що пояснюють субстантивні члени, які не мають такої паралельності, як підрядні попередньої групи. Приклади: «В мене немає ніякої **певності, що** він зрозумів свою провину» (М. Руденко); «Генріх зробив вигляд, що не помітив ні збентеження, ні ніяковості дівчини» (Ю. Дольд-Михайлик); «Я схопився з таким **враженням, що** в домі сталось нещастя» (М. Коцюбинський). Такі підрядні можуть підпорядковуватися і за допомогою сполучника **як**, наприклад: «Заспівали вони тих жалібних **пісень, як** молода прощається з чорною косою, дівочою красою, з батьком та матір'ю» (І. Н.-Левицький).

2. Підрядні, підпорядковані субстантивним членам з різним значенням у супроводі слабо акцентуючого займенникового означення **такий уже** при іменнику і сполучені з головним реченням з допомогою сполучника **що**, наприклад: «**Такий уже характер** у Гордія Горового, що справжня злоба ньому могла закипіти лише до порога» (М. Руденко).

3. Підрядні, функціонуючі до субстантивних членів з різним значенням, які виступають у супроводі підкреслено акцентуючого займенникового означення **такий**. Підрядне характеризує субстантивний член своїм змістом, який подається як наслідок, що впливає з властивостей, якостей предмета, визначеного субстантивним членом; сполучається з головним реченням з допомогою сполучника **що**. Приклади: «В голосі була **така рішучість, що** жандар уже розсердився» (М. Коцюбинський); «Вчора дивилась я на жита, то **такі жита, що** і вуж не пролізе» (М. Вовчок).

4. Підрядні присубстантивні, що пояснюють субстантивний член з підкреслено акцентованим займенниковим означенням **такий**, сполучаються з головним за допомогою сполучників порівняння **наче, мов** та ін., які вказують на відтінок порівняння в функції підрядного, – різновидності можна назвати отже, підрядні цієї означально-порівняльними. Приклади: «*Така пальба була, така канонада, наче всі сили небесні, земні й морські палили разом з своїх гармат*» (М. Коцюбинський); «*Стоять у приярках артилеристи та мінометники з таким виглядом, мовби пройшли вже з боями півсвіта і стали оце на останньому рубежі*» (О. Гончар).

5. Підрядні присубстантивні, в яких подається розкриття значення субстантивного члена з відтінком непевності або сумнівності відносно того, що становить зміст підрядного. Формальним показником такого відтінку в значенні підрядного служить сполучник **ніби**. Приклад: «*Ходили чутки, ніби цьому вченому вдалося сконструювати і навіть побудувати реактивні літаки*» (В. Собко).

6. Підрядні присубстантивні означально-цільові, які сполучаються з головним за допомогою сполучника **щоб**, наприклад: «*Катерина вибирала такі замети, щоб мілко було брести в них*» (О. Копиленко); «*Розкажіть мені якусь хорошу, зворушливу історію, щоб можна було плакати і щоб був хороший кінець*» (В. Собко).

7. Підрядні присубстантивні означально-питальні та означально-заперечні, які сполучаються з головним за допомогою сполучника **щоб**, наприклад: «*Чи є в світі така сила, щоб змагатись з нами сміла?*» (прислів'я). «*Розкрилася творча мрія зернороба, як виростити таке зерно, щоб не боялося посухи, морозу, було стійке проти суховію, не осипалося, не вилягало і було врожайне*» (К. Гордієнко).

Підрядні приад'єктивні причленної підрядності. Прикметник за своєю основною синтаксичною функцією (означення) – член речення з яскраво вираженою залежністю від субстантивних членів речення, з якими утворюються сталі словосполучення. Але в окремих часто випадках

прикметниковий член може синтаксично підпорядковувати собі інші члени речення в порядку керування і прилягання. З цього генетично розвивається і підрядне приад'єктивне підпорядкування, – особливо в тих випадках, коли прикметниковий член речення виступає в ролі присудкового члена або відокремленого означення. Відповідно до цього розрізняються такі різновиди приад'єктивних підрядних:

1. **Приад'єктивні означальні** (при відокремлених прикметниках-означеннях), наприклад: *«Весь світ посірів, і почався обложний дощ, рівномірний і тихий, які заходять надовго»* (О. Гончар); *«І одразу став тим самим Горовим, спокійним і впевненим, яким вона завжди бачила його там, на Україні»* (В. Козаченко). Сполучне слово **який** підрядно узгоджується з тим субстантивним членом, до якого відносяться пояснювані прикметники в головному реченні.

2. **Приад'єктивні присудково-означальні** (при прикметниках в ролі присудкових членів головного речення), наприклад: *«Усе пережите було дорогим і неповторним, якими згодом стануть і ці натружені дні боротьби»* (М. Стельмах); *«Найпаче здавалась мені та весна якоюсь любою – такою любою та хорошою, якою ні до того, ні після того ні одна ніколи не здавалась»* (П. Мирний). Сполучне слово **який** підрядно узгоджується з тим підметом, з яким синтаксично пов'язані пояснювані прикметники-присудки.

3. **Приад'єктивні обставинні** (при прикметниках в ролі означальних і присудкових членів головного речення), наприклад: а) **приад'єктивно-часові**: *«Настали палючі червневі дні, добре відомі працівникам села, коли від зорі до зорі люди й машини штурмують золотий океан колгоспного врожаю»*; *«Була тільки пачечка сірників, трохи підмоклих, коли я брів через річку»* (Ю. Смолич); б) **приад'єктивно-причинові**: *«І який він радий, що прокинувся зарані, який веселий, що мати не чула, як він устав, узувся, одягся й вийшов»* (П. Мирний); *«Вона була зовсім прозора, ця буда, бо всі чотири стіни її були суціль скляні – великі рами, покартовані дрібними шибками»* (Ю. Смолич).

Підрядні придієслівні причленної підрядності. Дієслівні члени речення в системі простого речення керують іншими членами речення, які пояснюють їх, виступаючи, головним чином, в ролі додатків, підпорядковують собі прилягаючі члени в ролі обставин, а також сполучаються з підметами. Так само й підрядні речення функціонують при дієслівних членах головного речення, маючи підметові, додаткові, обставинні значення. Ці значення залежать від семантичних і синтаксичних властивостей різних розрядів дієслів. Так, постійно-безособові дієслова не можуть підпорядковувати собі підрядні підметові, – такі підрядні найчастіше виникають при особових неперехідних дієсловах, особливо при дієсловах так званого пасивного стану з часткою *-ся*. Підрядні додаткові найчастіше утворюються при перехідних дієсловах. Підрядні ж обставинні можуть функціонувати при дієсловах різних семантичних і граматичних розрядів.

Своїми синтаксичними властивостями близько до дієслівних членів стоять і слова категорії стану так звані присудкові слова. Але на відміну від їх синтаксичної функції в системі простого речення, де вони вживаються як присудки безособового речення, в складнопідрядному реченні вони можуть пов'язуватися з підрядно підпорядкованими їм підрядними підметовими. В таких випадках їх безособовість втрачається.

Підрядні придієслівно-підметові. Своєрідність таких підрядних полягає в тому, що вони виступають у ролі «підрядного підмета», який хоч і відповідає своїм значенням головному члену, якому підлягає присудок головного речення, сам йому підрядно підпорядковується, відповідаючи на питання, яке звичайно ставиться від присудка до підмета. Синтаксично пов'язується з головним реченням різними сполучними засобами. Залежно від граматичних ознак підпорядкованого присудка головного речення підрядні придієслівно- підметові можна поділити на три різновиди:

1. Підрядні придієслівно-підметові, пов'язані з присудками, вираженими дієсловами без частки *-ся*. Приклади: *«Ясногорську немало вразило, що колишній сердитий політрук з перебитими ногами тепер навіть не*

шкутьильгав» (О. Гончар); «Вас **дивує, чого** я став крамарем, а не пішов учителювати або писарювати?» (М. Коцюбинський); «**Буває, що** й новий птах старої пісні співає» (прислів'я). У наведених прикладах, як бачимо, підрядні підметові підпорядковуються присудкам, вираженим як перехідними, так і неперехідними дієсловами.

2. Підрядні придієслівно-підметові, пов'язані з присудками, вираженими дієсловами з часткою **-ся**, наприклад: «**Траплялося, що** хтось із солдатів падав, порушуючи строй» (А. Шиян); «**Сниться, що** Дніпро розлився широко-широко і вода дістає аж до нашої хати» (О. Носенко).

3. Підрядні придієслівно-підметові, пов'язані з призв'язковими членами складного присудка, вираженими різними формами з наявною і нульовою зв'язками. Приклади: «Для окремої тварини є **випадковим, де** вона народилась, **яке** середовище вона застає навколо себе для життя, **які** вороги і **скільки** саме ворогів загрожують їй» (Ф. Енгельс); «**Було очевидно, що** ворог про підготовку до нападу нічого не знав» (М. Стельмах); «**Було ясно, що** вона відкілясь із західних областей» (В. Минко); «**Невідомо, якою** ціною дівчата роздобули суніць, сметани, цукру» (М. Руденко); «**Найбільша** насолода для Гаркуші за столом – **щоб** дали йому змогу всмак набалакатись, **щоб** було кому його слухати та **щоб** сиділи при цьому в нього по праву й по ліву руку покладисті підтакувачі» (О. Гончар).

Підрядні придієслівно-додаткові. Такі підрядні залежать від дієслів з семантикою мовлення (говорити, повідомляти, пропонувати), мислення (думати, вважати), сприймання зовнішніми органами (бачити, чути), інтелектуального сприймання (знати, переконатися), вияву волі (бажати, наказувати), почуття та його зовнішнього виявлення (радіти, обурюватися). Сполучаються з головним реченням різними сполучними засобами. Відповідно до цього їх слід поділити на такі групи:

1. Підрядні придієслівно-додаткові, що приєднуються до головного за допомогою сполучників:

а) **що**: «Можна було лише **догадатися, що** десь в кількох кілометрах клекочуть бої» (О. Носенко); «Лаврін усе **думає, що** Мелашка от-от прийде додому, а вона не приходила» (І. Нечуй-Левицький).

б) **як**: «В тиші нічній виразно **чутно**, як крякають жаби в долині у ставку, як клекочуть довгим носом чорногузи на сусідній стрісі» (М. Коцюбинський); «Бурлаки розказали про все своє горе, **розказали, як** вони втекли з села од пана, **як** набрались лиха» (І. Нечуй-Левицький).

в) **щоб** – при запереченні: «Ніколи **не сподівалась** вона, **щоб** діти могли так добре співати» (А. Шиян); – з відтінком бажання: «Троє випускників все ще стояли над Дніпром, і двом з них **хотілося, щоб** один попрощався хоч на п'ять хвилин раніше» (М. Руденко); – з відтінком мети: «В дійсності він пролетів тут всього один раз, але цього **було досить, щоб** пілот запам'ятав трасу на все життя» (В. Собко)

2. Підрядні придієслівно-додаткові, що приєднуються до головного за допомогою сполучників-часток **ніби, мов, немов, до наче, неначе, чи**, які вносять певний відтінок непевності, сумніву тощо в зміст підрядного речення, наприклад: «Ви тільки **що** запевняли Валю, **ніби** Платон Іванович безнадійний ідеаліст» (О. Корнійчук). «Вона намагалася **усвідомити, чи** він справді вважає її винахід чимось значним, **чи** сказав це механічно, думаючи про інше» (М. Руденко).

3. Підрядні придієслівно-додаткові, які сполучаються з головним реченням за допомогою сполучних слів – відносних займенників і займенникових прислівників. Приклади: «Розпитавши про шлях, Ніна погнала коня, а вслід їй дивилася молодиця, даремно намагаючись **розгадати, хто** ця жінка чи дівчина в шинелі, **чим** стривожена, **звідки** вона і **чому** не знає шляху до повітового міста» (А. Шиян); «Вона **повчала** племінника, **що** йому слід робити і **як** діяти» (там же); «Морози бралися нерішуче, і ніхто, власне, й **не помітив**, коли саме замерз Дніпро» (О. Носенко); «На старості літ Джеря любив довгими вечорами **розказувати** дочці й онукам, **де** він бував, **що** він бачив, **в яких** краях ходив, **з якими** людьми стрічався» (І. Нечуй-Левицький).

Підрядні додаткові частіше вживаються в постпозиції до пояснюваного дієслівного або взагалі присудкового члена, включаючи сюди і присудкові слова. Але в окремих випадках ці підрядні можуть вживатися і в препозиції, себто перед головним реченням, наприклад: «*За яких обставин сталася втеча, хто допомагав злочинцеві, – встановити не пощастило*» (Ю. Дольд-Михайлик); «*Як опинився Абібула сьогодні вранці на кладовищі, він і сам не міг би сказати*» (М. Коцюбинський).

Підрядні придієслівні місця. Такі підрядні з'являються при дієслівних членах головного речення з значенням дій, процесів, станів предметів в їх зовнішньому виявленні в фізичному просторі. Таким чином, підрядні місця можуть функціонувати при дієсловах, що означають фізичні дії, рух, різні стани, виявлення фізичних якостей в просторі тощо, наприклад: *бігти, шуміти, горіти, сяяти, рости, біліти, сміятися, учителювати, стояти, лежати, спати*. І, навпаки, така підрядність не можлива при дієсловах із значенням внутрішніх процесів розумової, вольової, емоційної діяльності, внутрішніх, перетворень предмета тощо, наприклад: *знати, хотіти, радіти, старіти, лякатися, боятися*.

Підрядні місця сполучаються з головним реченням з допомогою сполучних слів **де, куди, звідки**. Сполучне слово **де** вживається при дієслівних членах із значенням стану і дії, яка мислиться можливою в умовах простору, наприклад: «*Буду спати, де положать*»; «*Де вони проходили, ніщо не брязнуло, не тріснуло, не хруснуло*» (О. Гончар); «*Де робить машина, не загине й зернина*» (прислів'я). Це ж сполучне слово зустрічається при головних номінативних реченнях із значенням буття, існування, наприклад: «*Сизувато-чорна рілля з рідкими кущиками зелені, де не пройшли трактори, і чорнобархатиста, чиста, розпушена, де вони пройшли*» (І. Волошин).

Сполучні слова **куди, звідки** вживаються при підрядному поясненні дієслівних членів головного речення з значенням руху; зміст підрядних з такими сполучними словами має характеризувати напрям дії, вираженої

дієслівним членом головного речення, наприклад: «*Піду, куди мене кличуть мої друзі*»; «*Прийшов здалека, звідки сонце сходить*».

Слід сказати, що підрядні місця частіше з'являються не при дієслівних, а при займенникових членах, завдяки чому досягається більш чітке розчленування головного і підрядного часткових речень.

Підрядні придієслівні часу. Такі підрядні функціонують при дієслівних членах з різною семантикою, визначаю чи різні часові відношення за допомогою багаторозвиненої системи сполучних слів і сполучників.

1. З сполучним словом **коли** вживаються підрядні речення часу, зміст яких виражає події, що співпадають в часі з дією, означуваною дієслівним членом головного речення, передують їй або слідуєть за нею. Наприклад: «*Дівчина так само вільно, без напруження сиділа біля руля, навіть коли машина розвивала найбільшу швидкість*» (В. Собко); «*Коли мисливець підходить до луку чи болота, багатого на дичину, його схоплює радісне передчуття щасливого полювання*» (М. Рильський); «*Коли Іванові минуло шість років, батько посилає хлопця до школи, в сусіднє близьке село*» (М. Коцюбинський); «*Коли продзвенів останній сигнал і всі розбрелися спати, Альоша довго лежав на своєму матраці, не міг заснути*» (І. Микитенко); «*Коли виткнулось яснее сонечко з-за гори й обдало своїм світом безкраї поля, усіяні, мов сльоза ми, ранньою росою, Христя вже була далеко від села*» (П. Мирний); «*Починало вечоріти, коли я всілякими обходами таки дійшов до двору Сили Степановича*» (І. Ле).

При відсутності зв'язку з дієслівним членом виникає сурядний зв'язок між частковими реченнями, як наприклад: «*Дівчина хлюпалась у теплій воді, коли враз, глянувши на прибережні оселі, вона так і залякла, зігнута і зацікавлена*» (М. Коцюбинський); у цьому прикладі **коли** – не сполучник підрядності, а частка з значенням раптовості, отже речення – складносурядне.

2. З подібним підрядним значенням виступають і підрядні, що сполучаються з головним з допомогою сполучника як, наприклад: «*Як приїздили повз економію. Пилипко перший побачив постать у синьому на*

воротах, а на подвір'ї – повозки, метушню людей» (А. Головка); «**Як** впливете ви з алеї тунелю, острівець невеличкий на вашій путі **буде**, – зелений острівець, зарослий і вільхами, і вербами, і кугою, і високим-високим очеретом» (О. Вишня); «**Як** ясне сонце Закине свій промінь ясний До тебе в віконце, **Озвись** на привіт весняний» (Л. Українка); «**Це буде, як** на долоні волосся виросте» (прислів'я).

Підрядні з сполучником **як** після головного, зміст якого визначає певний період часу, може означати подію, що відбулася на початку цього періоду, як наприклад: «Третій рік минає, **як** забрили лоба чоловікові» (О. Десняк); «Минуло трохи більше року, **як** землетрус обернув пишну Мессіну в грудю каміння» (М. Коцюбинський); «Ось уже минуло з чверть години, **як** полк, зникнувши з їхніх очей за поворотом лісу, досі не з'являвся звідти, не мигтів крізь дерева силуетами своїх перших вершників» (О. Гончар). Як бачимо, підрядні цього різновиду фактично пояснюють не дієслівний член, а головне речення в цілому.

3. З сполучниками з того часу як, після того як, відколи, відтоді як, з тих пір як і под. вживаються підрядні, які вказують на початковий момент дії, вираженої дієслівним членом головного речення. Приклади: «Добрій десяток літ сплигло весняною водою з того часу, **як** Олександра Василівна прийшла на свій перший урок» (О. Донченко); «З того дня, **як** перемога радянських військ стала безсумнівною, дівчина місяця собі не знаходила від хвилювання» (В. Собко); «**Відтоді, як** Ляля, почавши активно діяти, відчула себе справжньою підпільницею, з суворими обов'язками і відповідальністю перед іншими, – з того моменту жити їй стало легше» (О. Гончар); «Вантаження пароплава закінчувалось після того, **як** кілька бочок і ящиків були вивантажені» (К. Станюкович); «Такого ще не було, **відколи** Андрій рибу ловить» (М. Коцюбинський).

4. З сполучниками перед тим як, до того як, перше ніж вживаються підрядні, які вказують на попередній момент, що має відношення до наступної дії, вираженої дієслівним членом головного речення. Приклади: «**Перед тим**

*як вдарили гармати першої світової війни, Південь давав уже дві треті ни російського чавуну і більш як половину сталі» (Б. Ямпольський); «Здавши документи в штабі, Черниш, **перш ніж** іти в батальйон, з'явився, за офіцерським звичаєм, відрекомендуватись командирові полку» (О. Гончар); «Вони встигли втекти в степ ще **до того, як** захопили станцію козаки» (П. Панч).*

5. З сполучниками **тільки, як тільки, тільки що, ледве, лише, скоро** і под. вживаються підрядні, які зазначають, що дія, виражена дієслівним членом, починається зразу після того, як відбудеться те, що є змістом підрядного, або вказують на збіг у часі початку дії, вираженої дієслівним членом головного, і кінця дії підрядного речення. Приклади: «*Не випадково він, **тільки** почало світати, **взявся** за ревізію» (О. Гончар); «Спочатку Росовський летів низько, щомиті **готовий завернути і сісти** на дорогу, **тільки-но** з'явиться якась небезпека, потім осмілів, піднявся вище і став оглядати аеродром» (В. Собко); «**Як тільки** вони сіли у вагон і поїзд рушив, настрій у всіх одразу **став піднесений**, дорожня втома почала зникати» (В. Кучер); «**Лиш тільки** виширилось сонце крайком золотої маківки, Альоша **вибіг** надвір і знову припав до своєї глини» (І. Микитенко); «**Ледве** вчула королівна ту лагідну, тиху мову, **затремтіла** вся і **впала**, мов росиночка, додолу» (Л. Українка); «**Лише** броненосець наблизився до рейду, на його палубу... **висипали матроси**» (П. Панч); «**Скоро** сонечко з-за хмари виграло, вони так і **замелись із хати**» (М. Вовчок).*

6. З сполучниками **поки, аж поки, доки** і под. вживаються підрядні, що вказують, в якому співвідношенні з часовим значенням підрядного знаходиться тривання дії, вираженої дієслівним членом головного речення.

В одних випадках головне і підрядне означають паралельно триваючі події, причому зміст підрядного обумовлює період тривання дії, вираженої дієслівним членом головного речення. Присудок підрядного виражається дієсловом недоконаного виду. Приклади: «**Поки** Пріська лежала та спочивала, Христя **поралась** коло страви» (П. Мирний); «**Поки** старі

*балакали та пили, Мелашка **затопила** в печі й політила вареники»* (І. Нечуй-Левицький).

У других випадках підрядні вказують на ту межу в часі, до якої триває дія, виражена дієслівним членом головного речення. Присудок цих підрядних виражається дієсловами доконаного виду. Приклади: «Солдат стояв і, прощаючись довго **махав** кашкетом товаришам, **поки** останній вагон не сховався за схилом» (О. Десняк); «Він **врізався** все глибше і глибше в німецьку оборону, **аж поки не** луснула вона і **не** покотилися танки з громом і ревом в тил німцям, все змітаючи на своєму шляху» (В. Собко); «Звичайно, **треба було поспішати, доки не** задощило й не розтварило степові дороги» (О. Донченко); «Зриваючи квітку по квітці, вона **спускалася** все нижче та нижче, **потім не** дійшла до самого дна долини» (П. Мирний).

У третіх випадках підрядне вказує на те, що дія, виражена дієслівним членом головного речення, уявляється завершеною раніше, ніж відбудеться та подія, що є змістом підрядного речення. Присудки в підрядному і головному реченнях виражаються дієсловами доконаного виду. Приклади: «Нехай ще раз усміхнеться Серце на чужині, **Поки** ляже в чужу землю В чужій домовині» (Т. Шевченко); «**Порадимось, посумуєм, Поки** сонце встане, **Поки** твої малі діти На ворога стануть» (там же).

Підрядні придієслівні способу дії. Такі підрядні служать для характеристики способу або ступеня виявлення дії, вираженої дієслівним членом головного речення. Сполучаються за допомогою сполучних слів **як, скільки, наскільки**. Приклади: «**Посідали** на рядні коло огню, **як** кому було зручніше» (С. Васильченко); «**Продуктів набрали, скільки** треба, і рушили в подорож»; «**Підіймалися** на гору, **наскільки** вистачило сил, а потім зробили привал».

У безпосередньо-придієслівному підпорядкуванні підрядні цього типу зустрічаються не часто. В окремих випадках вони уточнюють обставину способу дії при дієслівному члені головного речення, як наприклад: «*Дмитро*

кидає оброть посеред майдану і **швидко, наскільки** дозволяє йому поранена нога, **іде назад у ліси**» (М. Стельмах).

Найчастіше ж підрядна обставинність способу дії виражається підрядними, підпорядкованими займенниковим членам, які будуть розглянені пізніше.

Підрядні приадverbіальні (колоприслівникові) причленної підрядності. Вилучаючи в окремий тип цю групу підрядних, маємо на увазі ті випадки, коли підрядна підпорядкованість речень виникає коло прислівникових членів головного речення, які мають лексичне значення, вивідне з інших частин мови, але не займенникове (останні випадки розглянемо окремо, разом з іншими призайменниковими підрядними).

Розглядаючи підрядні присубстантивні, ми бачили, що в залежності від реального значення субстантивного члена підрядне речення може виступати, між іншим, з означально-локальним і означально-часовим значенням. У процесі адverbіалізації іменники з просторово-локальним і часовим значенням переходять в обставинні прислівники місця і часу. Ця лексична співвідносність формально проявляється в способі зв'язку підрядного речення з прислівниковим членом за допомогою сполучних слів **де, куди, звідки** (в підрядних місця) **коли** (в підрядних часу); приадverbіальні підрядні можуть виступати також в інших обставинних значеннях. Ці підрядні конкретизують, уточнюють, доповнюють семантичне значення прислівникового члена головного речення. У цьому їх семантична роль.

Підрядні приадverbіальні, що пояснюють прислівники, утворені від іменників, зберігають свій генетичний зв'язок, з підрядними присубстантивними, а саме: вживаються після пояснюваного прислівника, постпозитивно; паралельно з основним, обставинним значенням мають також різні співзначення підрядності.

Серед приадverbіальних підрядних функціонально розрізняються:

а) **Підрядні місця**, які уточнюють обставинне значення прислівників місця. Приклади: *«Вона стала, безнадійно дивлячись **унперед, де** безкрає поле*

сходилося з безкраїм небом» (П. Мирний); «Дід глянув угору, де в цей час, описуючи мертві петлі, кружляло два літаки» (В. Собко); «Треба було повернути ліворуч, куди спускалася вузька стежечка»; «Усі вибігли **надвір, звідки** згодом почувся сміх і жарти».

б) **Підрядні часу**, які уточнюють обставинне значення прислівників часу. Приклади: «Прийшла в ліс зима, прийшла **вночі, коли** Улянка спала» (О. Донченко); «Говорили ми про охоту на гусей, сидячи на лузі під ожередом сіна, **увечері, після того, як** постояли на качачому перельоті» (О. Вишня); «**Раніше, коли** бувало він пізно повертався додому, завжди стукав у крайнє вікно тричі, і мати, відразу прокинувшись, ішла відчиняти йому двері» (А. Шиян).

в) **Підрядні приадвербіальні протиставно-порівняльні**, які функціонують при прислівникових членах, виражених формою порівняльного ступеня, вказуючи своїм змістом на те, з чим порівнюється або чому протиставиться якість, виражена пояснюваним прислівниковим членом головного речення. Підрядне сполучається з головним за допомогою сполучника **ніж**. Приклади: «Я приїхав на день **раніше, ніж** мене споді вались» (М. Коцюбинський).

г) Підрядні з іншим обставинним значенням, наприклад – причинним: «Микола Михайлович **наосліп, бо** злива не дозволяла розплющувати очей, попростував до ящиків з гербаріями» (Я. Гримайло).

Підрядні призайменникові причленної підрядності. Підрядно пояснювані займенникові члени головного речення, крім особових, які виступають, головним чином, в ролі формально-субстантивних членів головного, можуть виконувати функції своєрідних підрядно-займенникових «зв'язок», а також підкреслювально-наголошуючих формальних означень і обставин.

Поняття зв'язки, як відомо, має місце в синтаксисі простого речення і стосується будови складеного присудка. Зв'язка є носієм формально-граматичних значень (часу, особи) у тому цілому (присудку), що утворюється

з сполучення зв'язки і призв'язкового члена – носія реального значення присудка. У двоскладному реченні зв'язка, як службове слово, вказує на синтаксичне підпорядкування складеного присудка підметові.

Дещо подібні синтаксичні функції можуть виражатися займенниками (переважно – вказівними) в будові складно-підрядного речення. Члени головного речення можуть формально виражатися займенником при умові, що реальне значення такого члена подається в змісті підрядного. У такому разі займенниковий член стає показником синтаксичної функції підрядного, отже, – синтаксично змикається з ним. Підрядні призайменникові приєднуються до головного за допомогою різних сполучників і сполучних слів, – як і вже розглянуті причленні підрядні.

Наведемо приклади вживання призайменникових підрядних в різних функціях.

1. **Підрядні підметові.** Нариклад: «*Невже сталося **те, що** інколи, йому здавалося неможливим, **до чого** були спрямовані всі його зусилля і помисли, **чому** він підпорядкував усі свої лії і навіть життя!*» (Ю. Дольд-Михайлик); «*До вечора може засвистіти **таке, що** й світу не побачиш*» (О. Гончар); «***Всі, хто** лишень міг, утікали в поле або в ліс*» (М. Коцюбинський).

2. **Підрядні присудкові.** Наприклад: «*Вони були **такі, що** не дістати рога*» (О. Гончар); «*Мотря була не з **таківських, щоб** комусь покорятись*» (І. Нечуй-Левицький); «***Яка** про машину турбота, **така** з неї й робота*» (присл.); «***Такий, що** і в ступі не влучиш*» (присл.).

У зв'язку з розглядом підрядних присудкових слід звернути увагу і на такі приклади: «*Завжди **перше, що** впадало у вічі школярам, була крона крислатого дуба*» (Ю. Мартич); «***Першим, кого** він побачив, був Захар Побережний, знатний хлібороб, бригадир четвертої бригади*» (М. Стельмах). Слово **перший** прономіналізоване, виступає в формах називного або орудного відмінка як призв'язковий член складеного присудка, отже, і підрядне, яке з ним зв'язане, є присудковим. Присудкова функція цього слова ще більш

виразно виступає в такому прикладі: «Ганна була першою, кого Крайнів зустрів в інституті» (В. Собко).

3. **Підрядні додаткові (з'ясувальні).** Нвприклад: «Не можна навіть на звати страхом **те, що** він відчув у першу мить» (О. Гончар); «І не може Михайло похапцем сказати **усього, про** що думалось і мріялось» (М. Стельмах); «Полковник вирішив підняти бойовий дух у **тих, хто** від'їздив на фронт» (А. Шиян).

4. **Підрядні означальні.** Займенникове означення при іменнику виконує підкреслювальну функцію, особливо коли вживається після пояснюваного іменника. З таким займенником-означенням і пов'язується підрядне речення. Приклади: «**Страх** обгортає його **такий, якого** він не пригадує в дитинстві навіть» (М. Коцюбинський); «До пізньої ночі Серьошка співав з дівчатами **тих пісень, за якими** так скучив у Полтаві» (О. Гончар); «Чи ти виміриш **ту** безмірну **пустиню, що** зветься світом?» (П. Мирний); «**Ті пісні** любі, **що** несуть радість межі люди» (присл.); «Це був крик на повний голос серед **тієї тьми, де** вони говорили досі майже пошепки» (О. Гончар); «Нарешті вони дійшли **до таких дверей, куди** пройти було неможливо» (В. Собко); «Життя Лазарева круто змінилось ще **з тої ночі, як** його потай од усіх забрали з тюрми і посадили в вагон» (М. Коцюбинський); «Ви коли-небудь переживали **такий момент, коли** вам на гачок клюнув короп?» (О. Вишня).

5. **Підрядні місця.** Таку функцію підрядні найчастіше виконують при пояснюваних займенникових прислівниках головного речення. Приклади: «**Де** ходили люті турки-яничари, **Там** пасуться мирні овечок отари...» (Л. Українка); «Він **скрізь** ходив, **куди** і ми ходили» (Л. Українка); «**Там, де** за тиждень перед тим стигла пустельна тиша, всюди гомоніли колгоспники» (О. Ільченко); «**Табунець** шпаків, опустившись неподалік на кущах ялівцю, зняв страшенний концерт, сиплячи звуками, назбираними **всюди, де** птахи побували за день» (О. Гончар).

6. **Підрядні часу.** Наприклад: «Доц лив кілька днів саме **тоді, коли** переходили заболочену долину» (Я. Гримайло); «Настя Ковалиха не

прокинулась від своїх думок навіть і тоді, як світило, сміючись, пустуючи, особливо всю її задумливу постать» (Я. Качура); «**Доки** вона йшла поруч з Лавріном, на неї неначе південне сонце світило» (І. Нечуй-Левицький).

7. Підрядні способу, міри або ступеня дії або якості. Наприклад: «*Ішов підбігцем, підстрибом, так, як він завжди ходив*» (О. Гончар); «**Наталка.** Я вас зву **так, як** все село наше величає, шануючи ваше письменство, і розум» (І. Котляревський); «*Протягом якоїсь півгодини він наговорив і натворив стільки дурниць, скільки не встиг зробити за весь минулий рік*» (Ю. Шовкопляс).

Різновидом цих підрядних є **підрядні способо-порівняльні**, в значення яких вноситься відтінок порівняння. Приклади: «*Настуся упадала за хворою Оленою так, немовби це була її рідна сестра*» (О. Копиленко); «*Чорні купки похилених, схвильованих людей розтікались в базару по тісних вуличках, і на площі зробилось так пусто і тихо, наче весь вереск життя обернувся раптом у сірий камінь*» (М. Коцюбинський).

1.4.2. Підрядні до цілого складу головного речення.

«Ці підрядні, як з'ясовувалося вище, підпорядковані не окремим членам головного речення, а його складу в цілому або його частині. Особливістю таких підрядних є те, що сполучники, за допомогою яких вони поєднуються з головним реченням, одні в більшій, другі в меншій мірі мають значення детермінативів (показників) характеру підрядності. У більшій мірі, ніж у підрядних, які ми розглянули раніше, у функції підрядних до цілого складу виступають на передній план ті відношення, які ми відзначали між членами висловлення, в контексті; отже, підрядні цього типу по відношенню до змісту головного можуть виражати такі значення, як мета, наслідок, умова, допустовість та інші. Зв'язок між частковими реченнями у деяких складних реченнях цього типу наближається до сурядного. Деяким підрядним властива синтаксична оборотність (перестановка місцями) часткових речень.

Підрядні речення мети. Поєднуються з головним реченням сполучниками **щоб, для того щоб, аби**. Приклади: «*І квіткою й калиною*

*Цвісти над ним буду, **Щоб** не пекло чуже сонце, Не топтали люди»* (Т. Шевченко); *«Я б прикрила твій слід листом, **щоб** його вітер не завіяв, піском не замів»* (І. Нечуй-Левицький); *«Для того **щоб** піднятися на гору, треба було годин вісім»*; *«Солдати вдивлялись у далечінь. сподіваючись побачити будь-яке людське селище, **аби** влаштувати там зупинку, перепочити трохи, переобутися»* (А. Шиян).

Інколи в ролі підрядного сполучника мети вживається частка **хай, нехай**, наприклад: *«Марусю, виходь бо до нас, **нехай** тебе побачимо»* (М. Вовчок).

Ті ж сполучники мети можуть приєднувати до основної частини речення підрядні частини, що не мають синтаксичної повноти речення, наприклад: *«**Щоб** не змерзнуть, Андрій нишком по ночах рубав по шляху верби або розбирав стріху в сусідніх порожніх будинках»* (М. Коцюбинський).

Підрядні речення причини. Поєднуються з головним реченням за допомогою сполучників: **бо, тому що, через те що** та ін. Приклади: *«Тут, видно, недавно були люди, **бо** лежала купка сухого листу та кілька грубих вербових полін»* (М. Коцюбинський); *«Я тут, товаришу Берест, **тому що** теж вірила – більше, ніж ви – товаришу Кречету»* (О. Корнійчук); *«**Через те що** випав сніг, ще можна було дещо побачити на землі»* (В. Арсенєв).

Якщо присудок головного речення виражений дієсловом або словом категорії стану із значенням внутрішніх почуттів і переживань, то із значенням формального показника причинової функції підрядного може вживатися сполучник **що**, наприклад: *«Світом прокинулася Хрестя і здивувалася, **що** мати досі не вставала»* (П. Мирний); *«Було якось **чудно** і поновому приємно, **що** лоскотали чоло холодні краплі...»* (М. Коцюбинський). Іноді цей сполучник з причиновим значенням вживається і в інших конструкціях з причиновою пірядністю, наприклад: *«Гроші, звичайно, присуджено з Семена, а **що** Семен не мав чим заплатити, то продали три морги родючої землі, купленої від пана Янковського»* (М. Коцюбинський).

Значення підкреслюваної причини вноситься в підрядне за допомогою складного сполучника **тим більше що**, наприклад: *«Звісно, генералова*

табакерка безпосереднього відношення до долі капітана Мірошніченка не мала, **тим більше, що** нічого особливого в ній не було» (Н. Рибак); «Одноманітно шумів у листі дощ, захотілось спати, **тим більш, що** завтра, мабуть, на зорі знову почнеться битва» (Н. Рибак).

З відтінком вмотивування причини вживається сполучник **оскільки**, наприклад: «**Оскільки** гості ділилися на дві групи, шефство над першою взяв на себе Доронін, а над другою – Горовий» (М. Руденко).

Відтінок непевної причини вноситься в підрядне за допомогою сполучника-частки **чи**, причому головне стоїть після підрядного і починається часткою **тільки**, наприклад: «**Чи** завагався він в останню мить, **чи** дівоча краса вразила його, розбудивши в ньому жалість, а **тільки** схилився Терешко над комісаршею, тихенько спитав...» (А. Шиян).

Підрядні речення умови. Приєднуються до головного речення за допомогою сполучників **коли, як, якби, якщо, аби** та ін. Приклади: «**Коли** в хаті пахне сухими травами і над зблідлими від часу фотографічними картками на стіні темніє пучок васильків, це нагадує про літо» (О. Донченко); «**Як** скаже слово, то так і влетить ластівкою те слово до серця» (М. Коцюбинський); «**Якби** Яким не вовтузився біля гнідка, припинаючи його на ніч до прикорня, то, здається, ні- чого б не було чути» (П. Мирний); «**Якщо** вдасться перебратися на північний схил гори, там буде краще» (О. Гончар); «**Аби** почала перша маківочка бриніти, вже й углядить і за раз вирве й любить єю, не натішиться» (М. Вовчок); «**Як тільки** почувую втому, роботу припиняю».

Умовно-причинний відтінок має підрядне при сполучнику **раз**, наприклад; «**А** на муштру треба налягати, **раз** такі сусіди завелися» (П. Панч):

Відтінок припущеності кількох можливих умов, наявності багатьох умов, а часом некатегоричний їх характер виражається за допомогою частки-сполучника **чи**, наприклад: «**Чи** в піснях забути хочу муку, **Чи** хто мені стискає дружньо руку, **Чи** любая розмова з ким ведеться, **Чи** поцілунок на

устах озветься – Струна бринить лагідною луною: «Я тут, я завжди тут, я все з тобою» (Л. Українка); «**Чи** переможуть у цім бою за великий урожай росіяни, чи, навпаки, переможуть українці, однаково переможе радянський народ!» (О. Вишня); «**Чи** він продає, **чи** він купує, то все не на користь собі, усяке його ошукає, аби хто схотів» (М. Вовчок).

Підрядні речення допустові приєднуються до головного за допомогою сполучників: **хоч, хай, незважаючи на те що, дарма що** та ін. Приклади: «Близько, зараз отут, дихала холодною вогкістю річка, **хоч** її не видно було у пільмі» (М. Коцюбинський); «**Хай** вис вітер і шаленіє заметіль не покинуть бійці своїх постів» (А. Шиян); «**Отож** не витерпить, процензурує, а потім ще й сердиться, ще ти будеш і винуватий перед нею, **незважаючи на те, що** тайна листування у нас оберігається законом» (О. Гончар); «**Дарма, що** разом з клунками насіння вона кинула в порох свої колишні надії; вони тепер знову прохались до її серця» (М. Коцюбинський); «А на берегах ні звуку, ні вогника, **хіба** що час від часу обізветься десь у промерзлому сизому тумані одинокий пес, та й то неохоче» (О. Носенко).

За сполучні елементи в таких реченнях правлять також словосполучення підрядності **як не, де не, куди не, хто не і** под. Приклади: «**Як не** лає, **як не** кричить на неї пані, – бабуся не лякається, не метушиться: іде тихо, говорить спокійно, дивиться ясно своїми очима ясними» (М. Вовчок); «**Як не** мучились вони цілу ту ніч, **що** вже **не** думали, а все-таки не видумали нічого для себе утішного» (П. Мирний).

Підрядні речення наслідкові приєднуються до головного за допомогою сполучників **так що, внаслідок чого**. Приклади: «Райко, як і перше, примостився на пеньку, **так що** огонь бив йому в лице» (С. Васильченко); «Ми зліземо на роз'їзді, а звідти верстви чотири, не більше, **так що** підемо пішки» (М. Коцюбинський); «Величезна скеля одвалилася від гори і впала просто в річку, **внаслідок чого** утворилося озеро».

Відтінок наслідковості мають також речення, що приєднуються сполучниками **так, аж**, наприклад: «Я тоді собі ногу звихнув, **так** поляки мене

возиком везли від села до села, з рук до рук передавали до самої України» (О. Гончар); «Сокири гупали в грубе коріння, **аж** листя тремтіло на гнучких лозах» (М. Коцюбинський).

Підрядні доповнювально-відносного підпорядкування. Ці підрядні виявляють свою залежність від головного в тому, що мають сполучне слово, виражене відносним займенником що в різних відмінках без прийменників і з прийменниками. Це сполучне слово набуває певного реального значення спираючись на зміст головного речення в цілому, чим і здійснюється підпорядкування підрядного головному. Змістом своїм підрядне доповнює зміст головного. Приклади: «А деякі, найхоробріші були увішані гвинтівками різних калібрів і систем, патронташами, гранатами, бомбами, **що** надавало їм дуже войовничого, навіть грізного вигляду» (А. Шиян); «Народу зібралось дуже багато, **чого** ніхто не сподівався» (М. Коцюбинський); «Микола закашлявся, **чим** і викликав сміх і дотепи з усіх боків» (О. Носенко); «Коли він сердився, краска залива ла йому лице. від чого вуси білили, наче молочні» (М. Коцюбинський); «Не раз чуваний розмірений перестук млина нагадав Дмитрові щось до болю близьке, неповторне, від чого защеміло і скоріше забилося серце» (М. Стельмах).

Підрядні порівняльні. Такі підрядні мають зміст. призначений для яскравішого розкриття змісту головного речення в плані порівняння. Вони приєднуються до головного речення за допомогою сполучників підрядності, утворених з порівняльних часток: **як, ніби, мов, наче** і под.

В одних випадках у центрі порівняння ставиться тотожність дій головного і підрядного речень, наприклад: «**Як** вихор, **як** буря страшенна мчить, трощить і ломить усе по своєму сліду, **так** те весілля промчалось над Чіпчиним двором і наробило нетрохи шкоди в господарстві» (П. Мирний); «Не вбереглася пташка шуліки, **як** не вбереглася й Катря своєї недоли» (там же); «Швидко море з берега заблищало, все вкрите білими гребенями по зеленій воді, **як** буває сінокіс вкритий довгими покосами» (І. Нечуй-Левицький); «Син пішов у море на кораблі, вітрила майнули за обрієм і зникли,

як зникають у сонцесяйному просторі білі, схожі на сніжинки чайки» (В. Собко).

В інших випадках зіставляються реальна і уявлювана картини за цілим змістом головного і підрядного. Приклади: *«Як той павук-ткач тче з своєї тонкої павутини дивні кола сітин, так він з голосів витикав, виливав життєве побуття з його гореньком і radoцями, з його нудьгою і веселоцями»* (П. Миний); *«Над темним лісом виходила вечірня зоря, ніби з гущавини лісової вилетіла квітка горицвіту»* (С. Васильченко); *«Над ставком носилися густі пари, мов хто підогрівав знизу воду і вона несамовито парувала»* (П. Мирний); *«Всі поспішали на працю, мовби велика повінь намагалася залити вулиці й завулки, майдани й мури і, вихопившись за ці камінні межі, хлинути через шпилі й високі антени в простори цілої республіки»* (І. Микитенко); *«Кострубаті й присадкуваті верби з обох боків дороги міцно чіплялися оголеним корінням за землю, немов хижий птах загнав пазури у здобич»* (М. Коцюбинський); *«Знявся вітер, зарябіла вода, немовби чийсь невидимі руки вкривали густими сітями поверхню річки»* (А. Шиян); *«Щось було тихе, покірне в тих скаргах, наче річка журливо дзвеніла по дрібних камінцях»* (М. Коцюбинський); *«Каганець блищав коло комина, неначе старець блимав сліпими очима»* (І. Нечуй-Левицький); *«Тепер – подібно до того, як на річці після повені з'являються ще недавно прикриті хвилями пороги, знову виплили кілька поодиноких постатей»* (Н. Тихий); *«Хвилює на сонці нива, та божжа постіль, льон процвітає синьо, сказав би – небо задивилось в озерце»* (М. Коцюбинський).

Порівняльний характер підрядності властивий і іншим підрядним конструкціям, де основне значення порівняння супроводиться різними співзначеннями. Наведемо найголовніші типи, що мають найбільш чіткі і характерні показники підрядності.

1. **Підрядні порівняльно-причинові.** До основного значення порівняння приєднується відтінок нереальної причиновості.

Сполучається з головним за допомогою вищезгаданих порівняльних сполучників, а також **так наче, так ніби** і под. Приклади: «Христя повернулася і знову пішла шляхом на Мар'янівку все тихше та тихше, **мов** її щось зупиняло або хто придержував, не пускав» (П. Мирний); «Волох вів машину впевнено, **начебто** щодня літав по цій трасі» (В. Собко); «Голос Адама Олександровича був, як завжди, спокійний, **ніби** і не почалася війна, **ніби** не могли кожна мить з'явитися в небі ворожі літаки» (там же); «Для мене, здається, готувався на свята справжній бенкет, **так наче** я мав апетит людоїда або приїхав з голод ного краю» (М. Коцюбинський); «Свічка несміливо відступив від порога і сів обережно на краєчок лави, **так ніби** то була дуже небезпечна справа» (Н. Рибак).

2. **Підрядні порівняльно-цільові.** Ці підрядні, виражаючи порівняння, мають також відтінок мети. Приклад: «Блідий, запінений, з страшними очима, він кричав на цілу вулицю, немов хотів заглушити криком свій власний жах» (М. Коцюбинський).

3. **Підрядні утотоження.** Вони близькі до порівняльних, але служать для зіставлення даних подій з тотожними подіями минулого або узвичаєного, відомого з попереднього досвіду, а також для зіставлення аналогічних подій, що відбуваються в різних умовах. Приклади: «Надворі було холодненько, як буває весною» (І. Нечуй-Левицький); «А навкруги нього гарно, як буває напровесні в полі» (М. Коцюбинський); «Сонце привітно світило і гріло, як воно завжди гріє восени» (П. Мирний); «На Басарабії не було такої панщини, як на Україні» (І. Нечуй-Левицький); «Вечірнє сонце, **так як** і вчора, обливало ясним промінням усю долину» (там же).

Підрядні паралельно-поступового розгортання. Ці підрядні починаються сполучником **в міру того як** і своїм змістом вказують, розвитком якого явища обумовлена або взагалі пов'язана в своєму поступовому розгортанні подія, зображувана в змісті головного речення. Характерним для будови складнопідрядного речення цього типу є те, що присудки головного і підрядного виражаються дієсловами недоконаного виду з значенням

протяжності дії, часто з основами від коренів із значенням якості; в складі присудка або обставини, яка його стосується, часто вживаються форми порівняльного ступеня прикметника або прислівника. Приклади: «**В міру того, як ми віддалялися від фанзи, стежка дедалі гіршала**» (В. Арсен'єв); «**В міру того, як він виймав свої речі, я більше й більше дивувався**» (В. Арсен'єв); «**Повний місяць плив по ясному безхмарному небу, і в міру того, як світло його ставало яснішим, наші тіні коротшали й чорнішали**» (В. Арсен'єв); «**Обличчя капітана, зовні спокійне, ставало дедалі напруженіше і серйозніше в міру того як хвилі все частіше і частіше стали і перекочуватися через палубу**» (К. Станюкович); «**В міру того як ясніша ставала ситуація, думкам ставало зовсім того як**» (І. Ле).

Підрядні контрастуючого зіставлення. Такі підрядні мають зміст, логічно паралельний і зіставляванта з змістом головного речення. Значення контрастуючого зіставлення су проводиться додатковими відтінками відношень між підрядним і головним – відношень допустовості, протиставлення. Підрядне приєднується до головного за допомогою сполучників **тоді як, тоді коли, коли, якщо**. Приклади: «*(Яків) ходить собі то коло того, то біля другого копається, **тоді як** Йосип над усім верховодить, а робити й не кажи*» (П. Мирний); «*Важкі та тяжкі думки окривали її голову, **тоді коли** Колісник качався по хаті з реготу*» (там же); «*І чому вона мусить так тяжко працювати на шматок хліба, той гіркий та солоний шматок, **коли** панночка, дочка дідича, живе в розкоші, нічого не роблячи?*» (М. Коцюбинський): «**Якщо** раніше численні бригади будували п'ятиповерховий будинок протягом трьох-чотирьох років, **то** тепер такий будинок будується в кілька разів швидше, з меншою кількістю людей» («Літ. газета»).

Особливістю складнопідрядних речень цього типу є зворотність (можливість переставлення) часткових речень, з яких вони складаються, без порушення загального змісту складного речення. Так, наприклад, речення: «Якщо весна була похмура та холодна, то осінь стоїть на диво тепла та

сонячна», – можна передати й переставивши місцями його часткові речення: «Якщо осінь стоїть на диво тепла та сонячна, то весна була похмура та холодна».

1.4.3. Взаємопідрядні речення.

Якщо два часткових речення, сполучаючись, синтаксично підпорядковані одне одному і ні одне, ні друге не мають формально-синтаксичних ознак головного речення, то утворюються речення взаємопідрядні. Сюди належать:

1. **Взаємопідрядні часові речення.** Одне часткове речення поєднується з другим так, що формально в першому реченні визначається близьке слідування одного факту за другим, а в другому раптового – слідування тих самих фактів одного за другим. Частина такого складного речення сполучаються поєднувальними елементами, які ставляться на початку кожного з поєднаних часткових речень: **тільки – як, тільки що – як, тільки-но – як, ледве – як, не минуло... – як** (перша частина – дієслово доконаного виду з запереченням, друга частина – як). Замість як значення раптовості в другому частковому реченні може виражатися сполучником-часткою аж. Приклади: «**Тільки фашисти вирушили з села, як партизанські розвідники знову зайняли свої сектори спостереження**» (М. Стельмах); «**Тільки передвечірні тіні загойдалися на снігах, як він, опираючись на палицю, раз по раз виходив у двір, не можучи знайти собі місця**» (там же); «**Тільки що вони обігнули гору, як перед ними блиснула темная хвиля мутного ставка, а коло неї здоровенними купами чорніла вчорашня пожежа**» (П. Мирний,); «**Ледве тільки виростала купа піску, як до неї відразу рушали бульдозери і широкими лезами ножів рівняли пісок**» (Б. Ямпольський); «**Не минуло й десяти хвилин, як усі веслові судна були підняті**» (К. Станюкович); «**Вона тільки-но увімкнула електроутюг, почала прасувати блузку, як зайшла Віра**» (М. Руденко).

2. **Взаємопідрядні передумовно-наслідкові речення.** Зміст першого, попереднього часткового речення відноситься до змісту другого, наступного як передумова до викликаного нею негайного наслідку. Попереднє речення

розпочинається сполучними словами **варто, варто лише, варто тільки, досить, досить лише, досить тільки**; на початку наступного часткового речення сполучник **як**. Приклади: «**Варто лише** дістатися до нижчих горизонтів, **як** у Бориславі появляться фонтани» (Г. Полянкер, Неспокійна професія, зб. «Про мужніх і сильних», 1957, стор. 399); «**Варто** було **тільки** подумати, **як** перед очима з'являлось зблідле, страдницьке обличчя Клави» (В. Собко); «**Досить** було йому поворухнутися, **як** Софія вже схилилася над ним, стежила за його диханням» (А. Шиян); «Він добре знає, на яку гілку можна навіть сісти, а за яку досить тільки взятися рукою, як вона одразу ж ламається і летить вниз, розбиваючись на кілька частин» (там же).

3. **Взаємопідрядні якісного зіставлення.** Характерним для складного речення цього типу є те, що в складі обох поєднаних часткових речень виступають як обставини або призв'язкові члени складеного присудка форми порівняльного ступеня, причому виражені ними якості подаються як такі, що розвиваються в залежності одно від одного. У ролі сполучних елементів виступають у попередньому реченні **чим, що** а в наступному – **тим, то**. Приклади: «**Чим** навальніше вони йшли вперед, з боями форсуючи холодні скреслі ріки і задихаючись в гарячих маршах, **тим швидше**, здавалось, наступає весна» (О. Гончар); «**Чим гірше** було навкруги, **чим більше** надії хліборобів в'яли, **тим** більш Андрія опановували мрії про фабрику» (М. Коцюбинський); «**Чим більше** кицьку гладии, **тим** вона вище горб підіймає» (прислів'я); «**Що більше** складнішали обставини, **тим більше** було планів» (О. Гончар); «**Що далі** линув ешелон вперед, **то ширшими** відкривалися зорові машиніста рідні простори» (О. Носенко).

Висновки до Розділу 1

Когнітивна граматики досліджує дискретні відомості про світ, які групуються так, що при спілкуванні здійснюється передача зв'язного послання, що інформує співбесідника не лише про реальну ситуацію, але й про

намір ініціатора спілкування, його емоційний стан, соціальну роль, статус, відношення до співбесідника тощо.

Узгодження когнітивних параметрів оригіналу і перекладу забезпечує їх концептуальну і семантичну ідентичність. Очевидно, така когнітивна відповідність сприятиме і досягненню ідентичності прагматичного ефекту перекладом.

Когнітивний підхід у граматиці базується на інших принципах, порівняно із попередніми парадигмами знань, завдяки цьому серед наявних у сучасній лінгвістиці підходів, напрямів та методів він займає провідне місце у вивченні мови та мовних одиниць. До кола інтересів цього підходу входять дослідження принципів співвідношення розумових та мовних структур, вивчення процесів концептуалізації та категоризації, а також способів їх відображення у мові, виявлення засобів репрезентації знань, механізмів формування мовних значень та інші аспекти вивчення мови як когнітивної здатності. Саме когнітивний підхід до вивчення мови дає новий імпульс проблемі взаємодії синтаксису та семантики.

Мова не просто інструмент спілкування, а й засіб організації наших думок. Коли ми говоримо, ми обираємо слова та граматичні конструкції, які найкраще передають нашу думку та враховують контекст спілкування. Вибір слів та синтаксичних конструкцій у мовленні не є випадковим. Кожне висловлювання відображає цілеспрямовану діяльність мовця, який свідомо обирає мовні засоби для досягнення певної мети. Таким чином, мова дозволяє нам не тільки передавати інформацію, але й виражати свої наміри та ставлення до світу.

Когнітивно-домінуюча структура включає лише ті блоки знань, які є значимими в даний момент. Активізація певної структури знання через прийом когнітивної домінанти дозволяє оперативно виводити із пам'яті людини той чи інший концепт або схему мислення із подальшою його вербалізацією. Активізовані когнітивні структури у мисленнєвому образі ситуації отримують той чи інший напрям і, «висвітлюючи» тип концепту або схеми,

свого роду символну структуру ментального рівня, фокусують той або інший тип конструкції як засіб репрезентації активізованого концепту.

Приєм когнітивної домінанти дає змогу пояснити як механізм концептуального варіювання, так і динаміку мовленнєвого-мисленнєвого процесу, що є важливим в аспекті репрезентації концептуального простору синтаксису клаузи зокрема і СПР у цілому та виявлення типології конструкцій на цій основі. Одиницею нижчого рівня (конкретної категорії) є конкретний тип речення, актуалізована у мові конструкція.

Передавання значень лексично поданими концептами у межах речення здійснюється за певними ментальними схемами, вербалізованими у вигляді синтаксичних конструкцій, що відповідають знанням про структуру ситуації.

Конструкційні схеми складного речення порівнюваних мовах суттєво різняться.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕКЛАДАЦЬКА РЕКОНСТРУКЦІЯ ВИХІДНОГО ТЕКСТУ В КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІЙ ПЛОЩИНІ

2.1. Методика проведення аналізу як одиниці вищого рівня у синтаксисі

Питання *структури* або схеми (моделі) – є одним з головних, які досліджують у дискурсному аналізі. Тут варто згадати методику дискурсного аналізу запропоновану Т. А. ван Дейком [62] для медіа-текстів і яка, на наш погляд, по суті універсальна. Дослідник виокремлює два напрями дискурсного аналізу: **мікроаналіз** – на рівні мікроструктури та **макроаналіз** – на рівні макроструктури. Основою дискурсного аналізу тексту є ідея про те, що структура тексту визначається характером контексту. У нашому випадку контекстом є конструкція, виражена складнопідрядним реченням.

Дискурсний аналіз тексту охоплює два аспекти: *текстовий аналіз*, тобто структурний аналіз тексту на усіх його рівнях, від фонетичного до синтаксичного й *контекстуальний аналіз*, тобто когнітивні характеристики автора, соціокультурний контекст епохи тощо.

Макроструктури (глобальні структури) експлікуються *темами*. Теми чи семантичні макротвердження (топіки), завдяки особливим макроправилам (селекції, абстракції, операціоналізації) концептуально підсумовують текст, формують його структуру і спрощують сприйняття закладеної у ньому інформації. Тема дискурсу (*discourse topic*) наведена у вигляді *макропропозиції* [56, с. 71], чи *макроструктури* [63, с. 186] – відмітна від теми окремого речення чи висловлювання, поданої іменною групою підмета. Словом, існують семантичні макроструктури і процедури їхнього виокремлення, позаяк можемо інтуїтивно звести зміст твору до одного речення.

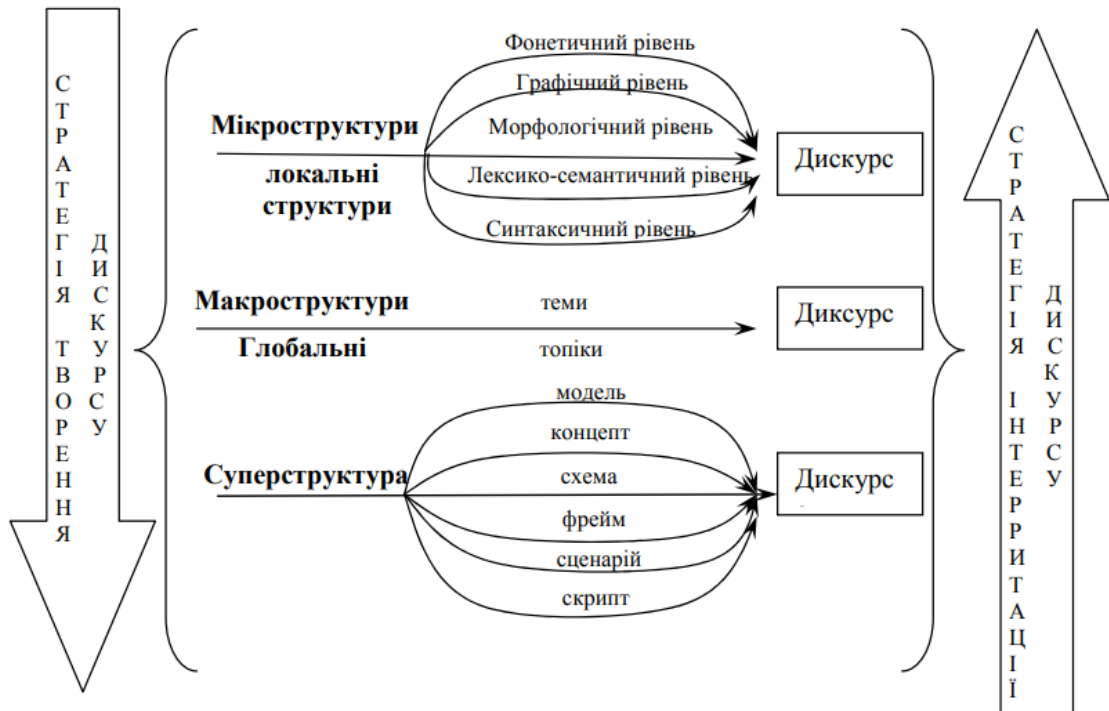
Тему дискурсу і треба розуміти як вираження семантичної макроструктури цього дискурсу [19, 140]. Така макроструктура – не

абстрактно-теоретичний концепт, адже у глобальній темі дискурсу є свій психологічний корелят, точніше – **когнітивна схема**, яка передбачає планування, продукування, сприйняття і розуміння дискурсу, а також зберігання отриманої інформації та її відтворення.

Відтак макроаналіз дискурсу зводиться до того, що будь-який текст має ієрархічну структуру, яка розгортається у змісті твору. Сама ж *макроструктура* – це узагальнений опис основного змісту дискурсу, який будує адресат у процесі його інтерпретації, пізнання. **Макроструктура це послідовність макропропозицій**, які виводяться з пропозицій вихідного дискурсу за певними правилами (макроправилами). Для прикладу, макроструктурою художнього тексту буде **нарративний фрейм** (згусток закодованої інформації у кількох реченнях).

Дослідження на **мікрорівні** є за своєю суттю вивченням семантичних елементів тексту (тобто його мікроструктур), і передбачає аналіз значень слів і речень, взаємозв'язків між реченнями, а також стилістичного та риторичного утворення значень. Локальний взаємозв'язок елементів тексту: наприклад, твердження з релевантними фактами можна досягати за рахунок узгодження часів, умов, причин, обставин. Водночас у тексті існують складові, які розраховані на попередні знання у читачів. Вияв усвідомлюваних авторами, але не актуалізованих читачами, втрачених зв'язків між концептами і твердженнями, тобто залежності сприйняття інформації від наявних знань про світ і переконань – також потрібний компонент локального семантичного аналізу. Як підсумок вищевикладеного наводимо адаптовану до нашого дослідження схему дискурсного аналізу за Т. ван Дейком.

У цьому дослідженні під терміном *фрейм* розуміється система концептів, співвіднесених так, що для розуміння будь-якого з них слід зрозуміти всю структуру, куди входить концепт: якщо один концепт у цій структурі вводиться в текст чи у дискурс, то всі решта концепти стають доступні автоматично.

Схема.1. Адаптована схема дискурсного аналізу за ван Дейком

Дискурс-аналіз не лише скерований на вивчення структури тексту. Він покликаний виявити імпліцитні значення, думки, які виражаються цими структурами. Як це видно зі схеми 1, імпліцитні значення, що відносять до тексту аналізуються на фонетичному, морфологічному, лексико-граматичному та синтаксичному рівнях через когнітивний, соціальний, культурний контексти. Адже згідно когнітивного підходу, самі собою тексти не мають смислу, їхній смисл утворюється у свідомості носіїв мови [63, 116]. Треба розібрати по частинах когнітивні уявлення автора у процесі творення ним тексту і читача підчас сприйняття останнім текстової інформації. Отож, «фрейм утворює особливу організацію знань, яка є необхідною передумовою нашої здатності до розуміння тісно зв'язаних між собою слів» [67]. «Це відповідає прийнятому у когнітивній лінгвістиці поділу знань про світ на феноменологічні (частина емпіричного досвіду індивіда) і структуральні (які узагальнюють підсумок досвіду покоління)» [2].

У першому випадку фрейм – це «схема смислових опор», а в концепції Е. Гоффмана фрейм – «аналітичні риштування» – підпірки для досягнення

власного досвіду [72]. Фрейм – це засіб організації та інструмент пізнання, певна внутрішня когнітивна інформація, яка виникає як вроджена структура або через засвоєння з досвіду та навчання» [72].

У другому випадку «фрейм – це когнітивна карта слова, яку можна розглядати як відображення найбільш вживаних контекстів слова, як констатацію всіх напрямів, за якими настає перетворення семантики слова, як рекомендацію до повнішого лексикографічного уявлення значення слова» [72].

Важливими властивостями фреймів є: по-перше, взаємозв'язок і взаємопроникнення. Як впливає з їх визначення, вони не є ізольованими, навпаки, ситуації і «картини» предметного світу тісно взаємозв'язані. «Фрейми можуть перетинатися чи мати», за термінологією С. Жаботинської, «загальні терміналі»; по-друге, «можливість фокусування уваги людини на будь-яку частину фрейму»; по-третє, «певне типізоване розумове уявлення, «стереотип» об'єкта чи ситуації» [17].

Фрейм – не лише засіб організації досвіду й інструмент пізнання, але й інструмент опису та пояснення лексичного і граматичного значень [68, с. 65].

До прикладу.

Aringarosa had never been comfortable with the Vatican's historical need to dabble in science. What was the rationale for fusing science and faith? Unbiased science could not possibly be performed by a man who possessed faith in God. Nor did faith have any need for physical confirmation of its beliefs [93, с. 207].

Арінтароса ніколи не схвалював традиції Ватикану загравати з наукою. Який сенс змішувати науку й віру? Адже людина, що вірує в Бога, аж ніяк не може займатися наукою без упереджень. Та й сама віра не потребує фізичного підтвердження своїх постулатів [93, с. 163].

Мікрорівень: *had never been comfortable with* – ніколи не схвалював – відбувається заміна частини мови: прикметника на іменник *had never been comfortable with* > *ніколи не схвалював*, що є більш звичним для укр читача; *Vatican's historical need* > *традиції Ватикану* тут відбувається субституція

historical need > традиції для глибшого розкриття семантики лексеми *historical need*, бо традиція звучить органічніше аніж буквальний переклад «історична потреба»

Аналіз на макрорівні передбачає застосування дискурс-аналізу для аналізу речень і надфразових єдностей із **застосуванням конструкцій:**

Pierr Moreau, tobacconist, deposes that he has been in the habit of selling small quatities of tobacco and snuff to Madame L'Españaye for nearly four years. – П'єрр Моро, тобакконіст, вважає, що вже майже чотири роки має звичку продавати мадам Л'Еспанайе невеликі тютюнові та тютюнові вироби. Це є переклад речення, його поверхневої структури без проникнення у глибинну структуру. Якщо ж застосувати дискурс-аналізу із проникненням у глибинну структуру, то отримаємо такий переклад:

П'р Моро, власник тютюнової крамниці свідчить, що впродовж чотирьох років видавав мадам Л'Еспане нюхальний і курильний тютюн невеликими пачками.

Як це видно із запропонованого варіанту перекладу речень із урахуванням комунікативного (мікрорівень) та когнітивного (макрорівень) підходів, то процес перекладу розглядається **не як «безпосереднє перетворення» мовного значення оригіналу, а складається з перетворення оригінального повідомлення в сенс, з подальшим вираженням засобами мови перекладу.**

Макрорівень. У пошуках глибинних структур вчені визначають категорії категорії позиційних схем висловлень і категорію ПРОПОЗИЦІЇ – мисленнєвої картини ситуації, що описується у висловленні. У складі пропозицій встановлено ТИПОВІ ПРОПОЗИЦІЇ, для вираження яких у кожній мові є стійкі структури, які постійно відтворюються, – структурні схеми простого речення типу: хто/що знаходиться де, хто є який, хто/що переміщується куди, хто робить що тощо. Типові пропозиції, закріплені стійкими структурними схемами, дослідниця називає синтаксичними концептами [28]. Типова пропозиція, що виражається структурною схемою, чи

синтаксичний концепт – це певна комбінація смислів, що укладається мовцем з набору глибинних смислів, що є в його свідомості, відповідно до «бачення» ним ситуації і мети повідомлення. «Звертаючись до лексичного наповнення висловлення, неможливо не помітити особливу роль дієслова і в структурному, і в семантичному аспектах» зазначає І. Карамишева [28]. «Дієслово задає тон судженню, є його прототипом, компресованою мінімальною моделлю структурної синтаксичної схеми. Словесна одиниця акумулює в собі синтаксичну одиницю, даючи можливість мовцю вибрати необхідну структурну схему» [28]. Дієслово, компактний, стиснутий семантичний варіант цілої події в часовому аспекті, – це і є вербалізатор синтаксичного концепту. Якщо фрейм – схематизація досвіду людини, то слово, речення, висловлювання – схематизація мовного досвіду, перше – в семантиці, яка відображена у словникових дефініціях тлумачних словників, друге – в синтактиці, третє – у дискурсі. Що являє собою фрейм, покладений в основу системи форм репродукції персонажного дискурсу як когнітивного конструкта (складної системи полісемантичних образів [91, с. 796], і яким чином на базі цього фрейму формується скрипт як дискурсивна модель системи способів персонажної оповіді у художньому творі?

Нова концепція персонажного дискурсу, на думку І.Бехти, «ґрунтується на постулаті, за яким семантичні, синтаксичні та прагматичні функції основних репродуктивних способів (взятих осібно) персонажного дискурсу (прямого мовлення, непрямого мовлення, невласне-прямого мовлення) у художньому тексті, не лише скорельовані з лексичними значеннями, синтаксичними структурами, прагматичними інтенціями, але у прототипових ситуаціях створення і використання цих способів та їх форм узгодженні між собою. Способи репродукції персонажного дискурсу є природна прототипова і відповідно кластерна категорія, яка поєднує різнотипові ознаки одиниць множинності і зводить їх до єдиного гештальту. Інакше кажучи, поєднання змішаних характеристик у становленні і функціонуванні способів персонажного дискурсу набуває своєрідної форми завдяки тому, що їх

лексико-синтактико-прагматичний конструкт пропускається через фрейм – наративну структуру, яка слугує для виконання дискурсивних функцій» [2].

2.2. Синтаксичний концепт і структурна схема речення

Конструкція (схема) речення та зумовлене нею конструктивне (загальне) значення речення є одним із важливих факторів формування самого речення та його розуміння. Набір конструкцій і, відповідно, конструктивних значень у кожній мові обмежений і порівняно невеликий. У значеннях конструкцій ніби в узагальненій формі, відображаються типові ситуації, з якими люди мають справу у своєму повсякденному житті та діяльності.

Синтаксичні концепти – це образи ситуацій, осмислені людьми і вербалізовані синтаксичними структурами. Виявлено структури, які є рекурентними в різних мовах: – *хто/що є де* (концепт «буття об'єкта»); – *хто / що є який / яке* (концепт «буття ознаки об'єкта»); – *хто/що діє чим* (концепт «інакобуття об'єкта»); – *хто йде куди* (концепт «самостійне пересування агенса»); – *хто робить що* (концепт «агент впливає на об'єкт»). Нині синтаксичних концептів не та багато, але вони продовжують створюватися.

Матеріал різних мов засвідчив, що синтаксичні концепти напрацьовуються для тих ситуацій, які часто виникають в житті мовних спільнот і мають для них комунікативну значущість. Вони можуть бути як еквівалентними в різних народів, так і національно специфічними [27].

У певному сенсі **конструкція** є способом вичленовування та усвідомлення (при наповненні конструкції словами) деякої типової ситуації: незліченна кількість конкретних (реальних чи мисленневих) ситуацій, завдяки наявності конструкцій, зводиться у мові до кількох типів. Проаналізуймо їх.

2.1.1. Підрядне підметове речення.

Це речення виконує по відношенню до головного функцію підмета. Коли таке підрядне речення усунути, то головне залишається неповним і

втрачає зміст. В англійській мові такі речення приєднуються сполучниками *that, whether, if* і сполучними словами *who, what, which*, займенниками *whatever, whoever, whichever*, займенниковими прислівниками *where, when, why, how*, наприклад: ***That he has made this mistake is strange. Whether he will come is uncertain. How this happened is not clear to any one. What he had seen surprised him greatly.***

Українські підметові речення найчастіше приєднуються відносними займенниками *хто, що* в формах різних відмінків. У головному реченні обов'язково присутнє корелятивне (вказівне) слово, яке виконує роль формального підмета, найчастіше – *той (та, те, ті)* або *весь (вся, все, всі)*. Пор.: ***Перемагає той, хто невідступно бореться.***

Всі, хто вглядів його, вклонилися (Десняк).

Коли вказівне слово відсутнє, зв'язок між підрядним і головним реченнями стає тіснішим і набуває відтінку протиставлення:

Що не склонилось – ожило, що не скорилось – зійшло з народної дороги (А. Мал.).

2.1.2. Підрядне присудкове речення.

Речення цього типу поєднуються з службовою частиною складеного присудка головного речення і заміщають або доповнюють його предикативний член (іменну частину). В англійській мові такі речення приєднуються сполучниками *that, whether, if*, іноді *as if*, та сполучними словами *what, who, why, where, how, when*:

This is what I have drunk for the last fifteen years (Jer. K. Jer.). ***The weather is not what it was yesterday.***

Між різними авторами граматики англійської мови немає згоди щодо визначення типу підрядних речень, які пояснюють головні з формальним підметом *it*, наприклад: ***It is strange that he should behave so.*** Більшість мовознавців вважає такі підрядні речення підметовими. Л. Л. Іофік, навпаки, відносить їх до присудкових, вказуючи на безособовий характер головного речення і на наявність відношень між прикметником головного речення і

підрядним реченням, які нагадують відношення між частинами складеного присудка.

В українській мові присудкові речення приєднуються до головного сполучниками і сполучними словами *хто, що, який, щоб* та ін. У головному реченні теж обов'язковим є корелятивне (вказівне) слово *той (та, те, ті)* або *такий (така, таке, такі)* наприклад:

Він не такий, щоб без діла сидіти.

Гора була така, що з неї спускались цілий день (О. Гончар).

Ми – ті, що ви хотіли бачити.

2.1.3. Підрядне означальне речення.

В англійській мові означальні підрядні речення приєднуються до головного за допомогою сполучних слів: відносних займенників *who, which, that*, відносних прислівників *when, where, why* та зовсім без сполучників. українській мові типовим є поєднання означального речення з головним за допомогою сполучних слів *який, чий, що, хто, котрий* в різних формах. Рідше приєднуються вони за допомогою сполучних слів *де, куди, звідки, коли, як*. Іноді означальні речення приєднуються за допомогою сполучників *як, ніби, наче, неначе, мов, немов* та ін.

В обох мовах означальні речення неоднорідні за своєю граматичною природою і виразно поділяються на дві групи – обмежувальні і описові речення.

Обмежувальні означальні речення тісно зв'язані з певним словом головного речення, виконуючи функцію його означення. При цьому думка, виражена головним реченням, не закінчується на межі його з підрядним реченням; при усуненні підрядного речення головне набирає неясного, нечіткого значення. Пор.: *There was a small stone at **that** corner of the room **which** was nearest to the master's desk* (Dickens). *В тому кутку кімнати, що був найближче до столу вчителя, був невеликий камінь.*

Описові означальні речення теж відносяться до одного з членів головного речення, але зв'язані з ним слабше і, по суті, не виконують функції

його означення. Такі підрядні речення можна легко вилучити, не завдаючи шкоди змістовій і структурній закінченості головного речення. Пор.: *The manager of our office, who is a highly educated man, speaks several foreign languages.* – Директор нашої установи, який має високу освіту, розмовляє кількома іноземними мовами.

У реченнях такого типу можна легко замінити сполучне слово сурядним сполучником і займенником, наприклад: *In the street I met some children, who (=and they) showed me the way to the station.* – На вулиці я зустрів дітей, які (=і вони) показали мені дорогу на станцію.

В англійській мові обмежувальні означальні речення тісніше зв'язані з головним реченням, ніж в українській мові. В пунктуації це виявляється в тому, що англійські означальні речення обмежувального значення не відокремлюються комами, тоді як в українській мові всі означальні речення пунктуаційно відокремлюються. Крім того, в англійській мові обмежувальні означальні речення можуть приєднуватися до головного без будь-яких сполучників і сполучних слів, наприклад: *That is the student I saw at the theatre yesterday.* – Оце той студент, якого я бачив учора в театрі.

В українській мові означальні речення звичайно приєднуються сполучними словами, не буваючи безсполучниковими.

В англійській мові всі означальні речення звичайно розміщуються безпосередньо після того члена головного речення, до якого вони відносяться. В українській мові можливе і більш віддалене розміщення означального речення від співвідносного з ним члена головного речення. Пор.: *A letter which is written in pencil is difficult to read.* Дивилась любовно очима на сина, що в них – і радість і жура (Гол.).

Сполучні слова англійських означальних речень відносні займенники розрізняють категорію особи і «неособи»: *who* вживається тільки до тих слів, які позначають особу, *which* – до тих, які позначають «неособу». Обидва ці займенники можуть приєднувати і обмежувальні і описові означальні речення.

Відносний займенник *that* може стосуватися і до особи і до «неособи», до того ж він вводить майже виключно обмежувальні означальні речення. Пор.:

*The boy **who** is sitting on the sofa is my brother.* – Хлопчик, **який (що)** сидить на дивані, (то) мій брат.

*All **that** she dreams comes true* (Dickens). – Все, **про що** вона мріє, здійсниться.

Вживання *that* в означальних реченнях досить обмежене.

Українські відносні займенники, навпаки, своїм значенням мало різняться. Займенник *який*, завдяки його здатності до граматичного узгодження, в сучасній літературній, публіцистичній і науковій мові вживається частіше за інші відносні займенники. Крім того, у виборі того чи іншого з них звичайно керуються вимогами мелодики, розміру або потребами урізноманітнити мову.

В українській мові досить поширене приєднання означальних підрядних речень до головного за допомогою сполучення відносного займенника *що* з формою непрямого відмінка якогось з особових займенників (*він, вона, воно, вони*): *що його, що їй, що з ними* та ін., наприклад: *Я з махорки курив «сигарети», що до них ще на фронті звик* (Сосюра). Пор.: *до яких ще на фронті звик*.

2.1.4. Підрядне додаткове речення.

Англійські додаткові підрядні речення приєднуються сполучниками *that, whether, if* та тими сполучними словами, вживаються для речень підрядних речень підметових і присудкових. Широко також вживається безсполучникове приєднання додаткових речень.

В українській мові найбільш характерними сполучниками додаткових підрядних речень є *що* і *щоб*. Також поширені в цьому типі речень сполучні слова займенники – *хто, що, який, чий, котрий, стільки* і прислівники *як, де, куди, звідки, коли, чому, нащо*. Непрямі питання приєднуються звичайно сполучником-часткою *чи*.

Так само, як в інших типах речень, головні речення можуть мати вказівні слова *той, та, те, ті*: *Скориставшись з того, що я відвернувся, він проскочив у хату.*

Вказівне слово може бути й відсутнім, наприклад: *Ми не забували, що до мети ще далеко*; у цьому випадку центр ваги вислову буде на дієслові.

Пропуск сполучника при додатковому підрядному реченні в англійській мові дуже поширений. В українській мові теж можливе безсполучникове приєднання, пор.: *Я бачу, ти про все вже розпиталась* (Л. Українка). *Попереджаю вас, я людина різка* (Корн.).

В додаткових підрядних реченнях, які являють собою непряму мову, в англійській мові особливо поширене явище узгодження часів. В українській мові узгодження часів не буває.

В англійських додаткових реченнях, які залежать від дієслів, що передають вимогу, пораду, пропозицію, домовленість або наказ, присудок звичайно виражений формою умовного способу. В українських реченнях в такому випадку ми маємо те ж саме, пор.:

He suggested that I should go to the South. – Він запропонував, щоб я поїхав на південь.

Також у формі умовного способу стоїть присудок, коли додаткове речення залежить від дієслова, яке передає почуття жалю, подиву, обурення або радості. В українській мові в таких випадках присудок виражений дієсловом у дійсному способі, пор.:

I am sorry that you should think so. – Жалкую, що ви такої думки.

I am surprised that he should have behaved so. – Я здивований тим, що він так поводився.

В обох мовах, коли додаткове речення залежить від дієслова, яке передає бажання, його присудок стоїть в умовному способі, пор.:

I wish I had more time. – Хотів би я, щоб у мене було більше часу.

2.1.5. Підрядні обставинні речення.

1) Підрядне речення місця

В обох мовах такі підрядні речення характеризують дію головного речення, вказуючи на її місце або напрямок.

Англійські речення місця приєднуються до головного речення сполучними словами *where, wherever, whence, whither*.

Українські підрядні речення місця з'єднуються з головним за допомогою сполучних слів *де, куди, звідки* (розм. *звідкіль відки, відкіль*). На відміну від англійських речень, в українських головних реченнях здебільшого вживаються вказівні слова – прислівники, що мають просторове значення, – *там, туди, звідти* (розм. *звідтіль, відти, відтіль*), наприклад:

Там, де Ятрань круто в'ється... (Нар. п.).

Піти туди, куди серце кличе і обов'язок... (Коцюб.).

Звідти, звідки на темному фоні неба все частіше спалахувала блискавка, загуркотів грім.

Сполучні слова підрядних речень і вказівні слова головних вживаються звичайно в певній відповідності одні до одних. Утворюються пари *там – де, туди – куди, звідти – звідки*, але, крім того, кожне сполучне слово підрядного речення може співвідноситися з будь-яким вказівним прислівником місця в головному реченні, наприклад, утворюючи пари: *там – куди, там – звідти, туди – де, туди звідки, звідти – де, звідти – куди, праворуч – де* і т. ін. Все це дає можливість створити дуже різноманітну сітку засобів для відображення просторових відношень. В англійських головних реченнях вказівні слова такого змісту в подібних випадках не вживаються, і основна функція вираження відношень місця і напрямку передається за допомогою сполучного слова і контексту. Пор.:

Вони пішли туди, куди ви їх послали. – They went where you sent them.

Я поїду туди, де живе мій брат. – I shall go where my brother lives.

2) Підрядне речення часу

Підрядні речення часу в англійській мові приєднуються до головного за допомогою сполучників *when, while, as, after, before, till, until, since, as long as* та ін. В українській мові підрядні речення часу приєднуються такими

сполучними словами і сполучниками: *коли, відколи, поки* (розм. *покіль*), *аж поки, доки* (розм. *докіль*), *аж доки, як, після того як, в міру того як, тільки, як тільки, тільки що, щойно, ледве, скоро* і т. ін.

В англійській мові функцію сполучників підрядних речень часу можуть виконувати й деякі прислівники, наприклад, *directly, immediately*:

*I recognized the place **directly** I saw it.* – Я пізнав це місце, **як тільки його побачив**.

***Immediately** he received the telegram, he started for Kiev.* – **Як тільки** (ледве, щойно) він одержав телеграму, він виїхав до Києва.

Сполучну функцію із значенням часу в сучасній англійській мові виконують також деякі іменники і сполучення слів, наприклад: *the moment* «в ту мить як», *the day* «в той день коли», *the evening* «в той вечір коли», *the next time* «наступного разу коли», *at the time* «в той час як», *by the time (that)* «до того часу коли» та ін. Ці підрядні речення раніше були означальними до іменника головного речення, але пізніше переосмислилися в підрядні речення часу, причому іменник поступово почав виконувати функцію сполучного слова, хоч деяка частина колишнього предметного значення в ньому ще залишилася. Пор.:

***The moment** I saw him I understood everything.* – У ту мить, **як я ого побачив**, я все зрозумів.

*I was informed of it **the day** I arrived in Lvov.* – Мені повідомили про це в той самий день, **коли я приїхав до Львова**.

*I'll ask him about it **the next time** I see him.* – Я запитаю його про це наступного разу, **коли побачусь з ним**.

В українській мові контингент сполучних слів підрядних речень часу більш-менш усталений і поповнюється головним чином за рахунок прислівників часу (*щойно, ледве, скоро*).

Своєрідністю українських речень часу є складні сполучники типу *після того як, в той час як, відтоді як, з того часу як, в той час як* тощо. Перша частина такого сполучника може стояти в головному реченні, а друга частина

як (коли) стоїть у підрядному і відокремлена від першої інтонаційно паузою, а на письмі комою:

*Зробимо це **після того, як** усі матеріали будуть перевірені. **В той час, коли** на півночі сніг і крига, на півдні стоять теплі, сонячні дні.*

Коли підрядне речення часу стоїть на початку, головне може мати сполучник-відповідник то (рідше так): *А як прийшла до берега, **то** й дочку загадала* (Т. Шевченко). *Як почули про це, **то** зараз у ліс майнули.*

Відмінністю складнопідрядних речень з підрядним часу в українській мові порівняно до англійської є також вживання в головному реченні вказівних слів, які співвідносяться з сполучним словом підрядного речення. Такими словами найчастіше бувають *тоді, доти*, або який-небудь прислівник часу, пор.:

*Я опам'ятався лише **тоді**, коли вже був за селом.*

*Він повернувся вже **вранці**, коли сходило сонце.*

В англійській мові такі відповідники, як *тоді* або *доти*, в головному реченні не вживаються. Пор.:

*This happened **when I was in Kharkov.** – Це трапилося **тоді, коли** я був у Харкові.*

*I shall stay here until you **return.** – Я залишатимусь тут **доти, доки** ви не повернетесь.*

3) Підрядне речення способу дії

Підрядні речення способу дії приєднуються в англійській мові сполучниками *as, the way, as if, as though*. Вони вказують як саме, яким чином відбувається дія головного речення. Часто в значенні та кого речення міститься елемент порівняння, пов'язаний з відтінком припущення: *You speak so as if you **did not know me.** – Ви говорите так, **ніби** ви мене не знаєте.*

В українській мові такі підрядні речення поєднуються за допомогою сполучного слова як і сполучників: *як, ніби, мов, немов, наче, неначе, ніж* (розм. *аніж*), що та ін. Усім їм (крім *ніж* і *чим*) може відповідати в головному

реченні вказівне слово так, яке й конкретизується підрядним реченням: **Як я вам казав, так і вийшло. Він ішов так, наче добре знав дорогу.**

Серед підрядних речень способу дії в обох мовах розрізняються три типи:

а) Власне способу дії (які поєднуються англ. сполучниками: *as, as... as* та ін.; укр. *як, що, щоб*), наприклад: *You ought to write as he does.* **Буде так, як хотіла ти** (Сосюра).

б) Порівняльні (з сполучниками англ. *as if, as though*; укр. *як, ніби, мов, немов, наче, неначе* та ін.): *I remember this story as if (as though) I had just read it.* **А він, мов нічого не чув, іде собі далі. Примружив очі глибоко іскристі, немов засяяв сонця промінець** (А. Малишко).

Особливістю англійських порівняльних речень з сполучниками *as if, as though* є те, що присудок у них вживається в формі умовного способу, наприклад: *He spoke as if (as though) he knew this question very well.* – **Він говорив так, ніби він знав це питання дуже добре.**

В українських порівняльних реченнях теж широко вживається умовний спосіб. Майже всі сполучники (крім *ніби*) можуть поєднуватися з часткою *би*, наприклад: *По траві плили хвилі, начебто це був не луг, а річка. Видно було й відблиски вогню, немовби над станцією вигравали зарниці* (П. Панч).

в) Наслідкові (з сполучниками англ. *so... that*; укр. *що, аж*), наприклад: *He played so that we admired him.* – **Вода б'ється в береги, аж осока шумить** (Л. Українка). В українських реченнях часто в головному є вказівне слово так: *Я заграю так, що ноги з хати виведуть тебе* (Сосюра).

4) Підрядне речення міри або ступеня

Ці речення за змістом дуже близькі до підрядних речень способу дії. В той час як останні звичайно пояснюють дієслово-присудок головного речення, вони відносяться до якогось прикметника або прислівника цього речення.

В англійській мові такі речення поєднуються з головним за допомогою сполучників *as... as, so... as, as, as if, as though, not so... as* та ін., наприклад: *He*

played so well that everybody admired him. – Він грав так гарно, що всі ним захопилися.

До цього ж типу відносять англійські речення, які називають реченнями пропорціональної відповідності. Вони приєднуються сполучником *as*, який співвідноситься з прислівником *so* у другій частині речення, наприклад: *...as the fisherman's sight is keenest on the sea, so Adam's perceptions were more at home with trees than with other objects* (El). В інших реченнях такого типу ступінь ознаки передається шляхом зіставлення двох прислівників у вищому ступені, кожного з часткою *the*, яка стоїть на початку кожної частини речення. наприклад: *But the more he brooded and the farther he walked, the hungrier he naturally became* (Galsw.).

В українській мові до речень міри або ступеня теж відносять речення з подвійними сполучниками *чим... тим, що ... то, чим ... то* та ін., наприклад: **Чим** вище дерево, **тим** глибше йде коріння. **Що** далі ми заглиблювалися в ліс, **то** темніше ставало навкруги.

Також поширені речення міри або ступеня, які приєднуються сполучними словами *наскільки, скільки* і сполучником *оскільки*. Першим двом у головному реченні звичайно відповідають вказівні слова *настільки, стільки*, пор.:

Ти мушиш ризикувати рівно настільки, наскільки дозволить комітет (Ю. Ян.). *Стільки* дали, *скільки треба* (П. Мирний).

Іноді в подібних реченнях присутній відтінок наслідків дії: *Повітря було настільки прозоре, що з табору видно було і чорне пожарище на південному схилі* (Десняк).

5) Підрядне речення мети

Англійські підрядні речення мети приєднуються сполучниками *that, in order that, so that, lest, for fear (that)*. Ці речення відзначаються тим, що в них присудок має особливе модальне оформлення. Здебільшого він стоїть в аналітичній формі умовного способу. причому в реченнях з сполучниками *lest, for fear* вживається умовний спосіб з допоміжним дієсловом *should*, а в

реченнях з *that* – вживається складений дієслівний присудок з модальним дієсловом *may (might)*. У реченнях з сполучником *so that* можуть вживатися обидва зазначені типи присудка:

I speak slowly so that you may understand me. – Я говорю повільно, щоб ви мене зрозуміли.

We'll ring him up lest he should wait for us. – Ми подзвонимо йому, щоб він не чекав на нас.

В українській мові речення мети найчастіше приєднуються сполучниками *щоб* і *для того щоб*, рідше – сполучником *аби*, наприклад: *Він піде туди, щоб почути все самому.*

В головному реченні дуже часто вживаються вказівні слова *для того, з тим, зати́м, на те, про те* і т. д.: *Я сказав для того, щоб тільки не йти з ним* (Л. Українка).

Сполучник *аби* вживається рідше і має діалектний відтінок: *І він рад буде навіть поступитися чим-небудь, аби привести діло до кінця* (П. Мирн.).

Часом як сполучник мети вживається частка *хай (нехай)*, пор.: *Лети над лісами напористий свист, хай з дуба кружляє і падає лист* (А. Мал.).

Коли підрядне речення мети розміщене перед головним або всередині його, головне речення починається часто сполучником-відповідником *то*: *А щоб не знав він тії шкоди, то цар убив його та й годі* (Т. Шевч.).

б) Підрядні речення причини

Підрядне речення поєднуються з головним реченням в англійській мові сполучника-причини *ми because, as, since, now that*. Речення з сполучником *because* звичайно вказує на безпосередню причину дії або стану, про які говориться в головному реченні, а підрядне причинове речення з сполучником *аз* звичайно мотивує зміст головного речення, пор.:

I went away because there was no one there. – Я пішов, бо там не було нікого.

As there was no one, I had to work alone. – Оскільки там не було нікого, я мусів працювати один.

Крім згаданих сполучників, підрядні речення причини поєднуються з головним також і складеними сполучниками, які виникли з іменних і дієприкметникових словосполучень, наприклад: *for the reason that, on the ground that, seeing that, considering that*.

У деяких випадках англійські підрядні речення причини передають зв'язок, який більше схожий на сурядний. Власне, в таких випадках підрядне речення не вказує на безпосередню причину дії головного і не мотивує її, а в ньому повідомляється про щось, на підставі чого можна перевірити істинність змісту головного речення, наприклад: *She must have been very startled **because for a time she couldn't speak*** (Cong.). Між головним і підрядним реченням тут можна було б вставити: «про це можна так думати тому, що». Аналогічна картина спостерігається і в українській мові, пор.: *Вона, мабуть, дуже злякалася, **бо довго не могла заговорити.***

Найбільш уживаними сполучниками підрядних речень причини в українській мові є *бо, тому що, через те що, тим що, від того що, що, а що, а як та ін.* З них найчастіше вживаються *бо, тому що* і *через те що*. Наприклад: *Ти маєш право на гордість, **бо ти – творець*** (Корн.). *Він не ходить на збори, **тому що боїться критики.***

Підрядні речення з сполучником *бо* завжди стоять тільки після головного, а речення із складеними сполучниками причини можуть ставитися як після головного, так і перед ним.

Своєрідною рисою складених сполучників причини є те, що вони можуть зберігати поділ на дві частини: вказівну *тому, через те, від того, тим і т. ін.*, яка входить до складу головного речення, і на сполучник підрядного речення *що*, наприклад:

*Хіба він повинен був зупинитися **через те, що** мав перед собою застарілу карту центральної Європи* (О. Гончар).

У таких випадках вказівна частина буває інтонаційно виділеною, на неї падає логічний наголос. Іноді вона може навіть переноситися в середину або на початок речення, наприклад:

Тому так вільно наш лунає спів, що грізно ворога рука карала (Дмит.).

Проте часто такий складний сполучник вживається як неподільна одиниця і вимовляється без паузи між його частинами. Кома тоді ставиться перед його початком, пор.: *Рослина почала в'янути, тому що мало було сонця.*

Сполучник причини *оскільки* (*поскільки*) вживається здебільшого в текстах ділового, офіційного характеру, наприклад: *Оскільки ви не виконали наказу, ви мусите понести належну кару.*

7) Підрядне умовне речення

В англійській мові підрядні речення, що виражають умову здійснення змісту головного речення, приєднуються сполучниками *if, un- less, but that, in case, provided, suppose, supposing* та ін. Найчастіше з них вживається *if*. Сполучники *unless* і *but that* мають негативне значення, вони вказують на те, що дія головного речення може відбутися лише тоді, коли дія підрядного не відбудеться, наприклад:

He is sure to come unless he has some urgent work to do. – Він обов'язково прийде, якщо тільки в нього немає якої-небудь дуже термінової роботи.

Для умовних речень є характерною чітка модальність. Тому в них широко вживається умовний спосіб.

В англійських умовних реченнях поширене й безсполучникове приєднання. При цьому спостерігається інверсія, наприклад: *Had it not been so late, I should have stayed longer.*

Також широко вживаються в англійській мові еліптичні умовні речення на зразок: *If necessary, I shall do it. I am sure you would act in the same way if in his place.*

В українській мові умовні речення приєднуються сполучниками *коли, якщо, як, якби, як тільки, аби, скоро, раз* та ін. Коли підрядне умовне речення стоїть перед головним, то останнє починається з сполучника-відповідника то: *Якби я знала, що діждуся, що побачу, то ще б подождала* (Т. Шевченко).

В українських умовних реченнях теж широко вживаються форми умовного способу. При цьому формальна частка умовного способу би може

поєднуватися з сполучниками, наприклад якби: **Якби** плавала вона в синьому морі рибкою, я б її шовковим неводом поняв... (М. Вовчок).

Сполучник *раз* має емоціональне забарвлення і значенням близький до «а якщо вже»: **Раз** ми разом, значить разом... (П. Тичина).

Безсполучникове поєднання умовних речень можливе в українській мові лише тоді, коли підрядне речення стоїть перед головним: **А не пустять, то й на дворі будем ночувати** (Т. Шевченко). **Сокиру гостру підвести, то й діло буде** (А. Малишко).

В українській мові теж буває еліпс в умовних реченнях, але на відміну від англійської мови тут скорочується не підрядне, а головне речення, наприклад: **А що, якби до Кочур сходити?** (= що було б). **А що, як присядем отутечки під берестом та трохи спочинем!** (Т. Шевченко) (= що буде). Завдяки такому скороченню, складне речення іноді перетворюється на просте: **Що якби ти пошукав пильніше?**

Розглядаючи умовний спосіб, ми вже говорили про те, що українські умовні речення можуть вживатися без будь-яких змін і в значенні теперішнього, і минулого, і майбутнього часу. В англійській мові умовні речення поділяються на три типи, залежно від того, як виражений присудок у під-рядному і головному реченні, і від того, до якого часу відноситься умова і її наслідок, – до теперішнього і майбутнього чи до минулого.

Перший тип англійських складних речень з умовним підрядним відноситься до майбутнього (іноді й до інших часів), причому присудок в обох реченнях виражений формами дійсного способу, наприклад: *If he comes, I shall be glad.* – **Якщо він прийде, я буду радий.**

Другий тип цих речень відноситься до теперішнього або майбутнього часу, причому присудок в обох реченнях виражений такими формами умовного способу, які відповідають цим часам, наприклад:

If he came, I should be glad. – **Якби він прийшов, я був би радий.**

Третій тип цих речень відноситься до минулого часу, причому присудок в обох реченнях виражений формами умовного способу, які передають умовну

дію в минулому, наприклад: *I he **had come**, I **should have been glad**.* – **Якби** він (учора, тоді) **прийшов**, я **був би радий**.

Зустрічаються й речення **змішаного типу**, коли одне речення стосується теперішнього (майбутнього), а друге минулого часу, наприклад:

*If you **had worked** harder last year, it **would be easier** for you now.* – **Якби** ви минулого року **працювали** краще, вам **би тепер** було легше.

*If he **knew** English well, he **would have translated** that article without difficulty yesterday.* – Коли **б** він **знав** англійськи мову добре, він учора **переклав би** цю статтю без труднощів.

Трьом останнім типам англійських речень відповідає всього один тип в українській мові.

8) Підрядне допустове речення

Допустові підрядні речення в англійській мові приєднуються до головного за допомогою сполучників і сполучних слів *though (although), in spite of the fact that, notwithstanding that, whoever, whatever, however, no matter that*.

Though it was only nine o'clock, there were few people in the streets. – **Хоч** було лише дев'ять годин, на вулицях було мало людей.

He went out in spite of the fact that he was quite ill. – Він вийшов, **хоч був** зовсім хворий.

Своєрідним типом є англійські допустові речення з сполучником *as*. Вони поєднуються з головним не тільки за допомогою сполучника, а ще й за допомогою зіставлення з ним, при певному порядку слів (на початку речення ставиться іменна частина складеного присудка), наприклад:

Late as it was, we decided to go there – **Хоч було й пізно**, ми вирішили туди **іти**.

В українській мові допустові підрядні речення приєднуються до головного за допомогою сполучників і сполучних слів *хоч (хоча, хоть), хай (нехай), дарма що, незважаючи на те що, як не, скільки не* та ін. Цим словам

можуть відповідати в головному реченні протиставні сполучники *а, але, однак, проте* тощо, наприклад:

Хоч ворог лютує у смертнім пориві, але він пізнав неминучу біду (Перв.). *Хоч уже листя падало, осінню пахло, а проте було тепло та ясно* (П. Мирний).

Підрядні речення з хоч вільно розміщуються на початку, в кінці і навіть в середині речення, тоді як підрядні речення з сполучником *хай (нехай)* можуть стояти тільки перед головним, пор.: *Нехай іще зима, але я чую, чую...* (Сосюра).

Складний сполучник *незважаючи на те що* завжди поділений на дві частини – вказівну, яка стоїть у головному реченні. і сполучник підрядного речення *що*, наприклад: *Вони наважились покинути небезпечне місце. незважаючи те, що Остапові трудно було пускатися в далеку дорогу* (Коцюбинський).

Сполучник *дарма що* не завжди розпадається на дві частини, пор.: *Дарма що стояло тихе, сонячне безвітря – листя тріпотіло на деревах вздовж шляху* (Ю. Смол.). *Дарма що мокро в повітрі...* (П. Мирний).

Отже, пропозиція (смісловий концептуальний набір елементів) містить учасників ментальної ситуації: агенс, дія, об'єкт. Пропозиція (денотативна ситуація, про яку йде мова) може бути виражена у висловленні — позиційній схемі конкретних визначених лексичних одиниць. Одну і ту ж пропозицію можна в плані вираження передавати різними способами. Одиницями вербалізації виступають словоформи (суб'єктив, предикатив, об'єктив). У семантичному просторі української та англійської мов існує синтаксичний концепт *Агент переміщає Об'єкт*, що відображає пропозицію з учасниками діяч (агенс), дія (переміщення), об'єкт і репрезентується в мові в межах структурної синтаксичної схеми словоформами суб'єктив, предикатив, об'єктив. Цей синтаксичний концепт забезпечив виділення ЛСГ дієслів переміщення об'єктів в українській мові: *нести* тощо, в англійській: *to carry, to bring* тощо. Лексико-семантичний аналіз цих дієслів дав можливість

дослідити особливості структурної синтаксичної схеми «*хто переміщає що*» у двох мовах. Це допомогло виявити її ознаки як лексично обмеженого підвиду, який представляє пропозицію «агент переміщує об'єкт» в рамках великого синтаксичного концепту «агент впливає на об'єкт» і його динаміку в національній концептосфері двох народів через комунікативну перспективу речення як мікрорівень.

2.3. Мікрорівень та макрорівень аналізу СПР у зіставному аспекті

Комунікативна перспектива окремого СПР це – розгортання висловлюваного у реченні повідомлення у певному напрямку у відповідності до того про що і що саме у ньому повідомляється. При цьому мається на увазі не просто лінійний порядок словесних форм, які утворюють конструктивний склад речення, а те особливе, установлене лише на комунікативно-синтаксичному рівні співвідношення його компонентів, яке у сучасній лінгвістичній літературі отримало назву актуального членування.

На наступному етапі формування речення здійснюється його **актуалізація**, тобто подальша прив'язка до описуваного у ньому факту дійсності і до мовленнєвої ситуації, де відбувається відповідний акт висловлювання (комунікативний акт). Відбувається подальше впорядкування призначеної для передачі смислової інформації. Для того щоб певний компонент висловлення став ідеєю комунікації, його необхідно поставити в такі умови, які виявляли б цей компонент як рему. Таке пристосування речення до вимог конкретної мовленнєвої конситуації по суті і є тією ж самою актуалізацією. Цей термін часто використовують неоднозначно, а тому поняття «актуалізація» набуває різних значень. На сьогоднішній день існує три підходи до цього поняття: 1) внесення в речення властивостей, які йому іманентно не притаманні; 2) властивість виражати нову інформацію і бути ланкою контексту; 3) синонім експресивного виділення [3].

Отже, щоб актуалізувати поняття, треба його індивідуалізувати, а це «означає одночасно локалізувати його і визначити кількісно». Запрограмовані на віртуальному аспекті одиниці під час актуалізації індивідуалізуються співвідносяться із ситуацією. А отже, «процес актуалізації, як зазначає А.П. Загнітко, включає номінацію (як лексичне наповнення семантико-синтаксичних структур речення і референцію імен) і предикацію (як співвіднесення віртуального речення з комплексом морфологічних і лексичних засобів)» [24, с. 20].

Актуалізаційними ланками можна вважати: *дане, визначене, тему*, а також *тонік, фокус контрасту, фокус емпатії і рему*. Ці явища, часто змішуються. І тут пропонується один із можливих підходів (з використанням певних ідей У.Л. Чейфа).

Речення рідко виступає відособлено. Можна, відповідно, розрізнити основний (конситуативно необумовлений) і специфічний (конситуативно обумовлений) варіанти речення.

Конситуативна обумовленість проявляється, перш за все, у тому, що речення не тільки і не стільки конструктивне, скільки своїм лексичним складом показує свою прив'язку до певного інформаційного комплексу.

Таким чином, предметно-ситуативна властивість, певним чином притаманна реченню як мовленнєвій одиниці і може йменуватися *релевантністю*. Саме релевантність дає можливість включити його до пропозиційної структури (сислової макроструктури) тексту. З опорою на поняття релевантності речення можна уточнити зміст низки понять, які відносяться до мовленнєвої актуалізації речення.

Дане, виступаючи як компонент конситуативно зумовленого релевантного речення, співвідноситься з тим елементом конситуації, який представляється вже відомим, такий що присутній у свідомості мовця, і за його переконанням, не вимагає особливих пояснень. Висловлювання будується з тим, щоб повідомити про дане щось *нове*, щоб внести якісь зміни до свідомості слухача. Вираженням даного можуть слугувати будь-які слова чи

словосполучення, які називають факт, предмет, особу, дію, ознаку тощо, вже згадані у передтексті чи такі, що підказуються конситуацією. Зазвичай дане не виділяється особливо в інтонаційному плані, тоді коли нове може маркуватися високим тоном і сильним наголосом.

Визначене виступає як компонент релевантного речення. Воно співвідноситься із певним класом предметів, про які має уявлення адресат і про які він, завдяки його найменуванню у відповідній формі у своєму висловлюванні, може виділити і ідентифікувати саме той предмет, який він має на увазі, тобто встановити певну референцію (співвіднесеність) даного імені до даного індивідуального предмета. *Визначене* протистоїть невизначеному, тобто тому, що ще неідентифіковано.

Поняття *тема* дуже часто співвідноситься із поняттям підмета (граматичного суб'єкта) і логічного суб'єкта. Узгодження теми і протиставної їй реми утворює своєрідний аналог предикативної структури, саме тоді поняття реми підміняють поняттям предикації. Говорячи про тему, зазвичай, ми маємо на увазі предмет, про який робиться висловлювання.

Той самий смисл часто вкладається в пару взаємопов'язаних понять *топік (topic)* і *коментар (comment)*, які часто вживаються в англосаксонській літературі.

Для теми, зазвичай, характерне початкове положення у реченні. Тому для визначення теми можна скористатися тестом на тематизацію (чи топікалізацію), у процесі якої перевіряється здатність того чи іншого компонента зайняти перше місце у реченні.

Ідентифікація реми відбувається засобом тесту питання-відповідь: *Що повідомляється?/ Що відбудеться?*

Тема співпадає з даним. Дане і тема у взаємодії один з одним, призводять в дію механізм лінеаризації речення (тобто його розгортання в ланцюг, лінійну послідовність конститuentів) і синтагматичного членування речення/фрази. І нове, і рема можуть виділятися не лише паузами, але й вищим тоном і сильнішим наголосом. Тема часто співпадає з певним компонентом висловлення.

Стосовно *топіка*, то він нерідко співвідноситься з пропозиційною структурою. Він встановлює просторові, часові і особистісні рамки, в межах якої істиною є головна предикація. Наприклад: *On Tuesday I went to the dentist; In Dwinelle Hall people are always getting lost* [24, с. 25].

Таким чином, істинні топіки, за У.Л. Чейфом, означають не стільки те, про що говориться у реченні, скільки вказують на *ті рамки, в які заключається зміст цілого речення*.

Фокус контрасту – це особливе інтонаційне явище, яке часто ототожнюється з новим або ремою. Проте фокус контрасту відрізняється від нового, реми тим, що він відкриває вказівку на можливість вибору з низки конкуруючих референтів, одночасно називаючи потрібний референт, і блокуючи вибір для іншого. Наприклад: *Viktor has passed an examination in History of English (bin not John or Jane)* [24, с. 18].

Фокус емпатії дає змогу варіювати способами «упаковки» інформації задля передачі власного ставлення до того про що йдеться у повідомленні. Двох фокусів емпатії в одному реченні бути не може, бо, в такому разі, речення стає неправильним.

Отже, беручи до уваги все зазначене вище можна констатувати факт того, що ініціальна інформація міститься все ж у темі повідомлення, топікалізуючись у певні хронологічні чи локативні межі. Водночас *актуалізація* є таким пристосуванням речення до потреб мовця, у якому найбільш важлива інформація зосереджується у ремі, а фокуси контрасту та емпатії є лише допоміжними ланками.

Отже, беручи до уваги все зазначене вище можна констатувати факт того, що ініціальна інформація міститься все ж у темі повідомлення, топікалізуючись у певні хронологічні чи локативні межі. Водночас *актуалізація* є таким пристосуванням речення до потреб мовця, у якому найбільш важлива інформація зосереджується у ремі, а фокуси контрасту та емпатії є лише допоміжними ланками.

(1) They were really unhappy. As they turned toward the square (Se), both men's faces (T) were streaming with stinging tears (P). It was hard.

(1a) Їх вигляд зовсім не втішав. Звернувши на площу (Se), вони (T) відчували, що сльози (I) самі котилися (P) по щоках (Se). Це було напрочуд важко.

Вихідне обставинне СПР починається ситуативним елементом, що в реченні виступає обставиною часу і місця. При перекладі, ця функціональна частина речення збережена і виражена дієприслівниковим зворотом *Звернувши на площу*. Далі в оригіналі стоїть тема речення, виражена іменниковою групою *both men's faces*, яка у перекладі виражена займенником *вони*, була використана логічна трансформація **частина-ціле**, що зумовлене подальшими змінами вихідного речення при перекладі. Отже, рема *were streaming with stinging tears* зазнала деяких змін при перекладі самі котилися по щоках, що значно додає експресії в реченні. При передачі даного речення ми вдалися до екстенсивного моделювання, яке пов'язано саме з експресивною конкретизацією, в результаті отримали сльози самі котилися по щоках. Незважаючи на такі зміни, зміст не спотворений і виглядає гармонічно для української мови.

(2) There were perhaps five families (T) there (Se) when Lena arrived (R). There was a track and a station, and once a day a mixed train fled shrieking through it.

(2a) Коли приїхала Олена (R), в селі (Se) залишилось відсіли сімей п'ять (R). Була там залізнична колія і станція, і раз на день товарно-пасажирський поїзд зі свистом мчався повз неї.

Обставинне СПР з підрядним часу, рема якого виражена зворотом *There were*, а тема *five families*. Ситуативний елемент представлений прислівником *the re*. Цей елемент зазнав деяких змін при перекладі, адже вдавшись до конкретизації ми отримали *в селі*. Рема оригінального підрядного речення

представлена *Lena arrived*, що виражає найновішу інформацію, яка має найбільше комунікативне навантаження. При перекладі ми поміняли місцями головне речення з підрядним, тобто рему винесли на перед. Дане речення є простим для перекладу, тут використано одне додавання прислівника *відсили*, що значно підсилює висловлювання. При передачі даного речення ми вдалися до екстенсивного моделювання, і в результаті отримали: *Коли приїхала Олена, в селі залишилось відсили сімей п'ять*. Отже речення перекладено із повним збереженням як комунікативного потенціалу, так і прагматики.

(3) The brother was twenty years her senior. <i>She p remembered him at all (T) when (Se) she came to live with him(R)</i>. He lived in a four room and unpainted house with his labor and child-ridden wife.	(3a) Її брат був на двадцять років старший від неї. <i>Коли (Se) він забирав у до себе (R), вона його ледве пам'ятала (T)</i>. Він жив у чотирьохкімнатному нефарбованому будиночку з дружиною, виснаженою працею та пологами.

Обставинне СПР з підрядним часу демонструє випадок, коли послідовність при перекладі збережена. При перекладі реми відбулося певні зміни, вона перемістилась на початок речення при перекладі. Ситуативний елемент представлений сполучником *when*, що виражає його часову характеристику і в перекладі представлений без змін *коли*. Отже при передачі СПР на українську мову ми зберегли комунікативний акцент та прагматику.

(4) It had a window which she learned to open and close again in the dark without making a sound, even though there also slept in the lean-to room at first her oldest nephew and then the two oldest and then the three. <i>She(T) had</i>	(4a) Там було вікно, яке вона навчилася безшумно відчиняти в темряві тому що у прибудові спали, крім неї, спершу старший племінник, потім двоє старших, потім троє. <i>Вперше вона (T) відкрила вікно на</i>

lived there (Se) eight years (R) before she opened the window for the first time (R).   *дев'ятому році свого життя у брата (Se), (R).*

Обставинне СПР з підрядним часу починається з теми *She*, передача якої не складала труднощів. Рема цього речення представлена *had lived there eight years*, переклад якої здійснений за допомогою дескриптивної перифрази на дев'ятому році свого життя. Ситуативний елемент представлений прислівником *there*, однак при перекладі ми звернулися до конкретизації і отримали у брата, що допомагає кращому сприйняттю інформації. Також ми СПР передали простим реченням використавши трансформації інтеграції. Під час перекладу здійснено незначні зміни, які не впливають на зміст речення.

(5) The sister-in-law told the brother. *He (T) remarked her changing shape (R), which he should have noticed some time before (Se), (R).* He was a hard man. Softness and gentleness and youth (he was just forty) and almost everything else except a kind of stubborn and despairing fortitude and the bleak heritage of his bloodpride had been sweated out of him.

(5a) Невістка все ж сказала братові. Тут (Se) тільки він (T) помітив, що вона округлилася (R), а міг би помітити й раніше (Se), (R). Він був суворий чоловік. Добродушність, м'якість, молодість (а було йому лише сорок) і майже все інше, окрім упертої, безнадійної стійкості та похмурою родової гордості, вийшло з нього з потом. Він обізвав її повією.

СПР з підрядним означальним починається з теми *He* та реми *her changing shape*, при перекладі якої, ми звернулися до граматичної заміни *вона округлилася*. Ситуативний елемент представлений *some time before*, переданий відповідним еквівалентом, що не внесло особливих змін в контекст. Рема підрядного речення не становила труднощів при перекладі. СПР передане

українською мовою завдяки трансформації членування, оскільки в перекладі СПР з одним підрядним перетворилося на СПР з двома підрядними. Структура оригіналу зазнала певних змін, однак це ніяким чином не вплинуло на зміст. Отже можна зробити висновок, що переклад цього речення здійснено за допомогою прийому послідовного перекладу і застосовано внутрішнє членування для кращого сприйняття читачем основних елементів речення.

(6) It contained among other things thirty-five cents in nickels and dimes. *Her shoes (T) were a pair of his own (R) i which her brother had given to her (R). They (T) were but slightly worn (R), since in the summer (Se) neither of them wore shoes at all (R).* When she felt the dust of the road beneath her feet she removed the shoes and carried them in her hand.

(6a) У вузлику лежали, серед всього іншого, тридцять п'ять центів п'яти десятицентневими монетами. *Черевики (T) на ній були братові (R) – його подарунок (R). Вони (T) були трохи поношені (R), ніхто з них влітку черевиків не носив (R).* Відчувши під ногами дорожній пил, вона зняла черевики і понесла їх в руках.

В даному контексті наявні два СПР: 1) *Her shoes were a pair of his own which her brother had given to her*; та 2) *They were but slightly worn, since in the summer neither of them wore shoes at all*. СПР (1) з підрядним означальним починається з теми *Her shoes*, при перекладі якої, відбулися певні зміни, а саме заміна займенника *her* в родовому відмінку на місцевий, і в результаті отримали: *черевики на ній*. Граматична заміна відбулася і при перекладі реми *were a pair of his own – були братові*. На нашу думку, саме такою є рема цього речення, оскільки саме це словосполучення виражає найновішу інформацію, яка має найбільше комунікативне навантаження. В свою чергу, підрядна частина в перекладі повністю несе функцію реми *його подарунок*. Незважаючи на такі зміни та заміну елементів, зміст не спотворений і виглядає гармонічно для української мови. СПР (2) починається з теми *They* яка без змін передана

українською мовою: вони. Рема *were but slightly worn* також не змінилася в перекладі: були трохи поношені. В підрядній частині тема упущена, натомість є рема *in the summer neither of them wore shoes at all*. Ситуативний елемент *in the summer* перекладений відповідником в українській мові. Сама структура передана, у вихідному реченні *neither of them*, в перекладі ніхто з них. В перекладі СПР українською мовою ми вжили два заперечення, що зовсім не властиво англійській мові. Функціональна будова така ж як і в оригіналі, прагматика збережена.

(7) It was said in her hearing. *What he said(T) was so unexpected(P) that at the first moment she could hardly gather its sense(Se).*

(7a) Це було сказано в її присутності. *Вона не чекала (T) від нього таких слів (T) і не одразу зрозуміла (Te). що (P) все це означає.*

Підметове СПР, тема якого виражена словосполученням *what he said*, а рема прислівником та дієприкметником *so unexpected*. Ситуативний елемент речення *at the first moment she could hardly gather its sense* додає повноти картині речення. У перекладі, зважаючи на те, що у вихідному реченні автор використав конструкцію, речення змінено і тепер маємо наступний порядок елементів речення: тема *вона не чекала і таких слів*, рема *що*, яка несе у собі все те, що було сказане і те, що все це означає, перехідний елемент *і не одразу зрозуміла*. Відповідно функціональна будова вихідного речення Т– Р Se, а у перекладі Т – Т – Те – Р. Такі зміни вплинули на значні зсуви акцентів у реченні, але це виправдано тим, що для вірної передачі інформації інколи потрібно відійти від точності у перекладі і надати нової форми та звучання реченню, щоб читач не відчував кострубатості у побудові та змісті речень.

(8) *Don't be telling (Te) people what to do (P). It isn't good thing.*

(8a) *Не вказуй (Te), що кому робити (P). Так не прийнято робити.*

Переклад даного речення знову демонструє інверсію функціональних компонентів речення при перекладі. Крім цього, у цільовому реченні змінено рему, тобто наголос повідомлення переставлено. Так, у вихідному реченні смисловий наголос стоїть на *what to do*, при перекладі ми переставили його на *кому робити*. Ця зміна також зумовлена мовною традицією цільової мови ставити найголовнішу смислову частину в кінець речення. В результаті такої зміни ми змогли передати прагматику, а отже вона є виправданою.

(9) They were astonished at such thing. *It was (R) as if they had not been there (Se) at all (T)*. But for that strange case, they wouldn't have been in this place.

(9a) Вони були здивовані. *Це виглядало (R) як ніби вони не були тут (Se) взагалі (T)*. Але як би не той дивний випадок, вони б не опинилися тут.

СПР з підрядним присудковим. Особливою рисою англійських присудкових речень є те, що вони стоять на місці номінативної частини присудка, тобто вони можуть слідувати дієслову-зв'язці головного речення. Прийнято вважати ремою і емфатичні конструкції, про що і свідчить дане речення. Ситуативний елемент представлений прислівником *there*, який був перекладений українським відповідником. Тема *they had not been there at all* передана без змін: *вони не були тут взагалі*. Отже можна зробити висновок, що переклад цього речення здійснено за допомогою прийому послідовного перекладу. Прагматика збережена.

(10) “*Armstid (T) told (Te) us that he'd seen you (P)*,” she said. She stopped in the center of the room and Winterbottom stopped too.

(10a) *Армстід (I) сказав, що бачив тебе (P)*, сказала вона. Вони зупинились посередині кімнати.

Темою СПР з підрядним додатку є власне ім'я одного з героїв, при перекладі воно передане транскодуванням. Наступними елементами репліки є перехідний елемент, вихідний пункт та рема. Перехідний елемент перекладений за допомогою словникового еквівалента, а вихідний пункт, що в оригіналі виражений займенником *us* при перекладі вилучений. У ремі вихідного речення можна побачити невластиву українській мові часову форму дієслова – Past Perfect, яку ми переклали простим минулим часом, що не заважає розуміти зміст повідомлення і послідовність викладених у ньому фактів. Таким чином, при перекладі даного речення ми застосували інтенсивне моделювання. Розподіл ступенів комунікативного динамізму наступного речення при перекладі не зазнав змін, це пов'язано із відповідністю структури речення нормам вихідної і цільової мов, його переклад звівся до простої підстановки словникових відповідників лексичних одиниць та пошуку відповідних граматичних форм.

(11) She was quite calm now. She had escaped for the moment from even urgency. *It (T)was(Te) as though now she had time to plan (R)*. Looking about the scene her glance, her mind, her thought, went full and straight and instantaneous to the janitor sitting in the door of the furnace room.

(11a) Вона була зовсім спокійною. Вона позбулася навіть відчуття нетерпіння. *Начебто в неї було вдосталь часу (T), щоб все розрахувати (R)*. У пошуках виходу її погляд, думка відразу зупинилися на сторожі, який сидів у дверях котельні.

СПР (3) з підрядним присудковим починається з теми, яка представлена займенником *It*. При перекладі ми вилучили її, однак це не призвело до змін у змісті. Перехідний елемент представлений дієсловом в минулому часі *was*, переклад якого не викликав особливих труднощів. Рема підрядного речення не змінилась. Прагматичний ефект речення витриманий, використано незначні трансформації.

(12) *It is (R) the man (T) now(Se) who does not hear (R). He is looking ahead, across the valley toward the town on the opposite ridge.*

(12a) *На цей раз(Se) чоловік (T) не слухав (R). Він дивиться вперед, через долину, на протилежну височину, де видніється місто.*

СПР з підрядним атрибутивним. Речення починається з реми, тому що наявна емпатична конструкція. Ситуативний елемент представлений прислівником *now*, який переданий українським відповідником, і винесений наперед. При перекладі схема не збережена, оскільки рема на початку речення вилучена. Під час перекладу використали трансформацію граматичної заміни, тобто СПР передали простим реченням. Отже зміст не спотворений і виглядає гармонічно для української мови.

(13) *Then Byron fell in love. He (T) fell in(Te) love contrary to all the tradition of his austere country raising(R) which demands in the object physical inviolability (R).*

(13a) *І ось Байрон закохується. Він (T) закохується всупереч (Te) всім заповідям свого суворого сільського виховання, яке вимагає (Se), щоб предмет любові був фізично недоторканий (R).*

СПР з атрибутивним підрядним починається з теми *He*, яка у перекладі не зазнала змін. Далі слідує перехідний елемент в простому минулому часі *fell in*, який переданий українським відповідником *закохується*. Рема *love contrary to all the tradition of his austere country raising* передана за допомогою синтаксичного уподібнення. Підрядна частина не має теми, однак виконує функцію реми *demands in the object physical inviolability*. При перекладі ми використали трансформацію зовнішнього членування, а також звернулись до екстенсивного моделювання. Під час перекладу не відбулись зміни функціональної будови речення. Прагматика збережена.

(14) *From the window (Se) he can also see the sign(T), which he calls his monument (R). It is planted in the corner of the yard, low, facing the street. It is three feet long and, eighteen inches high-a neat oblong presenting its face to who passes and its back to him.*

(14a) *З вікна (Se) йому виднілася вивіска (T), яку він називає своїм пам'ятником (R). Вона стоїть в кутку двору, невисока, звернена до вулиці. Довгаста, півметра на метр, дошка особою повернена до перехожих, зворотним боком до нього.*

Вихідне СПР є означальним і починається з ситуативного елемента *From the window*, у перекладі не зазнало суттєвих трансформацій: *З вікна*. Далі тема *he can also see the sign*, та у перекладі йому виднілася вивіска, як бачимо застосовано один із способів перекладу інфінітива, коли для збереження структури речення замість інфінітива вживається дієслово в минулому часі, підмет оригіналу перетворюється на додаток в перекладі, а додаток в оригіналі стає підметом. Рема вихідного речення *he calls his monument*, у перекладі передана за допомогою синтаксичного уподібнення *він називає своїм пам'ятником*. Функціональна будова речення у перекладі залишилась така ж сама як у вихідному реченні та прагматика збережена.

(15) *After she got to be a big girl she would ask her father to stop the wagon at the edge of town and she would get down and walk. She would not tell her father(T) why she wanted to walk in instead of riding (R).*

(15a) *А коли вона підросла, завжди просила батька зупинитися на окраїні міста, щоб трохи прогулятися. Вона не бажала говорити батьку (T) чому саме хоче йти пішки (R).*

Обставинне СПР з підрядним причини починається з теми *She would not tell her father*, яка у перекладі зазнала змін Вона не бажала говорити батьку, тобто займенник *her* вилучений. Далі слідує рема *why she wanted to walk in*

instead of riding, у перекладі отримали чому саме хоче йти пішки. Під час перекладу не відбулись зміни функціональної будови речення.

Дане речення є простим для перекладу, тут використано додавання прислівника саме та вилучення певного елемента – *in instead of riding*. Наведене речення демонструє випадок, коли послідовність при перекладі збережена.

(16) “*You(T) know(Te) that I hate to let you go(R).*” Her answer was deep and serious. He laughed.

(16a) *Tu (T) ж знаєш (Te), що мені дуже важко тебе відпустити (R).* Її слова були щирими і серйозними. Він посміхнувся.

Додаткове СПР демонструє випадок, коли послідовність при перекладі збережена. Розглянемо переклад цього речення детальніше. Тема вихідного речення представлена займенником *You*. Тема речення перекладена за допомогою українського відповідника ти. Перехідним елементом вихідного речення є дієслово *know*, при перекладі цей елемент речення підсилений часткою *ж*, для підкреслення вагомості наступної інформації в даній ситуації та того факту, що особа, до якої звертаються, має знати про те, що йому повідомляють. Наступним елементом є рема, у даному випадку наголос припадає на *I hate*, це можна пояснити важливістю цієї інформації для мовця з точки зору ставлення до співрозмовника та почуттів до нього. В перекладі ми здійснили лексичну заміну слова *hate*, яке має негативну конотацію, на *дуже важко*, що підкреслює стан душі та сильні переживання мовця. Дане речення є простим для перекладу, тут використано лише одне додавання частки *ж* та деякі зміни у значенні слова *hate* при передачі на українську мову. Прагматика та функціональна структура при перекладі збережені.

- (17) *Byron went (Te) alone with his lunch pail(T) to the lean-to near the house(Se) where they usually ate (R).*
- (17а) *Байрон вирушив (Te) сам з підносом до навісу (T), який знаходився біля будинку (Se), де зазвичай вони їли (R).*

СПР з підрядним обставини місця починається з теми *Byron went alone with his lunch pail*, яка при перекладі передана за допомогою синтаксичного уподібнення та вилучення слова *lunch*. Перехідний елемент виражений дієсловом у минулому часі *went*. Ситуативний елемент представлений у словосполученні *to the lean-to near the house*. Підрядне речення являється ремою, яка перекладена дослівно. СПР в оригіналі містить одне підрядне, а в перекладі ми отримали два, тобто використали трансформацію внутрішнього членування. Дане речення є простим для перекладу. Функціональна структура речення та прагматика збережена. Англійське речення використовує дієприкметниковий зворот, що характерний для англійської мови; українське речення використовує підрядне речення, що є типовим для української мови.

Порядок слів: Англійське речення: прямий порядок слів (підмет – присудок – додаток); українське речення: може мати відхилення від прямого порядку слів для посилення виразності

- (18) *He wished (T) that Donald would meet his eyes(P).*
- (18а) *Хотілось (Т), щоб Дональд глянув йому прямо в очі (Р).*

Складнопідрядне присудкове речення починається з теми *He wished*, яка у перекладі виражена дієсловом *Хотілось*, вилучено займенник *він* з метою зменшити кількість займенників у реченні. Рема представлена підрядним реченням *that Donald would meet his eyes*, а у перекладі *щоб Дональд глянув йому прямо в очі*, застосовано додавання слова *прямо*, для підсилення комунікативного навантаження на основне слово *очі*. Функціональна будова речення у перекладі така ж як і у вихідному реченні Т – Р.

(19) It was a hot afternoon, the first period after lunch(Se), a time(T) which More hated(P).

(19a) Був спекотний полудень, одразу після ланчу (Se), і цей час (T) Мор ненавидів (P).

Складнопідрядне означальне речення починається з ситуативного елементу *It was a hot afternoon, the first period after lunch*, у перекладі *Був спекотний полудень, одразу після ланчу*. Тема виражена іменником *a time*, а у перекладі і *цей час*, застосовано підсилювальне слово *цей*, задля уточнення та конкретизації теми в українському перекладі. Рема вихідного речення представлена підрядним реченням *which More hated*, у перекладі *Як продовження підрядного речення Мор ненавидів*. Функціональна будова речення збережена Se – T – P. Під час перекладу суттєвих змін та замінів не було зроблено.

(20) “She'll have company, before she goes much further,” Armstid said. The woman had now gone on, slowly, with her swelling and unmistakable burden. *Neither of them had seen (Te) her so much as glance at them (T) when she passed in a shapeless garment of faded blue (R), carrying a palm leaf fan and a small cloth bundle.*

(20a) «Не довго ще їй гуляти самотужки, перш ніж вона піде далі» – зазначив Армстід. Жінка вже віддалялась – повільно, разом з своєю набряклою очевидною ношею. *Вона начебто і не поглянула на них, коли проходила повз – у синій вицвілій одежині, з пальмовим віялом та вузликом в руках.*

Речення ускладнене дієприслівниковим зворотом *carrying a palm leaf fan and a small cloth bundle* було перекладене за допомогою введення іменникової конструкції. При перекладі отримали (3): *Вона начебто і не поглянула на них, коли проходила повз – у синій вицвілій одежині, з пальмовим віялом та*

вузликом в руках. Щоб досягти адекватності та милозвучності при перекладі були застосовані трансформації вилучення у головній частині та заміни певних частин мови у підрядній частині. Прагматика збережена.

(21) “I’m really upset by that man,” said Miss Carter. She was very serious. *It was clear (T) that she could think about nothing but Byron (P)*. “Well then, confound him!” he said, laughing, “if he upset you!”

(21a) Цей чоловік мене дійсно засмутив, – з серйозністю сказала міс Картер. *І стало зрозуміло (T), що вона зараз не може думати ні про кого іншого окрім Байрона (P)*. – Ох же негідник! – відгукнувся посміхаючись він. – Так вас засмутив!

Додаткове СПР має розчленовану комунікативну структуру, тема виражена головним реченням, а рема знаходиться у підрядному реченні.

Тема речення *It was clear*, у перекладі не зазнала значних змін *І стало зрозуміло*. Рема вихідного речення представлена підрядним реченням *that she could think about nothing but Bledyard*, а у перекладі *що вона зараз не може думати ні про кого іншого окрім Бладуарда*. Під час перекладу речення майже не зазнало змін, його функціональна будова та прагматика збережені.

2.4. Фреймова організація СПР як складової тексту

Кожна структурна схема речення в конкретних висловленнях може бути представлена різними варіантами в тих чи інших модифікаціях, при яких вона не перетворюватиметься в іншу структурну схему, тобто залишатиметься тотожною сама собі і втілюватиме той самий синтаксичний концепт. До варіантів схеми (моделі) речення, що називають також «внутрішньо модельними модифікаціями», традиційно відносять парадигматичні («члени внутрішньо модельної парадигми») і не парадигматичні модифікації

(«регулярні реалізації») схеми. Належність до того чи іншого типу визначається розумінням синтаксичної парадигми. Проаналізуймо.

(1) *The bayou curved like a crescent* (1a) Байу вигинався, як півмісяць around the point of land on which La Folle's cabin stood. Between the stream каюта Ла Фоль. Між потоком і and the hut lay a big abandoned field, хатиною лежало велике занедбане where cattle were pastured when the поле, де паслася худоба, коли байоу bayou supplied them with water enough. забезпечувало їх достатньою Through the woods that spread back кількістю води. Через ліс, який into unknown regions the woman had поширився назад в невідомі регіони, drawn an imaginary line, and past this жінка провела уявну лінію, і повз circle she never stepped. This was the цього кола вона ніколи не ступала. Це form of her only mania. була її єдина манія.

Аналіз англійського та українського речень

Англійське речення:

- *The bayou curved like a crescent* – головне речення.
  - *The bayou* – підмет (суб'єкт), іменник у називному відмінку.
  - *curved* – присудок (предикат), дієслово в минулому часі.
  - *like a crescent* – обставина порівняння, присудкова частина.
- *around the point of land* – обставина місця, приєднується до дієслова *curved*.
- *on which La Folle's cabin stood* – підрядне означальне речення, відноситься до *the point of land*.

Розбір другого речення:

- *Between the stream and the hut lay a big abandoned field* – головне речення.
  - *a big abandoned field* – підмет.
  - *lay* – присудок.

- *Between the stream and the hut* – обставина місця.
- *where cattle were pastured when the bayou supplied them with water enough* – підрядне означальне речення, відноситься до *field*.

Загальні особливості:

- Використання складних речень з підрядними означальними для детального опису місця.
- Багато дієприкметникових зворотів (наприклад, *spread back into unknown regions*), що додають опису динамічності.
- Використання порівнянь (*like a crescent*) для створення образності.

Українське речення

Розбір першого речення:

- *Байу вигинався* – головне речення.
  - *Байу* – підмет.
  - *вигинався* – присудок.
  - *як півмісяць* – обставина порівняння.
- **навколо точки землі** – обставина місця.
- **на якій стояла каюта Ла Фоль** – підрядне означальне речення.

Розбір другого речення:

- *Між потоком і хатиною лежало велике занедбане поле* – головне речення.
  - *велике занедбане поле* – підмет.
  - *лежало* – присудок.
  - *Між потоком і хатиною* – обставина місця.

Загальні особливості:

- Структура речень подібна до англійського оригіналу.
- Використовуються дієприкметники для опису стану (занедбане поле).
- Підрядні означальні речення доповнюють інформацію про головне речення.

Порівняння

Обидва тексти демонструють схожу граматичну структуру. Однак, є деякі відмінності в лексиці та синтаксисі, пов'язані з особливостями англійської та української мов.

- **Лексика:** Англійський текст використовує більш складні іменники та дієслова, тоді як український текст більш простий і зрозумілий.
- **Синтаксис:** В англійському тексті більше дієприкметникових зворотів, що робить його більш лаконічним. Український текст використовує більше простих речень.

Висновок:

Граматичний аналіз показав, що обидва тексти побудовані за схожими принципами, але мають свої особливості, пов'язані з мовними відмінностями. Обидва тексти ефективно передають образ місця та створюють атмосферу ізоляції.

(2) *She was now a large, gaunt black woman, past thirty-five. Her real name was Jacqueline, but every one on the plantation called her La Folle, because in childhood she had been frightened literally "out of her senses," and had never wholly regained them.* (2a) *Тепер вона була великою, худюю чорношкірою жінкою, після тридцяти п'яти. Її справжнє ім'я Жаклін, але кожен на плантації називав її La Folle, тому що в дитинстві вона злякалася буквально «з її почуттів», і ніколи повністю їх не повертала.*

Граматичний аналіз українського перекладу

Загальна оцінка: Переклад загалом адекватний, передає основний зміст англійського оригіналу. Однак, є кілька нюансів, які варто розглянути детальніше.

Детальний аналіз:

- «Тепер вона була великою, худюю чорношкірою жінкою, після тридцяти п'яти.»
  - Структура речення правильна.

- Використання прислівника *«тепер»* вказує на зміну стану персонажа з часом.
- Опис зовнішності детальний і зрозумілий.
- *«Її справжнє ім'я Жаклін...»*
  - Проста конструкція, яка чітко передає інформацію.
- *"...але кожен на плантації називав її La Folle..."*
  - Використання сполучника *«але»* правильно передає контраст між справжнім ім'ям і прізвиськом.
  - Вираз *«на плантації»* уточнює контекст.
- *«...тому що в дитинстві вона злякалася буквально «з її почуттів»...»*
  - Фраза *«злякалася буквально «з її почуттів»* є калькою з англійського і звучить дещо громіздко. Можна було б використовувати більш природний український вираз, наприклад: *«...тому що в дитинстві вона так сильно злякалася, що втратила розум»*.
- *«...і ніколи повністю їх не повертала»*
  - Завершує думку про те, що жінка ніколи не одужала після пережитого страху.

Пропозиції щодо вдосконалення:

- **Більш природний український вираз:** Замість *«злякалася»* буквально *«з її почуттів»* можна використати *«злякалася до непритомності»* або *«втратила розум»*.
- **Синоніми:** Для уникнення повторів можна замінити деякі слова синонімами, наприклад, замість *«велика»* – *«потужна»*, замість *«худя»* – *«худорлява»*.

Переклад з урахуванням пропозицій:

- **Варіант 1:** *Тепер вона була великою, худою чорношкірою жінкою, за тридцять п'ять. Її справжнє ім'я було Жаклін, але кожен на*

плантації називав її *Ла Фоль*, тому що в дитинстві вона так сильно злякалася, що втратила розум і ніколи повністю не одужала.

- **Варіант 2:** *Тепер вона була потужною, худорлявою чорношкірою жінкою, за тридцять п'ять. Її справжнє ім'я було Жаклін, але на плантації її знали лише як Ла Фоль, бо в дитинстві сильний переляк відібрав у неї розум.*

Висновок:

Загалом, український переклад передає зміст оригіналу. Однак, декілька стилістичних змін можуть зробити його більш природним і виразним.

Чи хотіли б Ви розглянути інші варіанти перекладу або проаналізувати інший фрагмент тексту?

Зроби граматичний аналіз обох речень *She was now a large, gaunt black woman, past thirty-five. Her real name was Jacqueline, but every one on the plantation called her La Folle, because in childhood she had been frightened literally "out of her senses," and had never wholly regained them.* – *Тепер вона була великою, худю чорношкірою жінкою, після тридцяти п'яти. Її справжнє ім'я Жаклін, але кожен на плантації називав її La Folle, тому що в дитинстві вона злякалася буквально «з її почуттів», і ніколи повністю їх не повертала.*

Аналіз речень (2) та (2а)

Англійське речення:

- *She was now a large, gaunt black woman, past thirty-five.*
  - *She* – займенник (підмет) в називному відмінку, третя особа, однини.
  - *was* – дієслово-зв'язка в Past Simple, вказує на минулий стан.
  - *a large, gaunt black woman* – іменна частина складеного іменного присудка, описує підмет.
  - *past thirty-five* – прислівниковий зворот, що вказує на вік.
- *Her real name was Jacqueline, but every one on the plantation called her La Folle*
  - *Her real name* – підмет.

- *was Jacqueline* – присудок.
- *but every one on the plantation called her La Folle* – протиставне речення, пов'язане сполучником "but".
- *every one* – айменник, виконує роль підмета в підрядному реченні.
- *called* – дієслово в Past Simple, вказує на дію, яку виконували інші люди.
- *because in childhood she had been frightened literally "out of her senses," and had never wholly regained them.*
  - *because* – підрядний сполучник, вводить причинове підрядне речення.
  - *in childhood* – обставина часу.
  - *had been frightened* – дієслово в Past Perfect, вказує на дію, що відбулася раніше іншої дії в минулому.
  - *literally "out of her senses"* – обставина способу дії, підсилює значення дієслова.
  - *and had never wholly regained them* – друге підрядне речення, пов'язане сполучником "and".

Українське речення:

- *Тепер вона була великою, худою чорношкірою жінкою, після тридцяти п'яти.*
  - *Тепер* – обставина часу.
  - *вона була* – присудок.
  - *великою, худою чорношкірою жінкою, після тридцяти п'яти* – іменна частина складеного іменного присудка.
- *Її справжнє ім'я Жаклін, але кожен на плантації називав її La Folle*
  - *Її справжнє ім'я Жаклін* – головне речення.
  - *але кожен на плантації називав її La Folle* – протиставне речення.
- *тому що в дитинстві вона злякалася буквально «з її почуттів», і ніколи повністю їх не повертала.*

- *тому що* – підрядний сполучник, вводить причинове підрядне речення.
- *в дитинстві* – обставина часу.
- *вона злякалася* – присудок.
- *буквально «з її почуттів»* – обставина способу дії.
- **і ніколи повністю їх не повертала** – друге підрядне речення, пов'язане сполучником «і».

Порівняння

Обидва речення описують одну й ту ж саму особу та її минуле. Структура речень схожа: обидва використовують складні речення з підрядними, щоб передати детальну інформацію.

• Відмінності:

- **Лексика:** Англійська мова використовує більше складних конструкцій і дієприкметникових зворотів. Український переклад спрощує деякі конструкції для кращого сприйняття.
- **Порядок слів:** Порядок слів в англійському реченні більш фіксований, ніж в українському.
- **Використання сполучників:** Обидві мови використовують сполучники для зв'язку простих речень в складні, але вибір сполучників може відрізнитися.

Загалом, український переклад адекватно передає зміст англійського оригіналу, хоча є деякі стилістичні відмінності.

(3) *It was when there had been* (3a) *Це було тоді, коли цілий день в skirmishing and sharpshooting all day лісі точилися сутички і перестрілки. in the woods. Evening was near when Вечір наближався, коли P'itit P'tit Maitre, black with powder and Майтр, чорний від кінтяви та crimson with blood, had staggered into заюшений кров'ю, зайшов, the cabin of Jacqueline's mother, his хитаючись до каюти матері Жаклін, pursuers close at his heels. його переслідувачі були близько.*

Зіставний граматичний аналіз англійського та українського речень (3) та (3а)

Англійське речення:

- *It was when there had been skirmishing and sharpshooting all day in the woods.*
  - Це складнопідрядне речення з підрядним обставинним часу.
  - *It* – формальний підмет, який вводить підрядне речення.
  - *was* – дієслово-зв'язка в Past Simple.
  - *when there had been skirmishing and sharpshooting all day in the woods* – підрядне речення, що вказує на час дії.
  - *there had been* – дієслова в Past Perfect, вказують на дію, яка завершилася до іншої дії в минулому.
- *Evening was near when P'tit Maitre, black with powder and crimson with blood, had staggered into the cabin of Jacqueline's mother, his pursuers close at his heels.*
  - *Evening was near* – головне речення.
  - *when P'tit Maitre, black with powder and crimson with blood, had staggered into the cabin of Jacqueline's mother, his pursuers close at his heels* – підрядне речення часу.
  - *P'tit Maitre* – підмет.
  - *had staggered* – дієслово в Past Perfect, вказує на дію, що завершилася до іншої дії в минулому.
  - *black with powder and crimson with blood* – дієприкметниковий зворот, що описує стан P'tit Maitre.
  - *his pursuers close at his heels* – дієприкметниковий зворот, що описує обставини переслідування.

Українське речення:

- *Це було тоді, коли цілий день в лісі точилися сутички і перестрілки.*
  - *Це було* – головне речення.

- *тоді, коли цілий день в лісі точилися сутички і перестрілки* – підрядне речення часу.
- *цілий день* – обставина часу.
- *точилися сутички і перестрілки* – присудок.
- *Вечір наближався, коли Пітіт Майтр, чорний від кіптяви та заюшений кров'ю, зайшов, хитаючись до каюти матері Жаклін, його переслідувачі були близько.*
  - *Вечір наближався* – головне речення.
  - *коли Пітіт Майтр, чорний від кіптяви та заюшений кров'ю, зайшов, хитаючись до каюти матері Жаклін, його переслідувачі були близько* – підрядне речення часу.
  - *Пітіт Майтр* – підмет.
  - *зайшов, хитаючись* – присудок.
  - *чорний від кіптяви та заюшений кров'ю* – дієприкметниковий зворот, що описує стан Пітіт Майтра.
  - *його переслідувачі були близько* – дієприкметниковий зворот, що описує обставини переслідування.

Порівняння

Обидва речення описують події, що відбувалися в минулому, використовуючи складні речення з підрядними обставинними часу. Основні граматичні конструкції схожі:

- **Використання часу Past Perfect:** В англійському реченні для опису дій, що відбулися раніше, використовується Past Perfect. В українському перекладі ця ж ідея передається за допомогою контексту.
- **Дієприкметникові звороти:** Обидві мови використовують дієприкметникові звороти для опису стану персонажів та обставин.
- **Підрядні речення часу:** В обох мовах використовуються підрядні речення часу, щоб зв'язати дві події в часі.

Основні відмінності:

- **Порядок слів:** В англійському реченні порядок слів більш фіксований, ніж в українському.
- **Використання допоміжних дієслів:** В англійському реченні активно використовуються допоміжні дієслова (*had, was*), в українському – менше.
- **Лексика:** Вибір лексики в обох мовах може відрізнятися через різні культурні та історичні контексти.

Загалом, український переклад адекватно передає зміст англійського оригіналу, хоча є суттєві відмінності в конструкційних схемах речень.

Таким чином, залежно від цілей мовця одні й ті ж ситуації об'єктивної дійсності можуть бути представлені як різні типи відношень і зіставлені з різними концептами. Концептуальні відмінності проявляються у відмінностях структурних схем, що використовуються для вербалізації синтаксичного концепту.

Висновки до Розділу 2

Пропоноване дослідження базується на передачі комунікативно-когнітивного потенціалу СПР в художньому тексті.

У класифікаційних характеристиках складнопідрядного речення у порівнюваних мовах спостерігається ізоморфізм. Проте у їх реалізації як рамочних конструкцій із ментальними схемами, що базуються на семантиці дієслова спостерігаємо суттєві відмінності.

Особливістю українського складнопідрядного речення порівняно до англійського є значно більше поширення речень, в головній частині яких є корелятивне, або співвідносне (вказівне) слово, яке конкретизується підрядним реченням.

Комунікативний синтаксис спрямований на динамічний бік мовленнєвих одиниць висловлень, на особливості їхнього актуального

членування в конкретних комунікативних ситуаціях, на встановлення мовленнєвих варіантів речень, комунікативної парадигматики, особливостей модальності й перформативності ролі порядку слів н інтонації у формуванні змісту висловлень тощо. До того ж комунікативний синтаксис оперує поняттями диктумної інформації та модально-комунікативної, яка проектується на роль суб'єктивно-прагматичних чинників, пов'язаних з особою мовця.

Найпоширенішими прийомами перекладу, які ми застосовували є морфологічні трансформації, перестановка членів означального компонента, іменникове словосполучення, прикладка, дієприкметниковий зворот, підрядне означальне речення, внутрішнє членування речення, описовий переклад.

При перекладі з англійської мови на української причина, що спонукає до перекладацьких перетворень, найчастіше криється у властивому носіям англійської мови баченні світу й пов'язаному із цим явищем мовної вибірковості, тобто вибору різних мовних засобів для передачі інформації. Описуючи предметну ситуацію, англійський мовець може вибрати іншу, ніж українець, відправну точку в описі, використати інший предикат або конфігурацію ознак. Для нього, зокрема, характерно переважне використання дієслівних форм. Українській мові, навпаки, властиво більш часте, ніж англійській, використанні іменників.

Причиною перекладацьких перетворень можуть служити й внутрішньомовні фактори, такі як сполучуваність і комунікативна структура висловлення. Одним з найголовніших завдань перекладача є не тільки досягнення семантичної еквівалентності текстів, а й максимально точна передача смислового навантаження. Для того щоб швидко та точно обрати відправну точку при здійсненні перекладу перекладачеві необхідно знати правила поділу речень на тематичну та рематичну інформацію та способи перетворень для досягнення чіткої передачі смислу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Сприйняття, відображення, кодування і трансформація відомостей про світ є пріоритетними предметами когнітивної лінгвістики, що констатує особливу роль мови в процесах становлення і розвитку знань людини про світ. Згідно з когнітивною лінгвістикою, мова – це не просто засіб спілкування, а й своєрідна карта світу, створена кожним народом. Через мову ми структуруємо свої знання про навколишню дійсність. Особливу увагу в цьому контексті приділяється вивченню синтаксичних конструкцій різних мов, оскільки вони найбільш яскраво відображають національну специфіку мислення. Концепти репрезентуються в мові лексемами, словосполученнями, фразеосполученнями, синтаксичними структурами (реченнями), текстами. Останнім часом особливу увагу мовознавців привертає вивчення саме синтаксичних просторів різних мов як відображення національної специфіки концептосфери народу.

2. Синтаксичні концепти – це образи ситуацій, осмислені людьми і вербалізовані синтаксичними структурами. Виявлено структури, які є рекурентними в різних мовах: – *хто / що є де* (концепт «буття об'єкта»); – *хто / що є який / яке* (концепт «буття ознаки об'єкта»); – *хто / що діє чим* (концепт «інакобуття об'єкта»); – *хто йде куди* (концепт «самостійне пересування агенса»); – *хто робить що* (концепт «агент впливає на об'єкт»).

3. В конкретних текстах ми спостерігаємо так звані поверхневі структури, за якими приховані глибинні структури – від однієї до декількох. Очевидно, що потрібно виявляти глибинні структури, які складають синтаксичну систему окремої мови, а далі зіставляти або системи різних мов в цілому, або лише потрібні для певної мети фрагменти. Передавання значень лексично поданими концептами у межах речення здійснюється за певними ментальними схемами, вербалізованими у вигляді синтаксичних конструкцій, що відповідають знанням про структуру ситуації. Здатність людської мови

описувати одну ситуацію різними засобами відома з семантико-синтаксичних теорій.

Пропозицію в когнітивній лінгвістиці розуміють як особливу оперативну структуру свідомості та/або особливу одиницю збереження знань в голові людини», що «репрезентує світ». Пропозиція, що складається з окремих компонентів смислу та відношень між ними, є «виключно смисловим набором» компонентів, що їх мовець прагне вербалізувати (діяч, дія, інструмент, об'єкт дії, час, місце дії тощо)». Відношення предиктування між цими компонентами фіксуються у базових схемах складнопідрядного речення.

4. Підрядністю речень називаємо такі синтаксичні відношення в парному, або бінарному, сполученні часткових речень, коли одне з них дістає внутрішню синтаксичну будову і функціональне значення, узалеженні від другого часткового речення виражені засобами підрядного підпорядкування – сполучними словами, сполучниками підрядності, лексико-синтаксичними засобами та інтонацією.

5. В українській мові залежно від того, яка частина головного речення синтаксично підпорядковує собі друге часткове речення, слід розрізняти три головних типи підрядності:

- підрядність до окремих членів речення (причленна підрядність);
- підрядність до цілого складу речення;
- взаємопідрядність.

6. Комунікативна перспектива окремого СПР це – розгортання висловлюваного у реченні повідомлення у певному напрямку у відповідності до того про що і що саме у ньому повідомляється. При цьому мається на увазі не просто лінійний порядок словесних форм, які утворюють конструктивний склад речення, а те особливе, установлене лише на комунікативно-синтаксичному рівні співвідношення його компонентів, яке у сучасній лінгвістичній літературі отримало назву актуального членування. На наступному етапі формування речення здійснюється його актуалізація, тобто подальша прив'язка до описуваного у ньому факту дійсності і до мовленнєвої

ситуації, де відбувається відповідний акт висловлювання (комунікативний акт). Відбувається подальше впорядкування призначеної для передачі смислової інформації.

Кожна структурна схема речення в конкретних висловленнях може бути представлена різними варіантами в тих чи інших модифікаціях, при яких вона не перетворюватиметься в іншу структурну схему, тобто залишатиметься тотожною сама собі і втілюватиме той самий синтаксичний концепт. Узгодження когнітивних параметрів оригіналу і перекладу забезпечує їх концептуальну і семантичну ідентичність. Когнітивно-домінуюча структура включає лише ті блоки знань, які є значимими в даний момент. Активізація певної структури знання через прийом когнітивної домінанти дозволяє оперативно виводити із пам'яті людини той чи інший концепт або схему мислення із подальшою його вербалізацією. Активізовані когнітивні структури у мисленнєвому образі ситуації отримують той чи інший напрям і, «висвітлюючи» тип концепту або схеми, свого роду символну структуру ментального рівня, фокусують той або інший тип конструкції як засіб репрезентації активізованого концепту.

7. Фрейм утворює особливу організацію знань, яка є необхідною передумовою нашої здатності до розуміння тісно зв'язаних між собою слів; це когнітивна карта слова, яку можна розглядати як відображення найбільш вживаних контекстів слова, як констатацію всіх напрямів, за якими настає перетворення семантики слова, як рекомендацію до повнішого лексикографічного уявлення значення слова. Фрейм – не лише засіб організації досвіду й інструмент пізнання, але й інструмент опису та пояснення лексичного і граматичного значень.

8. Словесна одиниця акумулює в собі синтаксичну одиницю, даючи можливість мовцю вибирати необхідну структурну схему» [Карамішева]. Дієслово, компактний, стиснутий семантичний варіант цілої події в часовому аспекті, – це і є вербалізатор синтаксичного концепту. Якщо фрейм – схематизація досвіду людини, то слово, речення, висловлювання –

схематизація мовного досвіду, перше – в семантиці, яка відображена у словникових дефініціях тлумачних словників, друге – в синтактиці, третє – у дискурсі.

9. Конструкція (схема) речення та зумовлене нею конструктивне (загальне) значення речення є одним із важливих факторів формування самого речення та його розуміння. Набір конструкцій і, відповідно, конструктивних значень у кожній мові обмежений і порівняно невеликий. У значеннях конструкцій ніби в узагальненій формі, відображаються типові ситуації, з якими люди мають справу у своєму повсякденному житті та діяльності.

Синтаксичні концепти – це образи ситуацій, осмислені людьми і вербалізовані синтаксичними структурами. Виявлено структури, які є рекурентними в різних мовах: – *хто / що є де* (концепт «буття об'єкта»); – *хто / що є який / яке* (концепт «буття ознаки об'єкта»); – *хто / що діє чим* (концепт «інакобуття об'єкта»); – *хто йде куди* (концепт «самостійне пересування агенса»); – *хто робить що* (концепт «агент впливає на об'єкт»). Нині синтаксичних концептів не та багато, але вони продовжують створюватися.

10. Матеріал різних мов засвідчив, що синтаксичні концепти напрацьовуються для тих ситуацій, які часто виникають в житті мовних спільнот і мають для них комунікативну значущість. Вони можуть бути як еквівалентними в різних народів, так і національно специфічними. *Перспективи* пропонований у роботі підхід до опису окремих синтаксичних структур і синтаксичної системи окремої мови є перспективним перш за все в ракурсі здійснення зіставних досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бехта І. А. Аспекти дискурсного аналізу художнього твору. Зб. наук. праць. *Серія «Філологічні науки»*. Рівне, 2006. Вип. 6. С.7–13.
2. Бехта І. А. Фреймова організація художнього дискурсу. Мова. Культура. Бізнес. Київ, КМУ, «Правові Джерела», 2003. Вип. 1. С.12–20.
3. Бойко Ю. П. Англійське складнопідрядне речення : структурно-семантичний, когнітивний та функціональний аспекти: дис. ...д-ра філол. наук. 10.02.04. Чернівці, 2013. 450 с.
4. Бойко Ю. П. Взаємозв'язок семантико-синтаксичної та комунікативної структур речення. *Філологічні науки. Мовознавство* : зб. наук. праць. Луцьк, 2009. Вип. 5. С. 47–52.
5. Бойко Ю. П. Диференційний потенціал складнопідрядного речення у текстах художнього та публіцистичного стилів мовлення / наук. ред. В.В.Левицький. *Германська філологія* : зб. наук. праць. Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту. Чернівці : Рута, 2006. Вип. 319–320. С. 121–134.
6. Бойко Ю. П. Когнітивна інтерпретація речення як комунікативної одиниці. *Мовні та концептуальні картини світу*. Київ, 2010. Вип. 29. С. 99–103.
7. Бойко Ю. П. Когнітивне моделювання складнопідрядного речення. *Нова філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. № 52. С. 121–125.
8. Бойко Ю. П. Когнітивні принципи організації синтаксичного концепту. *Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика* : тези допов. II всеукр. наук. конф. германістів з міжнародною участю. Хмельницький : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. С. 88–89.
9. Бойко Ю. П. Когнітивно-прагматична ситуація у поліпредикативному реченні. *Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози* : матеріали Міжнар. наук. конференції (26–27 травня 2011 р., м. Умань). С. 192–194.
10. Бойко Ю. П. Конструктивний інваріант гіпотаксису у когнітивно-функціональній площині. *Сучасні дослідження з іноземної філології* : зб. наук.

праць / відп. ред. М. П. Фабіан. Ужгород : ФОП Бреза А. Е., 2012. Вип. 10. С. 220–228.

11. Бойко Ю. П. Парадигма англійського гіпотаксису у синхронії та діахронії: монографія. Хмельницький: «Поліграфіст 2», 2012. 452 с.

12. Бойко Ю. П. Репрезентація когнітивних моделей засобами складнопідрядного речення. *Нова філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. № 40. С. 62–67.

13. Бойко Ю. П. Семантико-когнітивна організація гіпотаксису: напрями та перспективи досліджень. *Семантика мови і тексту* : матеріали XI міжнар. наук. конференції (26–28 вересня, м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ, 2012. С. 386–389.

14. Бойко Ю. П. Фреймові сітки у гіпотаксичних конструкціях. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць . Хмельницький : ХНУ, 2019. Вип. 18. С. 5–9.

15. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення у системі синтаксичних одиниць. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.

16. Єсипенко Н. Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитативний підхід: монографія. Чернівці, 2012. 320 с.

17. Жаботинська С. А. Концептуальний аналіз мови: фреймові мережі. *Мова. Науково-теоретичний часопис із мовознавства: проблеми прикладної лінгвістики*. Одеса : Астропринт, 2004. № 9. С. 81–92.

18. Жаботинська С. А. Концептуальний аналіз: типи кадрів. *Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Філологічні науки*. 1999. Вип. 11. С. 3–17.

19. Жаботинська С. А. Лексичне значення: принципи побудови концептуальної мережі / *Zlovo z perspektywy jezykoznawcy i tlumacza* ; ed. by A. Pstyga. T. II. Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. P. 53–62.

20. Жаботинська С. А. Моделі репрезентації знань у контексті різних шкіл когнітивної лінгвістики: інтегративний підхід. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В.І.Каразіна*. 2009. № 848. С. 3–10.

21. Жаботинська С. А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи. *Мова. Людина. Світ: до 70-річчя проф. М. Кочергана* : зб. наук. праць. Київ : Київ. держ. лінгв. ун-т, 2006. С. 178–192.

22. Жаботинська С. А. Принципи лінгвокогнітивного аналізу та феномен полісемії. *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства: до 70-річчя проф. В.В. Левицького* : зб. наук. праць. Чернівці : Книги–ХХІ, 2008. С. 357–368.

23. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна граматики української та англійської мов. Київ, 1960. 161 с.

24. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. 378 с.

25. Засєкін С. В. Когнітивно-дискурсивні S-універсалії перекладу художнього тексту: досвід емпіричного психолінгвістичного дослідження. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки РОЗДІЛ III. Теорія і практика перекладу*. 22, 2012. С. 119–123.

26. Іваницька Н. Л. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 97–103.

27. Карамишева І. Б. Синтаксичний концепт і структурна схема речення: підходи до встановлення співвідношення. *Збірник наукових праць: Філологічні студії*. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 7. С. 56–65.

28. Карамишева І. Б. Синтаксичний концепт» як Tertium COMPARATIONIS у контрастивному вивченні синтаксичних структур : наук. записки : у 2 ч. *Мовознавство. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 105. С. 128–132.

29. Карамишева І. Д. Аналіз синтаксичних конструкцій у руслі сучасних досягнень когнітивного синтаксису. *Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки: Мовознавство»*. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 5. С. 30–36.

30. Козіцька О. А. Контаміновані складнопірядні багатокomпонентні

речення в сучасній українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2003. 19 с.

31. Кононенко В. І. Предикат у структурі речення : монографія. Київ : Івано-Франківськ–Варшава, 2010. 408 с.

32. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Академія, 2000. 368 с.

33. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. університет, 2011. 672 с.

34. Кусько К. Я. Фреймова вербалізація країнознавчого дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2001. №5 С.11–121.

35. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : навч. посібник [для студ. старших курсів філол. спец.]. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.

36. Леміш Н. Є. Комунікативно-прагматичні та структурно-семантичні характеристики каузального комплексу в сучасних германських, романських та слов'янських мовах: зіставно-типологічний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. Наук : 10.02.17. Київ, 2015. 36 с.

37. Леміш Н. Є. Синтаксичний концепт як *tertium comparationis* при встановленні типології структур каузального комплексу (на матеріалі нідерландської та української мов. *Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія «Філологія»*: зб. наук. пр. / гол. ред. А.В. Корольова. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2014. Вип. 17, № 1. С. 107–114.

38. Лешкова Н. В. Актуальне членування детермінативних складнопідрядних речень : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 2006. 20 с.

39. Лимаренко О. А. Функціонально-семантичне поле допустовості в синтаксисі сучасної англійської мові : у 5 ч. *Мовознавство. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2010. Вип. 89 (4). С. 183–187.

40. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с.

41. Меркулова Н. О. Засоби тема-рематичного поділу висловлення : дис...

канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 165 с.

42. Михайлова О. В. Просте речення в давньоанглійській мові: синтаксичний, семантичний, когнітивний та комунікативний аспекти : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2007. 202 с.

43. Мірченко М. В. Синтаксичні категорії речення : автореф. дис... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2002. 41 с.

44. Морозова І. Б. Таксономія елементарних комунікативних одиниць в сучасній англійській мові : дис... д-ра філол. наук : 10.02.04. Одеса., 2004. 450 с.

45. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

46. Приходько А. М. Концептивна природа семантики. *Studia Philologica Ser. Філологічні студії* : зб. наук. праць. / ред. кол.: І.Р. Буніятова, Л.І. Белєхова, О.Є. Бондарева [та ін.]. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. Вип. 2. С. 11–16.

47. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

48. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.

49. Соколова Н. В. Вербалізація концептосфери «фемінізм» в американському жіночому дискурсі ХІХ–ХХ ст. : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2007. 20 с.

50. Ткач О. В. Складнопідрядні речення з корелятами якісно-кількісної семантики в сучасній українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2000. 18 с.

51. Шевченко І. С. Когнітивне моделювання простого речення. *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя проф. В.В. Левицького* : зб. наук. праць. / за наук. ред. В. В. Левицького. Чернівці : Книги – ХХІ, 2008. С. 390–394.

52. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків : Константа, 2005. С. 9–20.

53. Шульжук Н. В. Структура складного речення у діалогічному мовленні (на матеріалі художніх творів) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1999. 16 с.
54. Baker C. L. English Syntax / C. L. Baker. 2-nd ed. Mass., London : the MIT Press Cambridge, 1995. 647 p.
55. Bekhta Ivan Mental models in cognitive linguistics. *Новітня філологія*. Миколаїв : МДГУ, 2005. № 2 (22). С. 186–187.
56. Brown G., Yule G. Discourse analysis. Cambridge, 2001. 281 p.
57. Chomsky N. Lectures on Government and Binding. The Piza Lectures / N. Chomsky [7th ed.]. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 1981. 371 p.
58. Chomsky N. Syntactic Structures. The Hague: Mouton and Co., 1957. 237 p.
59. Croft W. Cognitive linguistics. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2004. 356 p.
60. Croft W. Radical Construction Grammar. Syntactic theory in typological perspective. New York : Oxford Univ. Press, 2001. 445 p.
61. Croft W. Some contributions of typology to cognitive linguistics, and vice versa. *Cognitive linguistics: Foundations, scope and methodology*. Berlin ; New York: Mouton de Gruyter, 1999. P. 61–93.
62. Dijk T. A. van. Elite Discourse and Racism. Vol. 6. London, 1985. 326 p.
63. Dijk T. A. van. Studies in the Pragmatics of Discourse. The Hague, 1981. 347 p.
64. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. 356 p.
65. Fauconnier G. Methods and Generalisations. *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*. New York : Mouton de Gruyter, 1999. P. 95–127.
66. Fauconnier G. The way we think. Conceptual blending and the mind's hidden complexities. New York : Basic Books, 2002. 440 p.
67. Fillmore Ch. Case for case reopened / Ch. Fillmore ; ed. by P. Cole. *Syntax and semantics: Grammatical relation*. New York : Academic Press, 1977. P. 76–138.
68. Fillmore Ch. Frame Semantics. *Linguistics in the Morning Calm : Selected Papers from the SICOL*. 1982. P. 111–137.

69. Givon T. *Functionalism and Grammar*. Amsterdam, 1994. 416 p.
70. Givon T. *On Understanding Grammar*. New York, 1979. 382 p.
71. Givon T. *Syntax*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2001. Vol. 1. 519 p.
72. Goffman E. *Frame Analysis*. Cambridge Ma., 1974. 586 p.
73. Goldberg A. E. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. London : The University of Chicago Press, Ltd., 1992. 265 p.
74. Gomez-Gonzalez M. A. Some Reflections on Systemic Functional Grammar: With a Focus on Theme. *Word*. 2001. Vol. 52. № 1. P. 1–22.
75. Jackendoff R. *Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. New York : OUP, 2002. 477 p.
76. Jackendoff R. *Semantics and Cognition*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. 436 p.
77. Jackendoff R. *Sense and Reference in a Psychologically Based Semantics. Talking Minds*. Cambridge, 1984. P. 56–64.
78. Johnson-Laird P. N. *Mental Model in Cognitive Science. Cognitive Science*. 1984. Vol. 4. P. 123–131.
79. Lakoff G. *Cognitive semantics*. Bloomington, 1988. 568 p.
80. Lakoff G. *Women, fire and dangerous things*. Chicago : Univ. of Chicago Press, 1987. 516 p.
81. Langacker R. W. A usage-based model. *Topics in cognitive linguistics*. Amsterdam : Benjamins, 1988. P. 127–161.
82. Langacker R. W. *A Course in Cognitive Grammar : manuscript*. San Diego, 2000. 348 p.
83. Langacker R. W. *Concept, Image, and Symbol*. Berlin, 1991. 568 p.
84. Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar : Theoretical prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987. Vol. 1. 395 p.
85. Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar. V. 2 : Descriptive application*. Stanford : Stanford University Press, 1991. Vol. 1. 395 p.

86. Langacker R. W. Assessing the Cognitive Linguistic Enterprise. *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope and Methodology*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1999. P. 13–59.

87. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Language. Longman Group Limited, 1985. 1779 p.

88. Sorokovykh A.S. Iz istorii izucheniia strukturnoi skhemy prostogo predlozheniia v otechestvennoi lingvistike. *The History of Study of the Simple Sentence Structural Scheme in Domestic Linguistics*: зб. наук. праць. 2016. Вип. 7, 65 [electronic journal] <http://teoria-practica.ru/-1-2012/philology/sorokovykh.pdf>

89. Talmy L. Figure and Ground in Complex Sentences. *Universals of Human Language* ; ed. by J. Greenberg. Vol. 4. Syntax. Stanford : Stanford Univ. Press, 1978. P. 625–649.

90. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics. *Concept Structuring Systems*. Vol. 1. Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 2000. 495 p.

ПЕРЕЛІК ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

91. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. /за ред. М. Зубрицької. 2-е вид., доповнене. Львів : Літопис. 2001. С.796.

92. Енциклопелія перекладознавства : у 4 т. Т.1. : пер. з англ./ за ред. : Івз Гамбієра та Люка ван Дорслара; за заг. ред. : О.А.Кальниченка та Л.М.Черноватого. Вінниця: Нова книга, 2020. 552 с.

93. Енциклопелія перекладознавства : у 4 т. Т.2. : пер. з англ./ за ред. : Іва Гамб'є та Люка ван Дорслара; за заг. ред. : О.А. Кальниченка та Л.М.Черноватого. Вінниця: Нова книга, 2020. 276 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

94. Едгар Аллан По. Вбивства на вулиці Морг та інші історії = *The Murders in the Rue Morgue and Other Stories* / пер. з англ. А. Пехник. Київ : Знання, 2002. 331 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

THE MURDERS
IN THE RUE MORGUE

What song the Syrens sang, or what name Achilles
assumed when he hid himself among women,
although puzzling questions, are not beyond all
conjecture.

– *Sir Thomas Browne*

The mental features discoursed of as the analytical, are, in themselves, but little susceptible of analysis. We appreciate them only in their effects. We know of them, among other things, that they are always to their possessor, when inordinately possessed, a source of the liveliest enjoyment. As the strong man exults in his physical ability, delighting in such exercises as call his muscles into action, so glories the analyst in that moral activity which disentangles. He derives pleasure from even the most trivial occupations bringing his talent into play. He is fond of enigmas, of conundrums, of hieroglyphics; exhibiting in his solutions of each a degree of acumen which appears to the ordinary apprehension praeternatural. His results, brought about by the very soul and essence of method, have, in truth, the whole air of intuition.

The faculty of re-resolution is possibly much invigorated by mathematical study, and especially by that highest branch of it which, unjustly, and merely on account of its retrograde operations, has been called, as if *par excellence*, analysis. Yet to calculate is not in itself to analyse. A chess-player, for example, does the one, without effort at the other. It follows that the game of chess, in its effects upon mental character, is greatly misunderstood. I am not now writing a treatise, but simply prefacing a somewhat peculiar narrative by observations very much at random; I will, therefore, take occasion to assert that the higher powers of the reflective intellect are more decidedly and more usefully tasked by the unostentatious game of draughts than by all the elaborate frivolity of chess. In this latter, where the pieces have different and

ВБИВСТВА
НА ВУЛИЦІ МОРГ

Яку пісню співали сирени або ж яким іменем
назвався Ахілл, ховаючись серед жінок, от наскільки
вже це, здається, мудровані питання, а й тут можливі
певні припущення.

Сер Томас Браун

Так звані аналітичні здібності нашого розуму самі собою малодоступні для аналізу. Ми судимо про них тільки за результатами. Серед іншого нам відомо, що для людини, особливо талановитої у цьому сенсі, дар аналізу слугує джерелом живої насолоди. Подібно до того, як атлет пишається власною силою та спритністю і отримує задоволення у вправах, котрі змушують його м'язи працювати, так і аналітик радіє будь-якій можливості щось прояснити або розплутати. Усяке, хоч би й нехитре завдання, що викрешує іскри з його таланту, йому приємне. Він обожнює загадки, ребуси і криптограми, виявляючи під час їхнього розв'язання проникливість, яка звичайному розуму видається ледь не надприродною. Його розв'язання, породжені точними методами ми, часто видаються чудесами інтуїції.

Ця здатність до розв'язування, можливо, має успіх від занять математикою, зокрема тим вищим її розділом, який неправомірно і лише через зворотний характер дій іменується аналізом, так би мовити аналізом *par excellence*. Однак зважувати, обчислювати само собою ще не означає аналізувати. Наприклад, шахіст розраховує, але аж ніяк не аналізує. Звідси випливає, що уявлення про шахи як про гру, винятково корисну для розуму, ґрунтується на чистісінькому непорозумінні. Й оскільки перед вами, читачу, не трактат, а лише декілька побіжних міркувань, що повинні слугувати передмовою для моєї не зовсім звичайної розповіді, то я скористаюся нагодою наголосити: невибаглива гра у шашки потребує значно вищого уміння мислення і

bizarre motions, with various and variable values, what is only complex, is mistaken (a not unusual error) for what is profound. The attention is here called powerfully into play. If it flag for an instant, an oversight is committed, resulting in injury or defeat. The possible moves being not only manifold, but involute, the chances of such oversights are multiplied; and in nine cases out of ten it is the more concentrative rather than the more acute player who conquers. In draughts, on the contrary, where the moves are unique and have but little variation, the probabilities of inadvertence are diminished, and the mere attention being left comparatively unemployed, what advantages are obtained by either party are obtained by superior acumen. To be less abstract, let us suppose a game of draughts where the pieces are reduced to four kings, and where, of course, no oversight is to be expected. It is obvious that here the victory can be decided (the players being at all equal) only by some *recherché*¹ movement, the result of some strong exertion of the intellect. Deprived of ordinary resources, the analyst throws himself into the spirit of his opponent, identifies himself therewith, and not unfrequently sees thus, at a glance, the sole methods (sometime indeed absurdly simple ones) by which he may seduce into error or hurry into miscalculation.

Whist has long been noted for its influence upon what is termed the calculating power; and men of the highest order of intellect have been known to take an apparently unaccountable delight in it, while eschewing chess as frivolous. Beyond doubt there is nothing of a similar nature so greatly tasking the faculty of analysis. The best chess-player in Christendom may be little more than the best player of chess; but proficiency in whist implies capacity for success in all those more important undertakings where mind struggles with mind. When I say proficiency, I mean that perfection in the game which includes a comprehension of *all* the sources whence legitimate advantage may be derived. These are not only manifold, but multiform, and lie frequently among recesses of thought altogether inaccessible to the ordinary understanding. To observe attentively is to remember distinctly; and, so far, the concentrative chess-player will do very well at whist; while the rules of Hoyle (themselves based upon the mere mechanism

висуває перед розумом більше корисних завдань, аніж уявна витонченість шахів. У шахах, де фігури нерівноцінні і їм притаманні розмаїті *чудернацькі* ходи, складність (як це нерідко трапляється) помилково вважають глибинною. Тим часом насправді тут усе вирішує *увага*. Варто їй пригаснути, і ви робите помилку, яка спричиняє прорахунок або поразку. А оскільки шахові ходи не лише різноманітні, а й багатозначні, то шанси на помилку відповідно зростають, і в дев'яти випадках з десяти перемагає не талановитіший, а зосередженіший гравець. Інша річ – шашки, де допускається лише хід із *незначними варіаціями*; тут шансів на недогляд набагато менше, увага не має особливого значення, й успіх залежить головню від *кмітливості*. Уявімо партію в шашки, де залишилися лише чотири дамки, а отже, про жоден недогляд не може бути й мови. Вочевидь, тут (за рівних сил) перемога залежить від вдалого ходу, несподіваного і *дометного* рішення. За відсутності інших можливостей, аналітик прагне проникнути в думки супротивника, ставить себе на його місце і часто з одного погляду зауважує ту єдину (іноді цілковито просту) комбінацію, що може змусити того прорахуватися або ж збити з пантелику.

Віст давно відомий як чудова школа для того, що іменується мистецтвом розрахунку; відомо також, що багато видатних розумів вирізнялися, здавалось би, незбагненною слабкістю до вісту, причому нехтуючи шахами, мов пустопорожнім заняттям. Насправді жодна інша гра не потребує такої здібності до аналізу. Найкращий у світі шахіст – лише шахіст, та й годі, а майстерна гра у віст пов'язана з умінням домагатися перемоги і в тих важливіших сферах людської діяльності, у котрих розум змагається з розумом. Кажучи "майстерна гра", я маю на увазі той рівень досконалості, за якого гравець володіє усіма засобами, що можуть привести до законної перемоги. Ці засоби не лише численні, а й різноманітні й нерідко передбачають знання людської душі, недоступне гравцеві середнього рівня. Хто уважно стежить, той виразно і пам'ятає, а отже, кожен уважний шахіст може сподіватися на успіх у вісті, оскільки

of the game) are sufficiently and generally comprehensible. Thus to have a retentive memory, and proceed by "the book" are points commonly regarded as the sum total of good playing. But it is in matters beyond the limits of mere rule that the skill of the analyst is evinced. He makes, in silence, a host of observations and inferences. So, perhaps, do his companions; and the difference in the extent of the information obtained, lies not so much in the validity of the inference as in the quality of the observation. The necessary knowledge is that of *what* to observe. Our player confines himself not at all; nor, because the game is the object, does he reject deductions from things external to the game. He examines the countenance of his partner, comparing it carefully with that of each of his opponents. He considers the mode of assorting the cards in each hand; often counting trump by trump, and honor by honor, through the glances bestowed by their holders upon each. He notes every variation of face as the play progresses, gathering a fund of thought from the differences in the expression of certainty, of surprise, of triumph, or of chagrin. From the manner of gathering up a trick he judges whether the person taking it, can make another in the suit. He recognises what is played through feint, by the manner with which it is thrown upon the table. A casual or inadvertent word; the accidental dropping or turning of a card, with the accompanying anxiety or carelessness in regard to its concealment; the counting of the tricks, with the order of their arrangement; embarrassment, hesitation, eagerness or trepidation – all afford, to his apparently intuitive perception, indications of the true state of affairs. The first two or three rounds having been played, he is in full possession of the contents of each hand, and thenceforward puts down his cards with as absolute a precision of purpose as if the rest of the party had turned outward the faces of their own.

The analytical power should not be confounded with simple ingenuity; for while the analyst is necessarily ingenious, the ingenious man is often remarkably incapable of analysis. The constructive or combining power, by which ingenuity is usually manifested, and to which the phrenologists (I believe erroneously) have assigned a separate organ, supposing it a primitive faculty, has

керівництво Гойла (грунтоване на простій механіці гри) загальнозрозуміле і загальнодоступне. Аби добре грати у віст, достатньо, згідно з поширеними уявленнями, дотримуватися книжкових "правил" і володіти хорошою пам'яттю. Однак мистецтво аналітика виявляється саме у тому, що не передбачено правилами гри. Яких він тільки не робить у глибині свідомості висновків і спостережень! Його партнер, мабуть, теж; але перевага у цій взаємній розвідці залежить не стільки від надійності висновків, скільки від *якості* спостереження. Важливо, безсумнівно, осмислити, на що звертати увагу. Проте наш гравець нічим себе не обмежує. І хоча пряма його мета – гра, він не нехтує й найвіддаленішими підказками. Він вивчає обличчя партнера та порівнює його з обличчям кожного супротивника, спостерігає, як вони розподіляють карти в обох руках, і часто вгадує козир за козирем і онер за онером з допомогою того, як вони на них позирають. Стежить у процесі гри за мімікою картярів і робить силу-силенну підсумків, зауважуючи всі відтінки упевненості, здивування, тріумфу або досади, що змінюються на їхніх обличчях. За тим, як партнер збирає карти, він доходить висновку про вагомість наступного ходу. За тим, як карту метають, здогадується, що супротивник хитрує і хід зроблений про людське око. Ненавмисно чи необдуманно упущене слово; випадкова карта, котра впала або відкрилася, і як її заховують – похапцем чи спокійно; підрахунок узятих карт і їхнє розташування; розгубленість, хвилювання, нетерплячка або страх – ніщо не просковзне повз нібито байдужий погляд аналітика. З двох-трьох ходів йому вже зрозуміло, що у кого на руках, і він викидає карту за картою з такою впевненістю, наче всі гравці вже розкрилися.

Здатність до аналізу не варто плутати з простою винахідливістю, бо аналітик завжди вигадливий, однак не всяка винахідлива людина має здібності до аналізу. Уміння придумувати й комбінувати, де зазвичай проявляється винахідливість і для чого френологи (абсолютно невинувато, як мені видається) придумали особливий орган, вважаючи цю здатність первинною, нерідко

been so frequently seen in those whose intellect bordered otherwise upon idiocy, as to have attracted general observation among writers on morals. Between ingenuity and the analytic ability there exists a difference far greater, indeed, than that between the fancy and the imagination, but of a character very strictly analogous. It will be found, in fact, that the ingenious are always fanciful, and the truly imaginative never otherwise than analytic.

The narrative which follows will appear to the reader somewhat in the light of a commentary upon the propositions just advanced.

Residing in Paris during the spring and part of the summer of 18—, I there became acquainted with a Monsieur C. Auguste Dupin. This young gentleman was of an excellent, indeed of an illustrious family, but, by a variety of untoward events, had been reduced to such poverty that the energy of his character succumbed beneath it, and he ceased to bestir himself in the world, or to care for the retrieval of his fortunes. By courtesy of his creditors, there still remained in his possession a small remnant of his patrimony; and, upon the income arising from this, he managed, by means of a rigorous economy, to procure the necessaries of life, without troubling himself about its superfluities. Books, indeed, were his sole luxuries, and in Paris these are easily obtained.

Our first meeting was at an obscure library in the Rue Montmartre, where the accident of our both being in search of the same very rare and very remarkable volume, brought us into closer communion. We saw each other again and again. I was deeply interested in the little family history which he detailed to me with all that candor which a Frenchman indulges whenever mere self is his theme. I was astonished, too, at the vast extent of his reading; and, above all, I felt my soul enkindled within me by the wild fervor, and the vivid freshness of his imagination. Seeking in Paris the objects I then sought, I felt that the society of such a man would be to me a treasure beyond price; and this feeling I frankly confided to him. It was at length arranged that we should live together during my stay in the city; and as my worldly circumstances were somewhat less embarrassed than his own, I was permitted to

спостерігається навіть у тих, чий розумовий рівень в усьому іншому межує з кретинізмом, що не раз демонстрували письменники, котрі спеціалізуються на характерах і поведінці. Між розумом винахідливим і аналітичним існує значно більша різниця, ніж між фантазією та уявою, але це відмінність того самого порядку. Насправді, неважко помітити, що люди винахідливі – великі фантазери і що людина з *істинно* багатою уявою переважно схильна до аналізу.

Подальша розповідь слугуватиме для читача своєрідною ілюстрацією до наведених міркувань.

Весну і частину літа 18... року я провів у Парижі, де познайомився з таким собі мсьє С. Огюстом Дюпеном. Ще достатньо молодий нащадок знатного і навіть уславленого роду, він відчув на собі мінливість долі й опинився в обставинах настільки плачевних, що втратив всю природню енергію, нічого не прагнув у житті та найменше подумував про повернення колишнього багатства. Люб'язність кредиторів дала змогу Дюпену зберегти невелику частину батьківської спадщини, і, живучи на ренту й дотримуючись строгої економії, він сяк-так зводив кінці з кінцями, байдужий до принад життя. Єдина розкіш, яку він собі дозволяв, – книги – цілком доступна у Парижі.

Уперше ми зустрілися в поганенькій бібліотеці на вулиці Монмартр, і, оскільки обоє випадково шукали одну й ту ж книгу, надзвичайно рідкісне та примітне видання, то, природно, розговорилися. Потім ми не раз зустрічалися. Я зацікавився сімейною історією Дюпена, і він повідав її зі звичайною щиросердістю француза, що розповідає вам про себе. Ошелешила мене і вражаюча начитаність Дюпена, а головне – я не міг не захоплюватися нестримною пристрасністю і свіжістю його уяви. Я жив тоді у Парижі абсолютно особливими інтересами і, відчуваючи, що товариство такої людини – неоціненна знахідка для мене, не знехтував нагодою зізнатися йому у цьому. Незабаром ми прийняли рішення на час мого перебування у Парижі оселитися разом; оскільки ж становище моє було трохи кращим, аніж у Дюпена, то я з його згоди винайняв і обставив у стилі такої милої нам

be at the expense of renting, and furnishing in a style which suited the rather fantastic gloom of our common temper, a time-eaten and grotesque mansion, long deserted through superstitions into which we did not inquire, and tottering to its fall in a retired and desolate portion of the Faubourg St. Germain.

Had the routine of our life at this place been known to the world, we should have been regarded as madmen – although, perhaps, as madmen of a harmless nature. Our seclusion was perfect. We admitted no visitors. Indeed the locality of our retirement had been carefully kept a secret from my own former associates; and it had been many years since Dupin had ceased to know or be known in Paris. We existed within ourselves alone.

It was a freak of fancy in my friend (for what else shall I call it?) to be enamored of the night for her own sake; and into this *bizarrierie*, as into all his others, I quietly fell; giving myself up to his wild whims with a perfect *abandon*. The sable divinity would not herself dwell with us always; but we could counterfeit her presence. At the first dawn of the morning we closed all the massy shutters of our old building; lighting a couple of tapers which, strongly per-fumed, threw out only the ghastliest and feeblest of rays. By the aid of these we then busied our souls in dreams - reading, writing, or conversing, until warned by the clock of the advent of the true Darkness. Then we sallied forth into the streets arm in arm, continuing the topics of the day, or roaming far and wide until a late hour, seeking, amid the wild lights and shadows of the populous city, that infinity of mental excitement which quiet observation can afford.

At such times I could not help remarking and admiring (although from his rich ideality I had been prepared to expect it) a peculiar analytic ability in Dupin. He seemed, too, to take an eager delight in its exercise – if not exactly in its display – and did not hesitate to confess the pleasure thus derived. He boasted to me, with a low chuckling laugh, that most men, in respect to himself, wore windows in their bosoms, and was wont to follow up such assertions by direct and very startling proofs of his intimate knowledge of my own. His manner at these moments was frigid and abstract; his eyes were vacant in expression;

обом романтичної меланхолії будиночок химерної архітектури, що сильно постраждав від часу в усамітненому куточку Сен-Жерменського передмістя; давно залишений власниками через якісь марновірні перекази, в суть котрих ми не стали вдаватися, він почав занепадати.

Якби наш спосіб життя в цій оселі став відомий світу, нас би визнали божевільними – хоча й тихими божевільними. Наша самотність була цілковитою. Ми нікого не хотіли бачити. Я приховав від друзів нову адресу, а Дюпен давно порвав з Парижем, та й Париж теж не згадував про нього. Ми жили лише в собі й для себе.

Одним із фантастичних дивацтв мого приятеля – бо як ще це назвати? – була закоханість у ніч, в її своєрідну чарівність; і я покійно прийняв цю *bizarrierie*, як сприймав і всі інші, самовіддано підкоряючись *примхам* приятеля. Темнолика богиня раз у раз залишала нас, і, щоб не бути позбавленими її милостей, ми удавалися до бутафорії: за першого проблиску зорі закривали важкі віконниці старого будинку і запалювали два-три ароматичних світильники, що випромінювали тьмяне, примарне сяйво. У їхньому блідому мерехтінні ми мріяли, читали, писали, розмовляли, доки бамкання годинника не сповіщало нам прихід правдешньої Пітьми. І тоді ми рука в руці виходили на вулицю, продовжуючи денну розмову або безцільно вешталися до ранку, знаходячи в миготливих вогнях і тінях великого міста ту невичерпну поживу для розуму, яку дарує тихе споглядання.

У такі хвилини я не міг не захоплюватися аналітичним даром Дюпена, хоча й розумів, що це – лише неминучий наслідок яскраво вираженої змоглядності мислення. Та й Дюпену, мабуть, подобалося виявляти ці здібності або й хизуватися ними, і він, не приховуючи, зізнавався мені, скільки задоволення він від цього отримує. Не раз вихвалявся він зі задоволеним посміхом, що більшість людей для нього – розгорнуті книги, і тут же наводив приголомшливі докази того, як виразно прочитусь він у моїй душі. У подібних випадках я вбачав у ньому певну холодність і відчуженість; його

while his voice, usually a rich tenor, rose into a treble which would have sounded petulant but for the deliberateness and entire distinctness of the enunciation. Observing him in these moods, I often dwelt meditatively upon the old philosophy of the Bi-Part Soul, and amused myself with the fancy of a double Dupin – the creative and the resolvent.

порожній погляд, що нічого не виражав, був спрямований кудись удалину, а голос, соковитий тенор, зривався на фальцет і звучав би роздратовано, коли б не чітка дикція і спокійний тон. Споглядаючи за ним у ці хвилини, я часто згадував стародавнє вчення про подвійність душі та тішив себе думкою про двох Дюпенів: того, що творить, і того, що руйнує.

РІШЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ КОМІСІЇ
КАФЕДРИ ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА
ПРО ДОПУСК КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ДО ЗАХИСТУ

Підтверджуємо ознайомлення з результатами звіту/звітів перевірки роботи, продукованими програмно-технічним засобом (ами), на наявність текстових збігів:

Назва кваліфікаційної роботи **Когнітивно-комунікативні аспекти перекладу художнього тексту**

Автор **Довга Вікторія Сергіївна**

Освітня програма: **Германська філологія та перекладознавство: англійська мова та друга іноземна мова**

Спеціальність: **035 Філологія**

Науковий керівник: **д. філол. н., професор Бойко Юлія Петрівна**

Після аналізу звіту/звітів зроблено такий висновок:

№	Висновок	Позначка про відповідність
1	Запозичення, виявлені в роботі, є законними і не є академічним плагіатом (далі – зазначаються підстави віднесення запозичень до правомірних, якщо потрібно). Робота приймається до захисту.	+
2	Виявлені запозичення не є академічним плагіатом, розміщені в розділах, які не описують безпосередньо авторське дослідження, але кількість цитат перевищує обсяг, виправданий поставленою метою роботи (далі – зазначаються детальні та аргументовані підстави віднесення запозичень до правомірних). Робота приймається до захисту, але має бути відкоригована.	
3	Виявлені запозичення не є академічним плагіатом, але частково розміщені в розділах, які описують безпосередньо авторське дослідження, а кількість цитат перевищує обсяг, виправданий поставленою метою роботи. Робота може бути допущена до захисту після того як буде відкоригована та доопрацьована і успішно пройде повторну перевірку на академічний плагіат.	
4	Робота містить навмисні текстові спотворення, передбачувані спроби укриття текстових запозичень або інші прояви академічного плагіату. Робота містить фабрикацію або фальсифікацію даних. Робота не допускається до захисту.	
5	Інше:	

Підтвердження: Робота виконана відповідно до вимог. Відсоток плагіату не перевищує встановлену норму. Робота допускається до захисту.

Дата 27.12.2024

Завідувач кафедри Юлія БОЙКО

Гарант освітньої програми Юлія БОЙКО

Керівник кваліфікаційної роботи Юлія БОЙКО